ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਤੇ ਗਾਥਾ ਸਟੀਕ

(ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ)

ਟੀਕਾਕਾਰ
ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ
17-ਏ ਡੋਗਰਾ ਸਟਰੀਟ, ਪਟਿਆਲਾ

੧ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ
ਤੇ
ਗਾਥਾ ਸਟੀਕ

(ਤੁਲਨਾਤਮਿਕ ਅਧਿਐਨ)

ਟੀਕਾਕਾਰ:

ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ

(ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ)

ਫ਼ੈਲੋ

ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ,

੧੭-ਏ, ਡੋਗਰਾਂ ਸਟਰੀਟ, ਪਟਿਆਲਾ

Salok Sehskriti
Ate
Gatha Sateek
by
Giani Harbans Singh

ਅਪ੍ਰੈਲ 1੯੯੭
ਭੇਟਾ : ੫੦-੦੦

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ :
ਗੁਰਬਾਣੀ ਸੇਵਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ,
੧੭-ਏ, ਡੋਗਰਾਂ ਸਟਰੀਟ,
ਸਰਹੰਦੀ ਗੇਟ, ਪਟਿਆਲਾ।
ਫੋਨ - 307897

ਮਿਲਣ ਦਾ ਪਤਾ :
ਸੁੰਦਰ ਬੁੱਕ ਡਿਪੋ
ਮਾਈ ਹੀਰਾਂ ਗੇਟ, ਜਲੰਧਰ-8
ਫੋਨ : 213184

ਕੰਪਿਊਟਰ ਕੰਪੋਜ਼ਿੰਗ :
ਸ਼ਰਨਾਗਤ ਸਿੰਘ, ਪਟਿਆਲਾ

ਛਾਪਕ :
ਹਮਦਰਦ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ
ਸਰਕੂਲਰ ਰੋਡ, ਜਲੰਧਰ।
ਫੋਨ - 281230

ੴ

ਸ਼ਬਦ-ਚਾਨਣੁ

ਹੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਗੋਬਿੰਦਹ ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਜਗਦ੍ਗੁਰੋ ॥
ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਤਾਪ ਹਰਣਹ ਕਰੁਣਾਮੈ ਸਭ ਦੁਖ ਹਰੋ ॥
ਹੇ ਸਰਣਿ ਜੋਗ ਦਯਾਲਹ ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਮਯਾ ਕਰੋ ॥
ਸਰੀਰ ਸ੍ਵਸਥ ਖੀਣ ਸਮਏ,
ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਦਮੋਦਰ ਮਾਧਵਹ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੫੮

ਸਮਰਪਣ

ਓਹਨਾਂ ਗੁਰੂ ਸਵਾਰਿਆਂ ਨੂੰ
ਜੋ
ਗੁਰਮਤਿ ਦੇ ਗੁਹਜ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ
ਅਤੇ
ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਅਭਿਲਾਸ਼ੀ ਹਨ

ਤਤਕਰਾ

ਨੋਟ: ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ, ਪਦ ਅਰਥ, ਅਰਥ, ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ ਮਗਰੋਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਸਲੋਕ ਦੇ ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ ਅੰਕਿਤ ਹਨ।

ਦੋ ਸ਼ਬਦ

ਇਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅਤਿ ਕਥਨੀ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਭਾਰਤੀ ਵਿਰਸੇ ਦਾ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਭਾਰਤੀ ਫਲਸਫ਼ੇ, ਇਸਲਾਮੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਤੇ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਸੁਮੇਲ ਤੋਂ ਸਮੁੱਚੀ ਮਾਨਵਤਾ ਨੂੰ ਜੋ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਸੁਚੱਜਾ ਅਤੇ ਅਧਿਕ੍ਰਿਤ ਸਰੂਪ ਇਸ ਮਹਾਨ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਸਾਂਭਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨੇ ਹੋਣ ਤਾਂ ਇਹ ਖਜ਼ਾਨਾ ਅਮੁੱਕ ਹੈ। ਕਾਵਿ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਾਵਿ-ਰੂਪਾਂ ਦੀ, ਛੰਤ-ਅਲੰਕਾਰ ਦਾ ਖੇਤਰ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸੰਗੀਤ ਦਾ, ਸ਼ਾਸਤਰੀ ਪੱਖ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਲੋਕਧਾਰਾ ਦਾ,ਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਸ ਪਵਿੱਤਰ ਬਾਣੀ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਸਾਨੀ ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਵਿਚ ੧੨ਵੀਂ ਤੋਂ ੧੭ਵੀਂ ਸਦੀ ਈਸਵੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਭਾਲੀ ਹੋਈ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਤਰੀ ਭਾਰਤ ਦੀਆਂ ਸਭੇ ਆਰੀਆਈ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਦੇ ਨਮੂਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਚ ਸਾਂਭੇ ਪਏ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਵਿਧਤਾ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਪੂਰਾ ਮੁਲਾਂਕਣ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਆਕਰਣ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਵਿਦਵਾਨ, ਸ਼ੁੱਧ-ਉਚਾਰਨ ਸਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਮਹਾਨ ਸੰਤ, ਕੀਰਤਨੀਏ ਅਤੇ ਟਕਸਾਲਾਂ ਦੇ ਮਹਾਨ ਵਿਚਾਰਕ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਕੁਝ ਇਕ ਅੰਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਕਠਿਨ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੂੰ ਸਾਵਧਾਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ।

ਹੱਥਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਕਰਤਾ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ 'ਨਿਰਣੈਕਾਰ' ਸਚਮੁਚ ਹੀ ਵਧਾਈ ਦੇ ਪਾਤਰ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 'ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ' ਅਤੇ 'ਗਾਥਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਸੰਕਲਿਤ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸ਼ੁੱਧ-ਉਚਾਰਨ ਅਤੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਨਿਰਣੈ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਦੇ ਮਤ ਅਨੁਸਾਰ ''ਨਿਰੋਲ

ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤ ਹੈ।'' ਆਪਦਾ ਵਿਚਾਰ ਹੈ ਕਿ ''ਜਿਵੇਂ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਵਟਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਸੋਧਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ।'' ਇਹ ਮੰਨਣ ਯੋਗ ਗੱਲ ਹੈ ਕਿ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਇਹ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਵੀ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਦੀ ਰੂਪ ਰੇਖਾ ਬਾਰੇ ਅੰਤਿਮ ਨਿਰਣਾ ਹਾਲੇ ਤੱਕ ਕੀਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਪੱਛਮੀ ਵਿਦਵਾਨ ਇਸ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਜਾਣ ਬੁਝ ਕੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਪੁਰਾਤਨੀਕਰਨ ਹੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਭਾਸ਼ਾਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵਿਕਲੋਤਰੇ ਵੀਚਾਰ ਕੁਝ ਵੀ ਹੋਣ, ਸਾਡੇ ਲਈ 'ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕ' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਅੰਕਿਤ ਬਾਣੀ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੀ 'ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ' ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਭਾਰਤੀ ਆਰੀਆਈ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਕਰਨ ਲਗਿਆਂ ਵੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕੁਝ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਚਿੰਨਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੇਵਲ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਗਾਥਾ ਵਾਸਤੇ ਕਰਨੀ ਪਈ:–

ਨਿਹਫਲੰ ਤਸੵ ਜਨਮਸੵ ਜਾਵਦ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਬਿੰਦਤੇ॥
ਸਾਗਰੰ ਸੰਸਾਰਸੵ ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਤਰਹਿ ਕੇ ॥

ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਤਸੵ, ਜਨਮਸੵ, ਸੰਸਾਰਸੵ, ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅੱਖਰ ਨੂੰ ਲੱਗੀ 'ਹਲੰਤ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪੋਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਹੈ।'' ਦੇਵਨਾਗਰੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਅੱਧਾ ਸ ਅਤੇ ਯ ਵਰਤਿਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। तस्य, **जन्मस्य**, संसारस्य, ਆਦਿ ਰੂਪ ਹੋਣੇ ਸਨ। ਗੁਰਮੁਖੀ ਵਿਚ ਹਲੰਤ ਅਤੇ

ਸ਼ਬਦਾਂਤ ਵਿਚ ਯ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਰਚਲਿਤ ਨਹੀਂ ਹਨ। 'ਸ਼ੂਦ੍ਰ' ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਵੀ 'ਦ੍ਰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਦਰ' ਕਰਨਾ ਬਾਣੀ 'ਸ਼ੂਦ੍ਰ' ਨੂੰ 'ਸ਼ੂਦਰ' ਉਚਾਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ:—

ਧ੍ਰਿਗੰਤ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸਨੇਹੰ ਧ੍ਰਿਗ ਸਨੇਹੰ ਭ੍ਰਾਤ ਬਾਂਧਵਹ॥
ਧ੍ਰਿਗ ਸ੍ਨੇਹੰ ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸ ਸੁਤਹ ॥
ਧ੍ਰਿਗ ਸ੍ਨੇਹੰ ਗ੍ਰਿਹਾਰਥ ਕਹ ॥
ਸਾਧਸੰਗ ਸ੍ਨੇਹ ਸਤ੍ਰਿੰ ਸੁਖਯੰ ਬਸੰਤਿ ਨਾਨਕਹ ॥ ੨ ॥

'ਸਤ੍ਰਿੰ' ਅਤੇ 'ਸੁਖਯੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸਤਿਅੰ ਅਤੇ ਸੁਖਿਅੰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਪਰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਰੂਪ ਸੱਸੇ ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਨੱਨੇ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ। ਯ ਅੰਤਿਕ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ ਭਰਮਾਰ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਮਿਥ੍ਹੰਤ, ਹਿਤ੍ਹੰਤ, ਅਤ੍ਹੰਤ, ਆਥਿਤ੍ਰ ਆਦਿ। ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਮਿਥਿਅੰਤ, ਹਿਤਿਅੰਤ, ਅਤਿਅੰਤ, ਆਥਿਤਿਅ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸ਼ੁੱਧ ਗਿਣਿਆ ਜਾਵੇਗਾ।

'ਗਾਥਾ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਸੰਕਲਿਤ ਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਵਲੋਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਜ਼ਰੁਥਸਟਰ ਦੀ ਕਿਰਤ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਅਵੇਸਤਾ ਦਾ ਪ੍ਰਾਚੀਨਤਮ ਰੂਪ ਸਾਂਭੀ ਬੈਠੀਆਂ ਸਤਾਰਾਂ ਕਵਿਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਗਾਥਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਵੇਸਤਾ ਦਾ ਕਾਲ ਰਿਗਵੇਦ ਦਾ ਕਾਲ ਹੀ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗਾਥਾ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਹਨਾਂ ਕਾਵਿ ਰੂਪਾਂ ਲਈ ਵੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਹਨਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੁੱਧ ਦੇ ਪੂਰਵ ਜਨਮਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਜਾਤਕ-ਕਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਹੋਈ ਹੈ। ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੀ ਕਾਵਿ ਪਰੰਪਰਾ ਨੂੰ ਹੀ ਵਰਤਣ ਦਾ ਉਪਰਾਲਾ ਇਥੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਤਾ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸ਼ੱਕ ਦੀ ਗੁੰਜਾਇਸ਼ ਨਹੀਂ।

ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਇਕ ਪੈਰ ਟਿੱਪਣੀ ਨੂੰ ਦੁਹਰਾਉਣਾ ਉਚਿਤ ਹੀ ਲਗਦਾ ਹੈ "ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਤੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਪਾਠੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਸਹਿਮ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਰਥ-ਬੋਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ।"

ਇਸ ਸੁਚੱਜੇ ਯਤਨ ਲਈ ਜਿਥੇ ਗਿਆਨੀ ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੀ ਇਹ ਆਸ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਅਤੇ ਸਮਝਾਉਣ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਯਤਨ ਅਗੋਂ ਵੀ ਜਾਰੀ ਰਹਿਣਗੇ।

ਸ਼ਿਵ ਸ਼ਰਮਾ ਜੋਸ਼ੀ

੬-੧-੧੯੯੭

ਪ੍ਰੋਫ਼ੈਸਰ,
ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ,
ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ

ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ

ਨਿਰੋਲ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੈ ਪਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹਿੰਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੂਪ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਵਾਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਾਂ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਫ਼ਾਰਸੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਦੇ ਅਨੇਕਾਂ ਸ਼ਬਦ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਿਵੇਂ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਵਟਾ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਾਕਿਰਤ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣਾਂ ਨਾਲ ਸੋਧਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ।

ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਿਥੇ ਹੋਇਆ? ਇਸ ਬਾਰੇ ਪੁਰਾਤਨ ਟੀਕਿਆਂ ਵਿਚ ਜੋ ਉਥਾਨਕਾ ਦਰਜ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਇਹ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਜਗਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਜਦੋਂ ਕਾਸ਼ੀ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਉਥੋਂ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਲਈ ਆਏ। ਪੰਡਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਜੋ ਵਿਵਹਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਜਗਤ ਜਾਣੂੰ ਹੈ। ਪੰਡਿਤ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਕਰਣੀ ਅਥਵਾ ਆਚਾਰ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਸ਼ੀ ਦੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਲੋਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਭਗਵਾਨ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਸਰਬੱਗਤਾ ਨੂੰ ਪਰਖਣਾ ਚਾਹਿਆ– 'ਜੇ ਆਪ ਸਰਬ ਗਿਆਤਾ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਵੇਦ ਦੇ ਅਰਥ ਸੁਨਾਉਣ ਜੋ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਬਾਣੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਚਰਚਾ ਕਰਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰਾਂਗੇ ਕਿ ਸਚਮੁਚ ਇਹ ਕਲਜੁਗ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।'

ਇਸ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਨਾਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਪੰਡਿਤ ਮਿਲ ਕੇ ਆ ਬੈਠੇ। ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਪੁਛਿਆ ਪੰਡਿਤ ਜੀ! ਆਪ ਸਾਰੇ ਕਿਹੜਾ ਸੰਕਲਪ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਹੋ? ਤਾਂ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੇ ਆਖਿਆ ਮਹਾਰਾਜ ਆਪ ਦਾ ਜਸ ਸੁਣ ਕੇ ਆਪ ਨਾਲ ਚਰਚਾ ਕਰਨ ਆਏ ਹਾਂ। ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਆਖਿਆ ਪੰਡਿਤ ਜੀ! ਜੇ ਹਾਰਣ ਤੇ ਜਿੱਤਣ ਲਈ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵਿਤੰਡਾ ਵਾਦ ਹੈ, ਜੇ ਆਤਮਿਕ ਵੀਚਾਰ ਕਰਨੀ ਚਾਹੋ ਤਾਂ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਕਰੋ।

ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਕਥਨ ''ਸਤਿਗੁਰ ਅਗਮ ਅਗਾਧ ਪੁਰਖ, ਕਿਹੜਾ ਝਲੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਝਾਲਾ'' ਅਨੁਸਾਰ ਸਾਰੇ ਪੰਡਿਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਚਰਨੀ ਆ ਪਏ। ਕਾਸੀਪੁਰੀ ਦੇ ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਦਤ ਨੇ ਭਵਿਖਤ ਪੁਰਾਣ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਿਆ ਸੀ ਕਿ ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦਾ ਅਵਤਾਰ ਹੋਣਾ ਹੈ:–

ਯਥਾ–ਏਵੰ ਵੈ-ਧਰਮ ਪਰਾਚੂਰਯੰ ਭਵਿਖਯਤਿ ਯਦਾ ਕਲਊ॥੩੩॥
ਤਦਾ ਵੈ ਲੋਕ ਰਖਯਾਰਥੰ ਮਲੇਛਾਨਾ ਨਾਸ ਹੇਤੁਥੇ ॥
ਪਸਚਮੇਤੂ ਸੁਭੇ ਦੇਸੇ ਬੇਦੀ ਬੰਸਚ ਨਾਨਕਊ ॥੩੪॥

ਗੋਪਾਲ ਦਤ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਤੋਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਲੈ ਕੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਿਖ ਬਣਿਆ। ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਦਤ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਪਣੇ ਪਾਵਨ ਮੁਖਾਰਬਿੰਦ ਤੋਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਸੁਣਾਵੋ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਸਿਖਿਆ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਜੋ ਕੇਵਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਜਗਤ ਲਈ ਸਾਂਝੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

ਪੰਡਿਤ ਗੋਪਾਲ ਦਤ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਰਾਮ ਲਾਲ ਤੇ ਹਰਿ ਲਾਲ, ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਸਮੇਂ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਸੁਣਿਆ ਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਗਦੀ ਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਬਿਰਾਜਮਾਨ ਹਨ ਅਤੇ ਆਪ ਗ੍ਰੰਥ

ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਪਾਵਨ ਬੀੜ ਰਚ ਰਹੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਉਹ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਹਜ਼ੂਰ ਆਏ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਦਾ ਪਿਛਲਾ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੂੰ ਸੁਣਾਇਆ। ਨਾਲ ਹੀ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਦਾਦਾ ਜੀ ਨੂੰ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਖੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਆਪ ਸਾਨੂੰ ਪਾਵਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਨਾਲ ਨਿਹਾਲ ਕਰੋ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫ ਉਚਾਰਨ ਹੋਏ।*

ਜੇ ਹਿੱਤ-ਚਿੱਤ ਨਾਲ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਪਠਨ ਪਾਠਕ ਕੀਤਾ ਜਾਏ ਤਾਂ ਸਮੂਹ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਤੱਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਿਆਂ ਪਾਠ-ਬੋਧ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਈ ਵਿਆਪਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਸੁਲਝ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:–

ਜੇ ਆਪਿ ਪਰਖ ਨ ਆਵਈ,
ਤਾ, ਪਾਰਖੀਆ ਥਾਵਹੁ ਲਇਉ ਪਰਖਾਇ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੪੯

ਜਿਸ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਇਹ ਅਮੋਲਕ ਗੁਣ-ਆਵੇਸ਼ ਕਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਣੋ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਮਾਰਗ ਤੇ ਟੁਰ ਪਿਆ ਹੈ। ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਦੁਆਰਾ ਜੋ ਅਨੰਦ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਿਲਖਣ ਅਸਥਾਨ ਹੈ।

---

*ਸਹਿਜ ਪਾਠ ਤੇ ਅਖੰਡ ਪਾਠ ਸਮੇਂ ਜਦੋਂ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਧਾਰਨ ਪਾਠੀਆਂ ਦੀ ਗਲ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ, ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਪਾਠੀ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਸਹਿਮ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦਾ ਅਰਥ ਬੋਧ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨਾਂ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਤਸੱਲੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜੇ ਬਾਣੀ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਅਭਿਆਸ ਬਣਿਆ ਰਹੇ ਤਾਂ ਔਖੀ ਬਾਣੀ ਵੀ ਸੌਖੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਬਿਨਾ ਸਿੱਖਿਆ ਲਏ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੋਣਾ ਕਠਿਨ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ 'ਆਦਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਨਿਰਣੈ ਸਟੀਕ' ਵਿਚ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਹੋ ਚੁਕੀ ਹੈ ਪਰ ਸੁਤੰਤਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੋਧਿਆ ਹੋਇਆ ਸੰਸਕਰਣ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਲਈ ਭੇਟ ਹੈ।

ਡਾ. ਸ਼ਿਵ-ਸ਼ਰਮਾ ਜੋਸ਼ੀ ਜੀ ਜੋ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਗਿਆਨ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਭਾਗ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਪਟਿਆਲਾ ਜੋ ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਾਰੇ ਚੰਗੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਰਖਦੇ ਹਨ, ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਭਾਸ਼ਾਈ ਪੱਖ ਨੂੰ ਬੜੇ ਸੁੰਦਰ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਵਲੋਂ ਪਾਏ ਇਸ ਸਹਯੋਗਦਾਨ ਦਾ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ।

(ਹਰਿਬੰਸ ਸਿੰਘ)
੭-੧-੧੯੯੭

ਗੁਰਮਤਿ ਨਿਰਣੈ ਭਵਨ,
੧੭-ਏ, ਡੋਗਰਾਂ ਸਟਰੀਟ,
ਪਟਿਆਲਾ।

੧ਓ ਸਤਿਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੧ ॥

ਪੜ੍ਹਿ ਪੁਸ੍ਤਕ ਸੰਧਿਆ ਬਾਦੰ ॥ ਸਿਲ ਪੂਜਸਿ ਬਗੁਲ ਸਮਾਧੰ ॥ ਮੁਖਿ ਝੂਠੁ ਬਿਭੂਖਨ ਸਾਰੰ ॥ ਤ੍ਰੈਪਾਲ ਤਿਹਾਲ ਬਿਚਾਰੰ ॥ ਗਲਿ ਮਾਲਾ ਤਿਲਕ ਲਿਲਾਟੰ ॥ ਦੁਇ ਧੋਤੀ ਬਸਤ੍ਰ ਕਪਾਟੰ ॥ ਜੋ ਜਾਨਸਿ ਬ੍ਰਹਮੰ ਕਰਮੰ ॥ ਸਭ ਫੋਕਟ ਨਿਸਚੈ ਕਰਮੰ ॥ ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਨਿਸਚੌ ਧ੍ਹਿਾਵੈ ॥ ਬਿਨੁ ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਟ ਨ ਪਾਵੈ ॥ ੧ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਧ੍ਹਿਾਵੈ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਧਿਆਵੈ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਪੜ੍ਹਿ=ਪੜ੍ਹ ਕੇ। ਪੁਸਕ=ਵੇਦ, ਪੁਰਾਣ, ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਸ਼ਾਸਤਰ ਆਦਿਕ ਧਰਮ ਪੁਸਤਕ। ਸੰਧਿਆ=ਸੰਧਿਆ ਦਾ (ਪਾਠ)। ਬਾਦੰ=ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਚਰਚਾ। ਸਿਲ=ਸ਼ਿਲਾ, ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ। ਪੂਜਸਿ=ਪੂਜਦਾ ਹੈ। ਬਗੁਲ ਸਮਾਧੰ=ਬਗਲੇ ਵਰਗੀ ਸਮਾਧੀ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੁਖਿ ਝੂਠੁ=ਮੂੰਹ ਤੋਂ ਕੂੜ (ਬੋਲਦਾ ਹੈ)। ਬਿਭੂਖਣ=ਗਹਿਣੇ। ਸਾਰੰ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ (ਭਾਵ ਸਚ ਦੀ ਝਲਕ ਵਾਲਾ ਝੂਠ)। ਤ੍ਰੈਪਾਲ=ਗਾਇਤਰੀ (ਮੰਤਰ)। ਤਿਹਾਲ=ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ। ਬਿਚਾਰੰ=ਵੀਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਗਲਿ=ਗਲ ਵਿਚ। ਤਿਲਕ=ਟਿੱਕਾ। ਲਿਲਾਟੰ=ਮੱਥੇ ਉਤੇ। ਦੁਇ ਧੋਤੀ=ਦੋ ਧੋਤੀਆਂ। ਬਸਤ੍ਰ=ਕਪੜਾ। ਕਪਾਟੰ=ਸਿਰ ਉਤੇ। ਜੋ ਜਾਨਸਿ=ਜੋ (ਮਨੁੱਖ) ਜਾਣਦਾ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮੰ ਕਰਮੰ=ਬ੍ਰਹਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੇ ਕਰਮ, ਸਾਧਨ। ਫੋਕਟ=ਫੋਕੇ, ਵਿਅਰਥ। ਨਿਸਚੈ=ਨਿਸਚੇ ਨਾਲ (ਸਤਿ ਜਾਣੋ)। ਕਰਮੰ=ਕੰਮ।

ਨਿਸਚੌਂ=ਨਿਸਚੇ (ਭਰੋਸੇ) ਨਾਲ, ਵੀਹ ਵਿਸਵੇ ਸ਼ਰਧਾ ਕਰਕੇ। ਧ੍ਯਾਵੈ=ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਟ=ਰਸਤਾ, ਮਾਰਗ॥੧॥

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਪੰਡਿਤ) ਵੇਦ, ਪੁਰਾਣ, ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ ਆਦਿ (ਧਰਮ) ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਸੰਧਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ ਧਰਮ ਬਾਰੇ) ਚਰਚਾ (ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ) ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪੱਥਰ ਦੀ ਮੂਰਤੀ ਦਾ ਬਗਲੇ ਵਾਂਗ ਧਿਆਨ ਧਰਦਾ ਹੈ (ਤਿੰਨ ਵੇਲੇ) ਗਾਇਤਰੀ ਮੰਤਰ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ, ਗਲ ਵਿਚ (ਤੁਲਸੀ ਦੀ) ਮਾਲਾ (ਪਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ) ਮੱਥੇ ਉਤੇ (ਚੰਦਨ ਤੇ ਸੰਧੂਰ ਦਾ) ਤਿਲਕ ਲਾਂਦਾ ਹੈ। ਦੋ ਧੋਤੀਆਂ (ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ) ਸਿਰ ਉਤੇ ਖਸਤ੍ਰ (ਕਪੜਾ) ਰਖਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪਰਾਪਤੀ ਦੇ ਸਾਧਨ ਜਾਣਦਾ ਹੈ, ਨਿਸਚੇ ਜਾਣੋ, ਉਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਸਾਰੇ ਸਾਧਨ, ਨਿਸਫਲ (ਵਿਅਰਥ) ਹਨ। ਨਾਨਕ! (ਤੂੰ) ਆਖ ਕਿ ਜਿਹੜਾ (ਮਨੁੱਖ) ਨਿਸ਼ਚੇ ਕਰਕੇ (ਭੈ ਭਾਵਨੀ ਸਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਧਿਆਉਂਦਾ ਹੈ (ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਯਾਦ ਰਖੀਏ ਕਿ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਵੀ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਾ) ਮਾਰਗ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ॥੧॥

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਪਖੰਡੀ ਅਥਵਾ ਦੰਭੀ ਵਿਦਵਾਨ ਪੰਡਿਤ ਦੀ ਜੀਵਨ ਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਵੇਂ ਪੰਡਿਤਾਂ ਵਾਲਾ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਾ ਕੇ ਵੇਦਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਦੇ ਰਟਨ ਕਰਕੇ ਬਗਲੇ ਵਤ ਸਮਾਧੀ ਲਾ ਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਇੰਦਰ ਜਾਲ ਵਿਚ ਫਸਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਮਲੀ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਿਰੀ ਵਿਦਿਆ ਫੋਕੀ, ਥੋਥੀ ਤੇ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ਲੋੜ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪੰਡਿਤ ਪਾਸ ਸ਼ਰਧਾ ਸਹਿਤ ਗਿਆਨ ਹੋਵੇ, ਸੱਚ ਬੋਲਣ ਦਾ ਆਦੀ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਸਚਿਆਰਾਂ ਵਾਲੇ ਗੁਣ ਪਲੇ ਨਾ

ਹੋਣ ਤਾਂ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਚੰਦਨ ਦਾ ਟਿੱਕਾ, ਗਲ ਵਿਚ ਪਈ ਤੁਲਸੀ ਦੀ ਮਾਲਾ ਉਸ ਦੇ ਅਉਗਣਾਂ ਅਥਵਾ ਪਖੰਡ ਨੂੰ ਲੁਕਾ ਨਹੀਂ ਸਕਦੀ। ਕੇਵਲ ਵਿਖਾਵੇ ਮਾਤਰ ਕਰਮ-ਕਾਂਡ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੀਵਨ ਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਸਵਰਦਾ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜੀਵਨ-ਲਕਸ਼ ਦੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ, ਭਾਵ ਪ੍ਰਭੂ-ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦਾ। ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਫੋਕਟ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਤਿਲਾਂਜਲੀ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਸੱਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ-ਰੀਤਿ ਨਾਲ ਗੰਢ ਪੈ ਸਕਦੀ ਹੈ।੧।

ਨਿਹਫਲੰ ਤਸ੍ਯ ਜਨਮਸ੍ਯ ਜਾਵਦ ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਬਿੰਦਤੇ ॥ ਸਾਗਰੰ ਸੰਸਾਰਸ੍ਯ, ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਤਰਹਿ ਕੇ ॥ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥੁ ਹੈ, ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਬੀਚਾਰਿ ॥ ਕਾਰਣੁ ਕਰਤੇ ਵਸਿ ਹੈ, ਜਿਨਿ ਕਲ ਰਖੀ ਧਾਰਿ ॥ ੨ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: (੧) ਵਰਤਮਾਨ ਸਰੂਪਾਂ ਵਿਚ '੧ਓਂ' ਸ਼ਬਦ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਇਸ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ '੧ਓਂ' ਦਰਜ ਹੈ। (ਵੇਖੋ ਸ਼ਬਦਾਰਥ) ਸ਼੍ਰੋ.ਗੁ.ਪ੍ਰ.ਕਮੇਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਨੇ ਜੋ ਬਲਾਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਲੜੀਦਾਰ ਸਰੂਪ ਛਪਵਾਏ ਸਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਵੀ '੧ਓਂ' ਦਰਜ ਸੀ।

(੨) 'ਤਸ੍ਯ' ਜਨਮਸ੍ਯ, ਸੰਸਾਰਸ੍ਯ, ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਅਖਰ ਨੂੰ ਲਗੀ ਹਲੰਤ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪੋਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। (ਸ਼ਬਦਾਰਥ) **ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ:** ਤਰਹਿਂ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਨਿਹਫਲੰ=ਨਿਸਫਲ, ਵਿਅਰਥ। ਤਸ੍ਯ=ਤਿਸ ਦਾ, ਉਸ ਦਾ। ਜਨਮਸ੍ਯ=ਜਨਮ। ਜਾਵਦ=ਜਦ ਤਕ। ਬ੍ਰਹਮ ਨ ਬਿੰਦਤੇ=ਬ੍ਰਹਮ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ-ਪਛਾਣਦਾ। ਸਾਗਰ ਸੰਸਾਰਸ੍ਯ=ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ

ਹੈ। ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ=ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ। ਤਰਹਿ=ਤਰਦੇ ਹਨ। ਕੇ=ਕਈ। ਕਰਣ ਕਾਰਣ=ਜਗ ਦਾ ਰਚਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮੂਲ। ਸਮਰਥੁ=ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ, ਸਾਰੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ। ਕਾਰਣੁ=ਸਬੱਬ। ਕਰਤੇ=ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ। ਵਸਿ=ਵੱਸ ਵਿਚ। ਜਿਨਿ=ਜਿਸ (ਸਿਰਜਨਹਾਰ) ਨੇ (ਕਰਤਾਕਾਰਕ ਇਕਵਚਨ ਪੜਨਾਵ)। ਕਲ=ਸੱਤਾ, ਸ਼ਕਤੀ। ਰਖੀ ਧਾਰਿ=ਧਾਰ ਕੇ, ਟਿਕਾਅ ਕੇ ਰਖੀ ਹੈ।੨।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਜਦ ਤਕ (ਮਨੁੱਖ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਬੁਝਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਤਦ ਤਕ) ਉਸਦਾ (ਮਨੁੱਖਾ) ਜਨਮ ਨਿਸਫਲ (ਵਿਅਰਥ) ਹੈ। (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ (ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ ਸਾਂਝ ਬਣਾਈ ਰਖਦੇ ਹਨ ਅਜਿਹੇ) ਕਈ (ਮਨੁੱਖ) ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦ੍ਰ ਤੋਂ ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ! ਆਖ (ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਇਹ) ਵੀਚਾਰ ਕਿ ਜਗਤ ਦਾ ਮੂਲ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਹੈ। ਜਿਸ (ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ) ਨੇ (ਆਪਣੀ) ਕਲਾ (ਸ਼ਕਤੀ) ਨਾਲ (ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ) ਟਿਕਾਅ ਕੇ ਰਖੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਜਗਤ ਰਚਨਾ ਦਾ (ਹਰੇਕ) ਸਬਬ (ਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਸ ਦੇ) ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ।੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੇ ਜੀਆਂ ਦਾ ਕਰਤਾ ਧਰਤਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੈ। ਜਦ ਤੀਕ ਜੀਵ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਜੀਵਨ-ਸਾਂਝ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਂਦਾ, ਉਦੋਂ ਤਕ ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜੀਵਨ ਮਰਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋਣ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਵਿਖਾਵੇ ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਕਾਂਡੀ ਜੀਵਨ ਕਿਸੇ ਲੇਖੇ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਕ ਗਲ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਸਰਬ ਕਲਾ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜੀਵ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰ

ਸਕਦਾ। ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਮਾਨੋ, ਕਠਪੁਤਲੀਆਂ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਮਾਲਕ ਨਚਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਿਵੇਂ ਸਭ ਕੋਈ ਨਚਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਕੁਝ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਸ ਵਿਚ ਹੈ। ਸੋ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਜੀ ਦੇ ਲੜ ਲਗ ਕੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾਉਣਾ ਉਚਿਤ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:–

੧. **ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਏਕੁ ਓਹੀ, ਜਿਨਿ ਕੀਆ ਆਕਾਰੁ ॥**
ਤਿਸਹਿ ਧਿਆਵਹੁ ਮਨ ਮੇਰੇ, ਸਰਬ ਕੋ ਆਧਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੧

੨. **ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੁ ਹੈ, ਦੂਸਰ ਨਾਹੀ ਕੋਇ ॥**
ਨਾਨਕ ਤਿਸੁ ਬਲਿਹਾਰਣੈ, ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਸੋਇ ॥
[ਪੰਨਾ ੨੭੬

੩. **ਹਰਿ ਏਕੁ ਨਿਰੰਜਨੁ ਗਾਈਐ, ਸਭ ਅੰਤਰਿ ਸੋਈ ॥**
ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭੁ ਜੋ ਕਰੇ ਸੁ ਹੋਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੦੬

ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਪੱਕਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਜੀਵ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਜੋਗ ਸਬਦੰ ਗਿਆਨ ਸਬਦੰ ਬੇਦ ਸਬਦੰ ਤ ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ ॥ ਖ੍ਯ੍ਯਤ੍ਰੀ ਸਬਦੰ ਸੂਰ ਸਬਦੰ, ਸੂਦ੍ਰ ਸਬਦੰ ਪਰਾਕ੍ਰਿਤਹ ॥ ਸਰਬ ਸਬਦੰ ਤ ਏਕ ਸਬਦੰ, ਜੇ ਕੋ ਜਾਨਸਿ ਭੇਉ ॥ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੋ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ ॥ ੩ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਖਤ੍ਰੀਂ।

ਫੁਟਕਲ: (੧) 'ਤ' ਨੂੰ ਲਮਕਾਉਣਾ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਤਾ' ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ।
(੨) ਸੂਦ੍ਰ ਨੂੰ 'ਸ਼ੂਦਰ' ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ। 'ਕ੍ਰਿਤਹ' ਨੂੰ 'ਕਿਰਤਹ' ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ।
(੩) 'ਨਿਰੰਜਨ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਨਰਿੰਜਨ' ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਜੋਗ=ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ। ਸਬਦੰ=ਧਰਮ। ਗਿਆਨ=(ਜੋਗ ਦਾ) ਗਿਆਨ। ਬੇਦ=ਵੇਦਾਂ ਦਾ (ਪਠਨ-ਪਾਠਨ)। ਬ੍ਰਾਹਮਣਹ=ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ। ਖ੍ਯ੍ਤ੍ਰੀ ਸਬਦੰ=ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ। ਸੂਦ੍ਰ ਸਬਦੰ=ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦਾ ਧਰਮ। ਪਰਾਕ੍ਰਿਤਹ=ਪਰਾਈ ਕ੍ਰਿਤ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ। ਸਰਬ ਸਬਦੰ=ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ। ਏਕ ਸਬਦੰ=ਇਕੋ ਹੀ ਧਰਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ)। ਜੇ ਕੋ=ਜੇ ਕੋਈ। ਜਾਨਸਿ=ਜਾਣਦਾ, ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਭੇਉ=ਭੇਦ, ਰਾਜ਼। ਤਾ ਕਾ=ਉਸ ਦਾ। ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਉ=ਮਾਇਆ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਸਰੂਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ।੩।

ਅਰਥ: ਜੋਗੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ (ਜੋਗ) ਗਿਆਨ ਦੀ (ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨਾ ਹੈ), ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਵੇਦਾਂ ਦਾ (ਪਠਨ-ਪਾਠਨ ਅਭਿਆਸ ਕਰਨਾ ਹੈ)। ਖਤਰੀਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਸੂਰਮਤਾਈ (ਬਹਾਦਰੀ ਵਿਖਾਉਂਣਾ), ਸ਼ੂਦਰਾਂ ਦਾ ਧਰਮ ਹੈ ਪਰਾਈ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ (ਭਾਵ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਟਹਿਲ ਸੇਵਾ ਕਰਨੀ)। (ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਕੋਈ ਕਿਰਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ) ਜੇ ਕੋਈ (ਮਨੁੱਖ ਇਸ) ਭੇਦ ਨੂੰ ਸਮਝ ਲਵੇ (ਤਾਂ ਇਹ ਗਿਆਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ) ਸਾਰਿਆਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਇਕ ਧਰਮ ਹੈ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ)। ਉਹ (ਮਨੁੱਖ) ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਹੀ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ) ਨਾਨਕ ਉਸ ਨਾਮ-ਰਸੀਏ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਦਾਸ ਹੈ, ਉਹ (ਨਾਮ-ਰਸੀਆ) ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੈ।੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਹ ਦੋ ਸਲੋਕ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਦੇ ਪੰਨਾ ੪੬੯ ਉਤੇ 'ਸਲੋਕ ਮ: ੨' ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਅੰਕਿਤ ਹਨ। 'ਮਹਲਾ ੧' ਦੀ ਥਾਂ 'ਮ: ੨' ਅੰਕਿਤ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਕੋਈ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨਾ ਬਹੁਤ ਅਉਖਾ ਹੈ। ਇਹ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ 'ਜਪੁ' ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਸਲੋਕ ਮ: ੧ ਦਾ ਹੈ ਤੇ ਵਾਰ ਮਾਝ ਵਿਚ ਕੁਝ ਲਗਾਂ ਦੇ ਫ਼ਰਕ ਨਾਲ ਉਹੀ ਸਲੋਕ ਮ:੨ ਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਲਗਪਗ ਹੋਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਉਦਾਹਰਣਾਂ ਹਨ। ਜਿਵੇ:--

ਤਨੁ ਨ ਤਪਾਇ ਤਨੂਰ ਜਿਉ ਬਾਲਣ ਹਡ ਨ ਬਾਲਿ ॥
ਸਿਰਿ ਪੈਰੀ ਕਿਆ ਫੇੜਿਆ ਅੰਦਰਿ ਪਿਰੀ ਨਿਹਾਲਿ ॥

[ਸਲੋਕ ਫਰੀਦ ਨੰਬਰ ੧੨੦

ਇਹੀ ਸਲੋਕੁ ''ਵਾਰਾਂ ਤੇ ਵਧੀਕ'' ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਮ: ੧ ਦਾ ੧੮ਵਾਂ ਸਲੋਕ ਹੈ ਤੇ ਕੇਵਲ ਇਕ ਅੱਖਰ ਦਾ ਫ਼ਰਕ ਹੈ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਸਿਧਾਂਤ ਦੀ ਗਲ ਹੈ, ਉਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਸਮੂਹ ਵਰਨਾ ਲਈ ਨਾਮ ਜਪਣ ਦਾ ਹੀ ਸਰਬ-ਸਾਂਝਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ। ਪਰ ਬਿਨਾ ਭਰੋਸੇ ਤੋਂ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਹਨ:--

ਕਲਿਜੁਗ ਮਹਿ ਹਰਿ ਜੀਉ ਏਕੁ, ਹੋਰ ਰੁਤਿ ਨ ਕਾਈ ॥
ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਹਿਰਦੈ, ਰਾਮ ਨਾਮੁ ਲੇਹੁ ਜਮਾਈ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੧੩੦

ਤਿਵੇਂ ਕਲਿਜੁਗ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਧਰਮ ਵੀ ਇਕ ਹੈ:--

ਏਕੋ ਧਰਮੁ ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਚੁ ਕੋਈ ॥
ਗੁਰਮਤਿ ਪੂਰਾ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਸੋਈ ॥ **[ਪੰਨਾ ੧੧੮੮**

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਵਰਨਾ ਦੀ ਵੰਡ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਰਵਾਨਿਆ, ਜਗਤ ਦੇ ਚਾਰ

ਵਰਨਾ ਨੂੰ ਇਕ ਵਰਨ ਕਰਾ ਕੇ ਸਾਂਝਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਇਸ ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਅਜੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦੇ ਤਾਂ 'ਮੂਲੁ ਨ ਬੂਝਹਿ ਆਪਣਾ, ਸੇ ਪਸੂਆ ਸੇ ਢੋਰ ਜੀਉ' (ਪੰਨਾ ੭੫੧) ਵਾਲੀ ਗਲ ਹੀ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

'ਆਵਨ ਆਏ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਮਹਿ, ਬਿਨੁ ਬੂਝੇ ਪਸੁ ਢੋਰ॥ ਨਾਨਕ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਸੋ ਬੁਝੈ, ਜਾ ਕੈ ਭਾਗ ਮਥੋਰ॥' (ਪੰਨਾ ੨੫੧) ਵਾਲੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਸਾਡੀ ਅਗਵਾਈ ਲਈ ਮੌਜੂਦ ਹਨ।

ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਰਬੋਤਮ ਸਮਝਦੀ ਸੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਹੰਕਾਰ ਤੋੜਨ ਲਈ ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੇ ਸਲੋਕ ਰਾਹੀਂ ਲੋੜੀਂਦਾ ਚਾਨਣ ਪਾਇਆ ਹੈ।

ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾ, ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ ॥ ਆਤਮੰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਸ੍ਵਦੇਵਸ੍ਯ, ਜੇ ਕੋਈ ਜਾਨਸਿ ਭੇਵ ॥ ਨਾਨਕ ਤਾ ਕੋ ਦਾਸੁ ਹੈ, ਸੋਈ ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਵ॥ ੪ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਤ' ਨੂੰ 'ਤਾਂ' ਭਾਵ ਲਮਕਾ ਕੇ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ। 'ਦੇਵਾ' ਨੂੰ 'ਦੇਵਾਂ' ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ। ਬਾਸ੍ਵਦੇਵਸ੍ਯ-ਅੱਧਾ 'ਵ' ਔਂਕੜ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ। 'ਦੇਵਸ੍ਯ' ਨੂੰ ਲਗੀ ਹਲੰਤ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਪੋਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਿਸਰਾਮ, ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ ਅੱਗੇ ਦਰਜ ਹਨ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ=ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ। ਸਰਬ ਦੇਵਾ=(ਓਹੀ) ਸਾਰਿਆਂ ਦੇਵਤਿਆਂ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ)। ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ=ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ (ਵੱਡਾ) ਦੇਵ ਆਤਮਾ ਹੈ। ਬਾਸ੍ਵ ਦੇਵਸ੍ਯ=ਵਾਸਦੇਵ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਸਭ ਵਿਚ ਵਸ ਕੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਭੇਵ=ਭੇਦ। ਤਾ

ਕੋ=ਉਸ (ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ) ਦਾ। ਸੋਈ=ਓਹੀ (ਜੀਵ)। ਨਿਰੰਜਨ ਦੇਵ=ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੈ।੪।

ਅਰਥ: ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਮਾਨ ਹੈ ਉਹ) ਸਾਰੇ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਆਤਮ-ਦੇਵ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਇਸ ਭੇਦ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲਵੇ ਕਿ ਸਮੂਹ ਆਤਮਾਵਾਂ ਵਿਚ ਵਸ ਕੇ ਉਹ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ, ਉਸ (ਨਿਰਮਲ ਆਤਮਾ ਦਾ) ਦਾਸ ਹੈ, (ਮਾਨੋ) ਉਹੀ ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ (ਸਰੂਪ ਹੈ)।੪।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾ, ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ ॥
ਆਤਮੰ ਸ੍ਰੀ ਬਾਸ੍ਵਦੇਵਸ੍ਯ, ਜੇ ਕੋਈ ਜਾਨਸਿ ਭੇਵ ॥

ਉਪਰੋਕਤ ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਪੰਕਤੀਆਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨਾਂ ਤੇ ਬਿਸਰਾਮਾਂ ਵਿਚ ਮਤ-ਭੇਦ ਹੈ। ਭਾਈ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ 'ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਟੀਕ' ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਨੂੰ ਇਉਂ ਪਦ ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ੮ ਸਰਬ ਦੇਵਾਦੇਵ, ਦੇਵਾਤ ਆਤਮਹ ॥

ਅਰਥ: ਇਕ ਬ੍ਰਹਮ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਦੇਵਤਿਆਂ ਅਰ ਅਦੇਵ (ਰਾਖਸ਼ਾਂ) ਅਰ ਦੇਵਾਤ (ਤੇਜੱਸ੍ਵੀਆਂ ਅਵਤਾਰ, ਪੈਗ਼ੰਬਰ ਸਭ ਦਾ ਆਦਿ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਵੀ **''ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾਦੇਵ, ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ'** ਪਾਠ ਪਦ ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਇਹ ਸਲੋਕ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਫ਼ਰਕ ਨਾਲ ਪਿਛੇ 'ਆਸਾ ਕੀ ਵਾਰ' ਵਿਚ ਆ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ 'ਤ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਈ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਨਿਖੇੜਵੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। 'ਤ' ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ- 'ਭੀ'। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ 'ਦੇਵਾਤ' ਦਾ ਅਰਥ

ਅਵਤਾਰਾਂ ਦਾ ਆਤਮਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, 'ਸਰਬ ਦੇਵਾ' ਤੋਂ (ਭਾਵ ਦੇਵ ਤੇ ਅਦੇਵ) ਸਾਰੇ ਲਏ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਦੇਉ' ਨੂੰ ਵਖਰਾ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ 'ਦੇਵਤਾ' ਵੀ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਦ-ਛੇਦ ਨਾਲ ਪਾਠ ਦੀ ਚਾਲ ਵਿਚ ਵਿਘਨ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਬੇਸ਼ਕ 'ਦੇਵਾ ਦੇਵ' ਨੂੰ ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਮੰਨ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਪਰ ਬਿਸਰਾਮ ਜੋ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹੈ:--

"ਏਕ ਕ੍ਰਿਸ੍ਨੰ ਤ ਸਰਬ ਦੇਵਾ, ਦੇਵ ਦੇਵਾ ਤ ਆਤਮਹ ॥"

ਕਰਨਾ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹੈ।

'**ਬਾਸ੍ਵਦੇਵਸ੍ਯ**' ਜੁੜਤ ਸ਼ਬਦ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ 'ਬਾਸ੍ਵ ਦੇ ਵਸ' ਪਾਠ ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। ਲੋੜੀਂਦੇ ਅਰਥ ਪਿਛੇ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਹਨ।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸਾਰਿਆਂ ਦੇਵਾਂ ਦਾ ਦੇਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਉਸ ਦਾ ਸਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:--

ੳ) ਜੋ ਜਨੁ ਭਾਉ ਭਗਤਿ ਕਛੁ ਜਾਨੈ, ਤਾ ਕਉ ਅਚਰਜੁ ਕਾਹੋ ॥
ਜਿਉ ਜਲੁ ਜਲ ਮਹਿ ਪੈਸਿ ਨ ਨਿਕਸੈ,
ਤਿਉ ਢੁਰਿ ਮਿਲਿਓ ਜੁਲਾਹੋ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੯੨

ਅ) ਹਰਿ ਜਨੁ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹੋਇਆ, ਨਾਨਕੁ ਹਰਿ ਇਕੇ ॥
[ਪੰਨਾ ੪੪੯

ੲ) ਹਰਿ ਕਾ ਸੇਵਕੁ ਸੋ ਹਰਿ ਜੇਹਾ ॥
ਭੇਦੁ ਨ ਜਾਣਹੁ ਮਾਣਸ ਦੇਹਾ॥
ਜਿਉ ਜਲ ਤਰੰਗ ਉਠਹਿ ਬਹੁ ਭਾਤੀ,

ਫਿਰਿ ਸਲਲੈ ਸਲਲ ਸਮਾਇਦਾ॥੮॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੭੬

ਇਹਨਾਂ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਾਰੇ ਇਹ ਪਿਛੋਕੜ ਦਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਜਦੋਂ ਕਾਸ਼ੀ ਵਿਚ ਮੂਰਤੀ ਪੂਜਾ ਆਦਿਕ ਕਰਮ ਕਾਂਡਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ 'ਸ੍ਰੀ ਗੋਪਾਲ ਦਤ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਗਾਥਾ ਬੋਲੀ, ਜੋ ਇਕ ਮਿਲੀ ਜੁਲੀ ਬੋਲੀ ਸੀ, ਉਤਰੀ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦੀ ਸਾਧੂ ਭਾਸ਼ਾਵਲੀ ਵਿਚ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ।

ਗੋਪਾਲ ਦਤ ਪੰਡਿਤ ਦੇ ਪੋਤਰੇ ਸ੍ਰੀ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਅਤੇ ਹਰਿ ਲਾਲ ਦੋਵੇਂ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋਏ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਛਾ ਕੀਤੀ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਦਾਦੇ ਗੋਪਾਲ ਦਤ ਜੀ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਸੀ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਾਵਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਜਾਵੇ। ਸੋ ਆਪ ਜੀ ਨੇ 'ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫' ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ।

ਜਦ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਕਣ ਕਣ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਫਿਰ ਜਾਤਿ-ਪਾਤਿ ਅਤੇ ਵਰਣ-ਵੰਡ ਦੇ ਕੀ ਅਰਥ ਹੋਏ? ਅਸਲ ਵਿਚ **''ਜਾਤਿ ਜਨਮੁ ਨਹ ਪੂਛੀਐ, ਸਚ ਘਰੁ ਲੇਹੁ ਬਤਾਇ ॥ ਸਾ ਜਾਤਿ ਸਾ ਪਤਿ ਹੈ, ਜੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥'' (ਪੰਨਾ ੧੩੩੦)** ਵਾਲਾ ਸਿਧਾਂਤ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਪੰਡਿਤਾਂ ਨੂੰ ਜਾਤੀ ਵਰਗ ਦਾ ਅਭਿਮਾਨ ਛੱਡਣ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਵਡੀ ਜਾਤਿ ਵਿਚ ਜਨਮ ਲੈਣ ਤੇ ਜੇ ਜੀਵ ਕਰਮ ਚੰਗੇ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ, ਤਾਂ ਅਵੱਸ਼ ਨਰਕਾਂ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ ਨੀਚ ਜਾਤ ਵਿਚ ਜਨਮੇ, ਪਰ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਤਮ ਤੇ ਉਚੀ ਪਦਵੀ ਪਾਈ:–

ਨੀਚ ਜਾਤਿ ਹਰਿ ਜਪਤਿਆ, ਉਤਮ ਪਦਵੀ ਪਾਇ ॥
ਪੂਛਹੁ ਬਿਦਰ ਦਾਸੀ ਸੁਤੈ,
ਕਿਸਨੁ ਉਤਰਿਆ ਘਰਿ ਜਿਸੁ ਜਾਇ॥੧॥ **[ਪੰਨਾ ੭੩੩**

ਸਲੋਕ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਮਹਲਾ ੫

ੴ ਸਤਿ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖੁ ਨਿਰਭਉ ਨਿਰਵੈਰੁ ਅਕਾਲ ਮੂਰਤਿ ਅਜੂਨੀ ਸੈਭੰ ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

ਕਤੰਚ ਮਾਤਾ ਕਤੰਚ ਪਿਤਾ, ਕਤੰਚ ਬਨਿਤਾ ਬਿਨੋਦ ਸੁਤਹ ॥ ਕਤੰਚ ਭ੍ਰਾਤ ਮੀਤ ਹਿਤ ਬੰਧਵ, ਕਤੰਚ ਮੋਹ ਕੁਟੰਬ੍ਹਤੇ ॥ ਕਤੰਚ ਚਪਲ ਮੋਹਨੀ ਰੂਪੰ, ਪੇਖੰਤੇ ਤਿਆਗੰ ਕਰੋਤਿ॥ ਰਹੰਤ ਸੰਗ ਭਗਵਾਨ ਸਿਮਰਣ ਨਾਨਕ ਲਬਧ੍ਹੰ ਅਚੁਤ ਤਨਹ ॥ ੧ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ:- ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਦਰਪਣ ਵਿਚ 'ਕਤੰਚ' ਸ਼ਬਦ 'ਕਤੰ ਚ' ਪਦ ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਇਸਦਾ 'ਕਤੰਚ' ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਹੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਜਿਵੇਂ ਕੁਤਸ ਕੌਨ ਸੇ, ਕਿਸ ਥਾਂ ਤੋਂ 'ਕਤੰਚ' ਦੇ ਅਰਥ ਕੌਣ ਜਾਂ ਕਿਥੇ ਹੈ (ਹਨ)? ਅਰਥ ਅਨੁਸਾਰ ਕਤੰਚ ਜੁੜਤ ਸਰੂਪ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਲ ਵਿਚ ਕੋਈ ਵਿਘਨ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ।

'ਕੁਟੰਬ੍ਹਤੇ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨ ਵੇਲੇ 'ਬ' ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਜੋ ਅੱਧਾ 'ਯ' ਹੈ ਇਹ ਿਅ ਦੀ ਧੁਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕੁਟੰਬਿਅਤੇ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਤੰਚ=ਕਿਥੇ?। ਬਨਿਤਾ ਬਿਨੋਦ=ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਅਨੰਦ ਬਿਲਾਸ। ਸੁਤਹ=ਪੁਤਰਾਂ ਦੇ।

ਅਰਥ: ਕਿਥੇ ਹੈ ਮਾਂ ਕਿਥੇ ਹੈ ਪਿਉ? ਕਿਥੇ ਹਨ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਤੇ ਪੁੱਤਰਾਂ

ਦੇ ਅਨੰਦ ਬਿਲਾਸ?। ਕਿਥੇ ਹਨ ਭਰਾ, ਮਿੱਤਰ, ਪਿਆਰੇ ਸਨਬੰਧੀ? ਕਿਥੇ ਹੈ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਮੋਹ ਹੈ? ਕਿਥੇ ਹੈ ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਣ ਵਾਲੀ ਚੰਚਲ ਮਾਇਆ ਜਿਹੜੀ ਵੇਖ਼ਦਿਆਂ ਹੀ ਛਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ! ਉਹ) ਭਗਵਾਨ (ਜਿਹੜਾ) ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ (ਭਾਵ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ) ਸਿਮਰਨ ਕਰ (ਅਤੇ ਉਹ ਸਿਮਰਨ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਪੁਤਰਾਂ (ਸੰਤਾਂ) ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਸਨਬੰਧੀ, ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ, ਭਰਾ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਪੁਤਰ ਆਦਿ ਹਨ ਕੋਈ ਵੀ ਸਦਾ ਲਈ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ, ਓਹ ਆਪ-ਸੁਆਰਥੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

ਜੋ ਸੰਸਾਰੈ ਕੇ ਕੁਟੰਬ ਮਿਤ੍ਰ ਭਾਈ ਦੀਸਹਿ,
ਮਨ ਮੇਰੇ, ਤੇ ਸਭਿ ਅਪਣੇ ਸੁਆਇ ਮਿਲਾਸਾ ॥
ਜਿਤੁ ਦਿਨਿ ਉਨ ਕਾ ਸੁਆਉ ਹੋਇ ਨ ਆਵੈ,
ਤਿਤੁ ਦਿਨਿ ਨੇੜੈ ਕੋ ਨ ਢੁਕਾਸਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੬੦

ਵੇਖਦਿਆਂ ਵੇਖਦਿਆਂ ਹੀ ਮਾਇਆ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੰਗ ਸਾਥ ਛਡ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਸਮੇਂ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਵੀ ਬੇਲੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

ਸੰਗਿ ਨ ਕੋਈ ਭਈਆ ਬੇਬਾ॥ ਮਾਲੁ ਜੋਬਨੁ ਧਨੁ ਛੋਡਿ ਵੰਞੇਸਾ ॥
ਕਰਣ ਕਰੀਮ ਨ ਜਾਤੋ ਕਰਤਾ ਤਿਲ ਪੀੜੇ ਜਿਉ ਘਾਣੀਆ॥

[ਪੰ. ੧੦੨੦

ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਿਰੇ ਦੀ ਗਲ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:—

(ੳ) **ਕੋਇ ਨ ਕਿਸਹੀ ਸੰਗਿ ਕਾਹੇ ਗਰਬੀਐ ॥**
ਏਕੁ ਨਾਮੁ ਆਧਾਰੁ ਭਉਜਲੁ ਤਰਬੀਐ॥ [ਪੰਨਾ ੩੯੮

(ਅ) ਕਾ ਕੋ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਧੀਆ ॥
ਗ੍ਰਿਹ ਬਨਿਤਾ ਕਛੁ ਸੰਗਿ ਨ ਲੀਆ ॥
ਐਸੀ ਸੰਚਿ ਜੁ ਬਿਨਸਤ ਨਾਹੀ ॥
ਪਤਿ ਸੇਤੀ ਅਪੁਨੈ ਘਰਿ ਜਾਹੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੫੩

ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕੇਵਲ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ:–

ਹਰਿ ਕਾ ਸਿਮਰਨੁ ਸੁਨਿ ਮਨ ਕਾਨੀ ॥
ਸੁਖ ਪਾਵਹਿ ਹਰਿਦੁਆਰ ਪਰਾਨੀ॥ [ਪੰਨਾ ੨੦੦

ਧ੍ਰਿਗੰਤ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸਨੇਹੰ, ਧ੍ਰਿਗ ਸਨੇਹੰ ਭ੍ਰਾਤ ਬਾਂਧਵਹ ॥ ਧ੍ਰਿਗ ਸ੍ਨੇਹੰ ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸ ਸੁਤਹ ॥ ਧ੍ਰਿਗ ਸ੍ਨੇਹੰ ਗ੍ਰਿਹਾਰਥ ਕਹ ॥ ਸਾਧਸੰਗ ਸ੍ਨੇਹ ਸਤ੍ਰਿੰ, ਸੁਖਯੰ ਬਸੰਤਿ ਨਾਨਕਹ ॥ ੨ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਧ੍ਰਿਗੰਤ' ਨੂੰ ਦਰਪਣ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ 'ਧ੍ਰਿਗੰ ਤ' ਪਦ ਛੇਦ ਕੀਤਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਪਾਠ ਪ੍ਰਚਲਤ ਨਹੀਂ ਹੈ। 'ਸਤ੍ਰਿੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸਤਿਅੰ' ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ 'ਤ' ਦੇ ਪੈਰ ਵਿਚ ਸ੍ਵਰ ਰੂਪ ਅਧਾ 'ਯ' ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸੁਖਯੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸੁਖਿਅੰ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਧ੍ਰਿਗੰਤ=ਫਿਟਕਾਰ ਯੋਗ ਹੈ। ਸਨੇਹੰ=ਪਿਆਰ। ਭ੍ਰਾਤ=ਭਰਾਵਾਂ ਦਾ। ਬਾਂਧਵਹ=ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ, ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦਾ। ਬਨਿਤਾ=ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪਤਨੀ। ਬਿਲਾਸ=ਮੌਜ ਮੇਲਾ। ਸੁਤਹ=ਪੁੱਤਰਾਂ ਦੇ। ਗ੍ਰਿਹਾਰਥਕਹ=ਘਰ ਦੇ ਕਾਰੋਬਾਰ ਦਾ। ਸਤ੍ਰਿੰ=ਸਦੀਵੀ। ਸੁਖਯੰ ਬਸੰਤਿ=ਸੁਖ ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕਹ=ਨਾਨਕ।੨।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਪ੍ਰੇਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ) ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਦਾ

ਸਨੇਹ (ਪਿਆਰ) ਧਿਰਕਾਰ ਜੋਗ ਹੈ, (ਅਤੇ) ਭਰਾਵਾਂ, ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦਾ ਸਨੇਹ (ਪਿਆਰ) ਵੀ ਫਿਟਕਾਰ ਜੋਗ ਹੈ। ਪਤਨੀ ਤੇ ਪੁਤਰਾਂ ਦੇ ਸਨੇਹ ਨੂੰ ਧ੍ਰਿਕਾਰ ਹੈ। ਘਰ ਦੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਸਨੇਹ ਵੀ ਧ੍ਰਿਕਾਰ ਜੋਗ ਹੈ। ਸਤਿਸੰਗ ਦਾ ਸਨੇਹ (ਪਿਆਰ) ਸਦੀਵੀ ਭਾਵ ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਸੰਗ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਸਦਾ) ਸੁਖ (ਅਨੰਦ) ਨਾਲ ਵਸਦੇ ਹਨ।੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ, ਸਾਰੇ ਸੰਬੰਧੀਆਂ ਚੋਂ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਸ਼ੇਖ ਫ਼ਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ:-

ਵਿਧਣ ਖੂਹੀ ਮੁੰਧ ਇਕੇਲੀ॥ ਨਾ ਕੋ ਸਾਥੀ ਨਾ ਕੋ ਬੇਲੀ ॥
ਕਰਿ ਕਿਰਪਾ ਪ੍ਰਭਿ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਮੇਲੀ ॥
ਜਾ ਫਿਰਿ ਦੇਖਾ ਤਾਂ ਮੇਰਾ ਅਲਹੁ ਬੇਲੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੯੪

ਸਾਰੇ ਅੰਗ- ਸਾਕ, ਸਜਣ ਮਿੱਤਰ ਝੂਠੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹਨਾਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਉਤੋਂ ਉਤੋਂ ਤਾਂ ਪਿਆਰ ਕਰਨਾ ਯੋਗ ਹੈ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਪਰਵਾਰ ਤੇ ਧੰਧਿਆਂ ਵਿਚ ਗ਼ਲਤਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਪਾਪ ਤੇ ਠੱਗੀ ਕਰਕੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ:-

੧. ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਭਾਈ ਸੁਤ ਬਨਿਤਾ,
ਹਿਤੁ ਲਾਗੋ ਸਭ ਫਨ ਕਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੫੩

੨. ਰਤਨ ਪਦਾਰਥ ਮਾਣਕਾ, ਸੁਇਨਾ ਰੁਪਾ ਖਾਕੁ ॥
ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਬੰਧਪਾ, ਕੂੜੇ ਸਭੇ ਸਾਕ ॥ ... [ਪੰਨਾ ੪੭

੩. ਮਾਇਆ ਮੋਹੁ ਸਭੁ ਬਰਲੁ ਹੈ, ਦੂਜੈ ਭਾਇ ਖੁਆਈ ਰਾਮ ॥
ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਸਭੁ ਹੇਤੁ ਹੈ, ਹੇਤੇ ਪਲਚਾਈ ਰਾਮ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੭੧

੪. ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸੁਤ ਬੰਧ ਜਨ, ਹਿਤੁ ਜਾ ਸਿਉ ਕੀਨਾ,
ਜੀਉ ਛੂਟਿਓ ਜਬ ਦੇਹ ਤੇ, ਡਾਰਿ ਅਗਨਿ ਮੈ ਦੀਨਾ॥[ਪੰ. ੭੨੬

ਪੁੱਤਰ ਇਸਤ੍ਰੀ ਆਦਿ ਦਾ ਸੱਚਾ ਸਨੇਹ ਨਹੀਂ, ਗਰਜ਼ੀ ਮੋਹ ਹੈ। ਇਹ ਮੋਹ ਦੁਖਦਾਈ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਨਾਲ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹੀ ਸੁਖਦਾਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਪਵਿਤਰ ਜੀਵਨ ਵਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:-

੧. ਹਰਿ ਸਿਮਰਤ ਤਨੁ ਮਨੁ ਹਰਿਆ, ਲਹਿ ਜਾਹਿ ਵਿਜੋਗ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਗੁਣ ਰਮਹੁ, ਬਿਨਸੇ ਸਭਿ ਰੋਗ॥੩॥
[ਪੰਨਾ ੭੦੬

੨. ਸਾਧੂ ਕੀ ਮਨ ਓਟ ਗਹੁ, ਉਕਤਿ ਸਿਆਨਪ ਤਿਆਗੁ ॥
ਗੁਰ ਦੀਖਿਆ ਜਿਹ ਮਨਿ ਬਸੈ, ਨਾਨਕ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ॥
[ਪੰਨਾ ੨੬੦

੩. ਕਰਿ ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਸਿਮਰੁ ਮਾਧੋ, ਹੋਹਿ ਪਤਿਤ ਪੁਨੀਤ॥
[ਪੰਨਾ ੬੩੧

ਪੰਚਮ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਪ੍ਰਾਣੀ ਨੂੰ ਪਾਵਨ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੁਆਰਾ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਨਾਸ਼ਮਾਨ ਸੰਸਾਰ ਵਲ ਝਾਤ ਮਾਰ ਕੇ ਵੇਖ 'ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਸਨੇਹੀ ਹੈ? ਨਹੀਂ। ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ ਕਿ ਜੀਵ ਫਿਰ ਕਿਉਂ ਪਾਪ ਕਰਮ ਕਰਕੇ, ਲੁਟ ਖਸੁਟ ਨਾਲ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਲਿਆ ਕੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ:-

ਬਹੁ ਪਰਪੰਚ ਕਰਿ ਪਰ ਧਨੁ ਲਿਆਵੈ ॥
ਸੁਤ ਦਾਰਾ ਪਹਿ ਆਨਿ ਲੁਟਾਵੈ ॥ **[ਪੰਨਾ ੬੫੬**

ਓਇ ਪਿਆਰਿਆ! ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਚੋਂ ਸਫਲ ਜਨਮ ਜਿਤ ਕੇ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈਂ ਤਾਂ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਮੁਖ ਸਾਧਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੈ, ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾ ਲੈ, ਤੇਰਾ ਜੀਵਨ ਬੇੜਾ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ।

ਮਿਥੵੰਤ ਦੇਹੰ, ਖੀਣੰਤ ਬਲਨੰ॥ ਬਰਧੰਤਿ ਜਰੂਆ, ਹਿਤੵੰਤ ਮਾਇਆ ॥ ਅਤੵੰਤ ਆਸਾ, ਆਥਿਤੵ ਭਵਨੰ ॥ ਗਨੰਤ ਸ੍ਵਾਸਾ, ਭੈਯਾਨ ਧਰਮੰ ॥ ਪਤੰਤਿ ਮੋਹ ਕੂਪ, ਦੁਰਲਭੵ ਦੇਹੰ, ਤਤ ਆਸ੍ਰਯੰ ਨਾਨਕ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਕ੍ਰਿਪਾ ॥ ੩ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਛੁਟਕਲ: 'ਦਰਪਣ' ਵਿਚ ਪ੍ਰੋ. ਸਾਹਿਬ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਮਿਥੵੰਤ, ਖੀਣੰਤ, ਹਿਤੵੰਤ, ਅਤੵੰਤ, ਪਾਠ ਪਦ ਛੇਦ ਕੀਤੇ ਹਨ ਪਰ ਪ੍ਰਚਲਤ ਪਾਠ 'ਮਿਥੰਤ, ਖੀਣੰਤ, ਹਿਤੰਤ, ਅਤੰਤ, ਹੀ ਹੈ। ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਾ ਨੇ ਵੀ ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹਨ। ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਪਾਠ ਚਾਲ ਨੂੰ ਸਥਿਰ ਰਖਣ ਲਈ ਇਹੋ ਰੂਪ ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ ਜਿਸਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ 'ਬਰਧੰਤਿ, ਪਤੰਤਿ' ਸ਼ਬਦ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।*

ਪਦ ਅਰਥ: ਮਿਥੵੰਤ=ਮਿਥਿਆ ਹੈ। ਦੇਹੰ=ਦੇਹੀ, ਕਾਇਆ। ਖੀਣੰਤ=ਖੀਣ (ਨਾਸ਼) ਹੋਣ ਵਾਲਾ। ਬਲਨੰ=ਬਲ, ਜ਼ੋਰ। ਬਰਧੰਤਿ=ਵਧਦਾ ਹੈ। ਜਰੂਆ=ਬੁਢੇਪਾ। ਹਿਤੵੰਤ=ਹਿਤ, ਮੋਹ। ਅਤੵੰਤ=ਅਤੀ, ਬਹੁਤ ਹੀ। ਆਥਿਤੵ=ਨਾਸ਼ਵੰਤ। ਭਵਨੰ=ਘਰ। ਗਨੰਤ=ਗਿਣਦਾ ਹੈ। ਭੈਯਾਨ=ਭਿਆਨਕ। ਧਰਮੰ=ਧਰਮ (ਰਾਜਾ)। ਪਤੰਤਿ=ਡਿਗਦੀ ਹੈ। ਕੂਪ=ਖੂਹ ਵਿਚ। ਦੁਰਲਭ ਦੇਹੰ=ਔਖੀ ਲਭਣ ਵਾਲੀ ਦੇਹੀ। ਤਤ=ਤਿਥੇ। ਆਸ੍ਰਯੰ=ਆਸਰਾ।੩।

***ਇਹਨਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਮਿਥਿਅੰਤ, ਹਿਤਿਅੰਤ, ਅਤਿਅੰਤ, ਆਸ੍ਰਿਅੰ, ਕਰਨੇ ਹਨ।**

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਇਹ) ਦੇਹੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ (ਅਤੇ ਇਸ ਦੇਹੀ ਦਾ) ਬਲ ਵੀ ਨਾਸ਼ ਹੋਣ ਵਾਲਾ (ਭਾਵ ਮੁਕਣ ਵਾਲਾ) ਹੈ। (ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ) ਬੁਢੇਪਾ ਵਧਦਾ ਹੈ (ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ) ਮਾਇਆ ਦਾ ਮੋਹ (ਵੱਧਦਾ ਹੈ)। (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ) ਆਸ (ਬਹੁਤ) ਵਧਦੀ ਹੈ (ਪਰ ਜਿਥੇ ਵਸ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਓਹ) ਘਰ ਵੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਧਰਮ ਰਾਜਾ ਦੇ ਡਰਾਉਣੇ (ਦੂਤ ਇਸ ਜੀਵ ਦੇ) ਸੁਆਸ ਗਿਣਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਔਖੀ ਲਭਣ ਵਾਲੀ ਦੇਹੀ ਮੋਹ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿੱਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਥੇ ਅਜਿਹੀ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਹੈ) ਤਿਥੇ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਦੀ ਕਿਰਪਾ (ਮਿਹਰ) ਹੀ ਬਚਾਅ ਸਕਦੀ ਹੈ (ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਜਗਜੀਵਨ ਦਾ) ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮਨੁਖਾ ਦੇਹੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

ਕਾਚੀ ਗਾਗਰਿ ਦੇਹ ਦੁਹੇਲੀ, ਉਪਜੈ ਬਿਨਸੈ ਦੁਖੁ ਪਾਈ ॥
ਇਹੁ ਜਗੁ ਸਾਗਰੁ ਦੁਤਰੁ ਕਿਉ ਤਰੀਐ,
ਬਿਨੁ ਹਰਿ ਗੁਰ ਪਾਰਿ ਨ ਪਾਈ॥ [ਪੰਨਾ ੩੫੫

ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਇਸ ਦੇਹੀ ਵਿਚ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਗਿਣ ਕੇ ਪਾਈ ਹੈ। ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰਦਾ ਹੈ, ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਸੁਆਸ ਘਟਦੇ ਹਨ:—

ਅਚੇਤ ਮੂੜਾ ਨ ਜਾਣੰਤ, ਘਟੰਤ ਸਾਸਾ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ ॥
ਛਿਜੰਤ ਮਹਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕਾਂਇਆ, ਕਾਲ ਕੰਨਿਆ ਗ੍ਰਾਸਤੇ॥[ਪੰਨਾ ੧੩੫੯
ਆਸ ਅਪਾਰ ਦਿਨਸ ਗਣਿ ਰਾਖੇ,
ਗ੍ਰਸਤ ਜਾਤ ਬਲੁ ਜਰਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੧੯

ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਜੀਵ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆਸਾਂ ਵਧਦੀਆਂ ਹਨ ਤਿਉਂ ਤਿਉਂ ਇਹ ਮੋਹ ਦੇ ਚਿਕੜ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਫਸਦਾ ਹੈ। ਮੋਹ ਦੇ ਖੂਹ ਵਿਚ ਡਿਗੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਸਿਵਾਏ ਗੁਰ-

ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਕੌਣ ਬਾਹਰ ਕਢ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਭਾਵ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਕਢ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਜੀਵ ਨੂੰ ਜਗਜੀਵਨ ਪੁਰਖ ਦਾ ਆਸਰਾ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਕਾਚ ਕੋਟੰ ਰਚੰਤਿ ਤੋਯੰ, ਲੇਪਨੰ ਰਕਤ ਚਰਮਣਹ ॥ ਨਵੰਤ ਦੁਆਰੰ ਭੀਤ ਰਹਿਤੰ, ਬਾਇ ਰੂਪੰ ਅਸਥੰਭਨਹ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੰ ਨਹ ਸਿਮਰੰਤਿ, ਅਗਿਆਨੀ ਜਾਨੰਤਿ ਅਸਥਿਰੰ ॥ ਦੁਰਲਭ ਦੇਹ ਉਧਰੰਤ, ਸਾਧ ਸਰਣ ਨਾਨਕ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ, ਹਰਿ ਹਰੇ ਜਪੰਤਿ ॥ ੪ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਛੁਟਕਲ: 'ਨਵੰਤ ਦੁਆਰੰ' ਨੂੰ ਨਵੰ ਤ ਦੁਆਰੰ' ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਨਾ ਭਾਵੇਂ ਅਸ਼ੁੱਧ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਕਾਵ ਦੀ ਚਾਲ ਲਈ 'ਨਵੰਤ ਦੁਆਰੰ' ਹੀ ਠੀਕ ਪਾਠ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰੂਪਕ ਵਿਲਖਣਤਾ ਨੂੰ ਅਖੋਂ ਉਹਲੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਾਚ=ਕੱਚਾ। ਕੋਟੰ=(ਸਰੀਰ ਰੂਪੀ) ਕਿਲ੍ਹਾ। ਰਚੰਤਿ=ਬਣਿਆ ਹੈ। ਤੋਯੰ=ਪਾਣੀ ਤੋਂ। ਲੇਪਨੰ=ਪੋਚਾ ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਰਕਤ=ਲਹੂ ਦਾ। ਚਰਮਣਹ=ਚੰਮ ਦਾ। ਨਵੰਤ ਦੁਆਰੰ=ਨੌਂ ਦੁਆਰੇ (ਗੋਲਕਾਂ)। ਭੀਤ ਰਹਿਤੰ=ਭਿੱਤਾਂ (ਦਰਵਾਜਿਆਂ) ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ। ਬਾਇ=ਹਵਾ, ਸੁਆਸ। ਅਸਥੰਭਨਹ=ਥੰਮ ਹੈ। ਨਹ ਸਿਮਰੰਤਿ=ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ। ਅਗਿਆਨੀ=ਬੇਸਮਝ (ਜੀਵ)। ਜਾਨੰਤਿ=ਜਾਣਦੇ ਹਨ, ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਅਸਥਿਰੰ=ਪੱਕਾ, ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਉਧਰੰਤ=(ਦੇਹੀ) ਉਧਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਰੇ ਜਪੰਤਿ=ਹਰੀ ਨੂੰ ਜਪਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ।੪।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਇਹ ਸਰੀਰ) ਕੱਚਾ ਕਿਲ੍ਹਾ ਹੈ (ਜੋ ਪਾਣੀ ਭਾਵ ਪਿਤਾ ਦੇ) ਵੀਰਜ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ, ਚਮ ਦੇ (ਸਰੀਰ ਉਤੇ) (ਮਾਂ ਦੇ) ਲਹੂ ਦਾ ਲੇਪ (ਪੋਚਾ) ਦਿਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ:- ''ਮਾ ਕੀ ਰਕਤੁ ਪਿਤਾ ਬਿਦੁ ਧਾਰਾ॥ ਮੂਰਤਿ

ਸੁਰਤਿ ਕਰਿ ਆਪਾਰਾ॥'' (ਪੰਨਾ ੧੦੨੨)। (ਇਸ ਸਰੀਰ ਦੇ) ਨੌ ਦਰਵਾਜ਼ੇ (ਗੋਲਕਾਂ) ਹਨ (ਪਰ ਇਹ) ਭਿਤਾਂ ਤੌਂ ਬਿਨਾਂ ਹਨ, (ਸਰੀਰ ਵਿਚ) ਸੁਆਸ ਥੰਮ (ਆਸਰਾ ਰੂਪ) ਹਨ। (ਪਰ) ਬੇਸਮਝ (ਜੀਵ ਇਸ ਕੱਚੇ ਕਿਲੇ ਨੂੰ) ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਸਾਧ (ਗੁਰੂ ਦੀ) ਸ਼ਰਣ (ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ) ਦੇਹੀ (ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੌਂ) ਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਹਰ ਵੇਲੇ ਸੁਆਸ ਸੁਆਸ) ਹਰਿ ਹਰਿ (ਨਾਮ) ਉਚਾਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਹਨ:—

ਦੇਹੀ ਕਾਚੀ ਕਾਗਦ ਮਿਕਦਾਰਾ॥
ਬੂੰਦ ਪਵੈ ਬਿਨਸੈ, ਢਹਤ ਨ ਲਾਗੈ ਬਾਰਾ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੪੮

ਜੀਵ ਆਪਣੀਆਂ ਅਖਾਂ ਨਾਲ 'ਏਨੀ ਲੋਇਣੀ ਦੇਖਦਿਆ ਕੇਤੀ ਚਲਿ ਗਈ' (ਪੰਨਾ ੧੩੮੨) ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਬੇਸਮਝ ਜੀਵ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਵਿਚ ਇਤਨਾ ਗਲਤਾਨ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸਮਝੀ ਬੈਠਾ ਹੈ:—

ਮਹਾ ਭਇਆਨ ਉਦਿਆਨ ਨਗਰ ਕਰਿ ਮਾਨਿਆ ॥
ਝੂਠ ਸਮਗ੍ਰੀ ਪੇਖਿ ਸਚੁ ਕਰਿ ਜਾਨਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੦੭

ਅੰਤ ਵਿਚ ਦੁਰਲਭ ਦੇਹੀ ਦੇ ਉਧਾਰ ਦੀ ਜੁਗਤੀ '....ਹਰਿ ਹਰੇ ਜਪੰਤਿ' ਦਰਸਾਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਜੋ ਚਿਤਾਵਨੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਓਹ ਚੇਤੇ ਰਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:—

ਕਹੁ ਨਾਨਕ, ਸਮਝੁ ਰੇ ਇਆਨੇ,
ਆਜੁ ਕਾਲਿ ਖੁਲੈ ਤੇਰੀ ਗਾਂਠੁਲੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੧੬

ਸੁਭੰਤ ਤੁਯੰ, ਅਚੁਤ ਗੁਣਗ੍ਹੰ, ਪੂਰਨੰ ਬਹੁਲੋ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ ॥ ਗੰਭੀਰੰ ਊਚੈ, ਸਰਬਗਿ ਅਪਾਰਾ ॥ ਭ੍ਰਿਤਿਆ ਪ੍ਰਿਅੰ, ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਚਰਣੰ ॥ ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ, ਨਾਨਕ ਸਰਣੰ ॥ ੫ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: ਦਰਪਣ ਵਿਚ 'ਸੁਭੰ ਤ ਤੁਯੰ', ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਪਾਠ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਸੁਭੰਤ ਤੁਯੰ' ਪਾਠ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਬਹੁਲੋ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ' ਤੇ ਬਹੁ ਲੋਕਿ੍ ਪਾਲਾ' ਪਾਠ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਪਰ ਸਹੀ ਪਾਠ 'ਬਹੁਲੋ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ' ਹੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਾਠੀ 'ਤੁਯੰ' ਪਦ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਤੋਇਅੰ' ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਸ਼ੁੱਧ ਉਚਾਰਨ 'ਤੁਅੰ' ਹੈ। 'ਤੋਯੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਤੋਇਅੰ' ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਊ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਾਣੀ' ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ 'ਤੁਅੰ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਤੂੰ' ਹੈ। ਵੇਖੋ ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ੮ ''ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਤੁਯੰ ਅਮੋਘ ਦਰਸਨੰ..'' ੬੨ ਤੇ ੬੩ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਤੁਯੰ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

(੨) 'ਗੁਣਗ੍ਹੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਗੁਣੱਗਿਅੰ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੁਭੰਤ=ਸੋਭਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਤੁਯੰ=ਤੂੰ। ਅਚੁਤ=ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ। ਗੁਣਗ੍ਹੰ=ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ। ਪੂਰਨੰ=ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ। ਬਹੁਲੋ=ਬਹੁਤ ਹੀ। ਗੰਭੀਰੰ=ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘਾ, ਸੰਜੀਦਾ। ਸਰਬਗਿ=ਸਭ ਕੁਝ ਜਾਣਨਵਾਲਾ। ਅਪਾਰਾ=ਬੇਅੰਤ। ਭ੍ਰਿਤਿਆ ਪ੍ਰਿਅੰ=ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ। ਬਿਸ੍ਰਾਮ=ਟਿਕਾਣਾ ਭਾਵ ਆਸਰਾ। ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ=ਗ਼ਰੀਬਾਂ, ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ।

ਅਰਥ: ਹੇ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ! ਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਗਿਆਤੇ! ਹੇ ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ! ਤੂੰ ਸਭ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੋਭਾ ਪਾ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। (ਤੂੰ) ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘਾ, ਉਚਾ, ਸਭ

ਕੁਝ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ (ਅਤੇ) ਬੇਅੰਤ ਹੈਂ। (ਤੂੰ) ਆਪਣੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਹੈਂ (ਤੇਰੇ) ਚਰਨ (ਮੇਰੇ ਲਈ) ਆਸਰਾ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਗਰੀਬਾਂ-ਨਿਥਾਵਿਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ! ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਨ ਹਾਂ।੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਬੇਅੰਤ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ ਅਤੇ ਗਹਿਰ ਗੰਭੀਰ ਅਤਿਅੰਤ ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੈ। ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਹੀ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:–

ਸੰਤਨ ਕੀ ਓਟ ਆਪੇ ਆਪਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੦੧

ਅਨਾਥ ਬਣ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਜੋਦੜੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਭਲਾਈ ਹੈ- 'ਮੋਹਿ ਅਨਾਥ ਪ੍ਰਿਅ ਨਾਥ, ਜਿਉ ਜਾਨਹੁ ਤਿਉ ਰਖਹੁ॥ ਚਤੁਰਾਈ ਮੋਹਿ ਨਾਹਿ, ਰੀਝਾਵਉ ਕਹਿ ਮੁਖਹੁ॥'' (ਪੰਨਾ ੮੪੭)।

ਮ੍ਰਿਗੀ ਪੇਖੰਤ, ਬਧਿਕ ਪ੍ਰਹਾਰੇਣ, ਲਖੵ ਆਵਧਹ ॥
ਅਹੋ ਜਸੵ, ਰਖੇਣ ਗੋਪਾਲਹ, ਨਾਨਕ ਰੋਮ ਨ ਛੇਦ੍ਤੇ ॥ ੬ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: (੧) 'ਲਖੵ' ਤੇ 'ਜਸੵ' ਸ਼ਬਦਾਂ ਨਾਲ ਲਗੇ ਚਿੰਨ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਉਚਾਰਨ ਲਮਕਾਉਣ ਲਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ 'ਅ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ 'ਲਖਿਅ' ਤੇ 'ਜਸਿਅ' ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ।

(੨) ਅੱਧੇ 'ਯ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਸੁਚੇਤ ਹੋ ਕੇ ਕਰੋ। ਛੇਦਿਅਤੇ'।

ਪਦ ਅਰਥ: ਮ੍ਰਿਗੀ=ਹਰਨੀ। ਪੇਖੰਤ=ਵੇਖਦਿਆਂ। ਬਧਿਕ=ਸ਼ਿਕਾਰੀ। ਪ੍ਰਹਾਰੇਣ=ਚੋਟ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। **ਲਖੵ**=ਨਿਸ਼ਾਨਾ (ਤਕ ਕੇ)। ਆਵਧਹ=ਸ਼ਸਤਰ ਨਾਲ। ਆਹੋ=ਅਸਚਰਜ। **ਜਸੵ**=ਜਿਸਦਾ। ਰਖੇਣ=ਰਖਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਰਖਵਾਲਾ। ਰੋਮ ਨ

ਛੇਦ੍ਰਤੇ=ਵਾਲ ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।੬।

ਅਰਥ: ਹਿਰਨੀ ਨੂੰ ਵੇਖਦਿਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰੀ (ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਨਿਸ਼ਾਨਾ (ਟਿਕਾਅ ਕੇ) ਸ਼ਾਸਤਰ ਨਾਲ ਚੋਟ ਮਾਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਇਕ ਬੜਾ) ਅਸਚਰਜ (ਖੇਲ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਰਖਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ) ਵਾਲ ਭੀ ਵਿੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਕਰਨ ਲਈ ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਜੋ ਸਾਖੀ ਘੜੀ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ ੧੫ ਫਰਵਰੀ ੧੯੭੫ ਵਿਚ ਇਉਂ 'ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:—

''ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਹਰਨੀ ਸੀ ਉਸ ਦੇ ਪਕੜਨ ਲਈ ਇਕ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜਾਲ ਤਾਣਿਆ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੁੱਤੇ ਛੱਡੇ, ਇਕ ਪਾਸੇ ਆਪ ਬਾਣ ਲੈ ਕੇ ਖੜੋ ਗਿਆ। ਤੇ ਇਕ ਪਾਸੇ ਬੰਨ੍ਹ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਦਿਤੀ। ਹੁਣ ਮ੍ਰਿਗੀ ਨੂੰ ਕੋਈ ਰਸਤਾ ਬਚਣ ਦਾ ਨਾਂ ਰਿਹਾ। ਅਚਾਨਕ ਉਸ ਵੇਲੇ ਜਦ ਕਿ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੇ ਚਿਲਾ ਨੱਪਿਆ, ਉਸ ਦੀ ਅੱਡੀ ਪੁਰ ਸੱਪ ਲੜਿਆ, ਆਪ ਤਾਂ ਡਿੱਗ ਪਿਆ ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨਾ ਹਿਲ ਜਾਣ ਤੇ ਬਾਣ ਕੁੱਤੇ ਨੂੰ ਜਾ ਵੱਜਾ।''

ਮਾਰਣਾ ਤੇ ਰਖਣਾ ਅਕਾਲਪੁਰਖ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਸਮਰਥਾ ਵਿਚ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:-

੧. ਮਾਰੈ ਰਾਖੈ ਏਕੋ ਆਪਿ ॥
ਮਾਨੁਖ ਕੈ ਕਿਛੁ ਨਾਹੀ ਹਾਥਿ॥ [ਪੰਨਾ ੨੮੧

੨. ਜਿਸੁ ਰਾਖੈ ਤਿਸੁ ਕੋਇ ਨ ਮਾਰੈ ॥
ਸੋ ਮੂਆ ਜਿਸੁ ਮਨਹੁ ਬਿਸਾਰੈ॥ [ਪੰਨਾ ੨੯੨

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਤਾਂ ਕਰਤਾ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਇਉਂ ਮਹਿਮਾ ਕਰਦੇ ਹਨ:–

ਜਿਸ ਨੋ ਤੂ ਰਖਵਾਲਾ, ਮਾਰੇ ਤਿਸੁ ਕਉਣੁ ॥
ਜਿਸ ਨੋ ਤੂ ਰਖਵਾਲਾ ਜਿਤਾ ਤਿਨੈ ਭੈਣੁ ॥ **[ਪੰਨਾ ੯੬੧**

ਬਚਿਤਰ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਹਨ:–

ਜਿਸਨੋ ਸਾਜਨ ਰਾਖਸੀ ਦੁਸਮਨ ਕਵਨ ਬਿਚਾਰ ॥
ਛ੍ਵੈ ਨ ਸਕੈ ਤਿਹ ਛਾਹਿ ਕੋ, ਨਿਹਫਲ ਜਾਇ ਗਵਾਰ॥੨੪॥

ਬਹੁ ਜਤਨ ਕਰਤਾ ਬਲਵੰਤ ਕਾਰੀ, ਸੇਵੰਤ ਸੂਰਾ ਚਤੁਰ ਦਿਸਹ ॥ ਬਿਖਮ ਥਾਨ ਬਸੰਤ ਊਚਹ, ਨਹ ਸਿਮਰੰਤ ਮਰਣੰ ਕਦਾਂਚਹ ॥ ਹੋਵੰਤਿ ਆਗਿਆ ਭਗਵਾਨ ਪੁਰਖਹ, ਨਾਨਕ ਕੀਟੀ ਸਾਸ ਅਕਰਖਤੇ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਰਤਾ=ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਬਲਵੰਤ=ਬਲਵਾਨ। ਕਾਰੀ=ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸੇਵੰਤ=ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ। ਸੂਰਾ=ਸੂਰਮੇ। ਚਤੁਰ ਦਿਸਹ=ਚੌਹਾਂ ਦਿਸ਼ਾਂ (ਪਾਸਿਆਂ) ਤੋਂ। ਬਿਖਮ=ਔਖਾ। ਬਸੰਤ=ਵਸਦਾ ਹੋਵੇ। ਊਚਹ=ਉਚੇ (ਥਾਂ)। ਨਹ ਸਿਮਰੰਤ=ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦਾ। ਕਦਾਂਚ=ਕਦੇ ਵੀ। ਹੋਵੰਤਿ=ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਭਗਵਾਨ ਪੁਰਖਹ=ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ। ਕੀਟੀ=ਕੀੜੀ। ਆਕਰਖਤੇ=ਖਿੱਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਜੇ ਕੋਈ) ਬਹੁਤ ਜਤਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਬੜਾ ਬਲੀ ਹੋਵੇ, (ਇਸ ਤੋਂ ਵਧ ਕੁਝ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਵੇ, ਜਿਸ ਦੀ ਚਹੁੰਆਂ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਵਡੇ ਸੂਰਮੇ (ਜੋਧੇ) ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਹੋਣ। (ਉਹ ਇਤਨੇ) ਉਚੇ ਥਾਂ ਤੇ ਵਸਦਾ

ਹੋਵੇ, (ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚਣਾ) ਕਠਿਨ ਹੋਵੇ (ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ) ਮਰਣਾ ਕਦੇ ਵੀ ਚਿਤ-ਚੇਤੇ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇ) ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ (ਮੌਤ ਦਾ) ਸਦਾ ਅਪੜ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਕ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਕੀੜੀ ਵੀ ਉਸ (ਮਹਾਨ ਸੂਰਮੇ ਦਾ) ਸਾਹ ਖਿਚ ਲੈਂਦੀ ਹੈ।੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਵਲੋਂ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਜਿਤਨੇ ਮਰਜ਼ੀ ਉਪਾਵ ਕਰ ਲਵੇ ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਵਲੋਂ ਮੌਤ ਦਾ ਸੱਦਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਲਈ ਕੋਈ ਨ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਮੌਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਘੋਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਦਰਿ ਤੋਂ ਹਾਕਾਰੜਾ ਆਇਆ ਹੋਵੇ, ਅਜਿਹਾ ਕੌਣ ਹੈ ਜੋ ਉਸ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਟਾਲ ਸਕੇ? ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ-

ਫਨਿ ਘਾਲੇ ਸਭ ਦਿਵਸ ਸਾਸ, ਨਹ ਬਢਨ ਘਟਨ ਤਿਲੁ ਸਾਰ॥
ਜੀਵਨ ਲੋਰਹਿ ਭਰਮ ਮੋਹ, ਨਾਨਕ ਤੇਊ ਗਵਾਰ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੫੪

ਬਚਿਤ੍ਰ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਹਿਲੇ ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕਲਗੀਧਰ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਵੀ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਕਮਾਲ ਦੇ ਬਚਨ ਉਚਾਰਨ ਕੀਤੇ ਹਨ:-

ਜੋ ਕਾਹੂ ਕਾਲ ਤੇ ਭਾਜ ਕੈ ਬਾਚਿਤ,
ਤੌ ਕਿਹ ਕੁੰਟ ਕਹੋ ਭਜ ਜੈਯੈ॥
ਆਗੇ ਹੂੰ ਕਾਲ ਧਰੇ ਅਸਿ ਗਾਜਤ,
ਛਾਜਤ ਹੈ ਜਿਹ ਤੇ ਨ ਨਸੈਯੈ ॥...

ਸਬਦੰ ਰਤੰ ਹਿਤੰ ਮਇਆ, ਕੀਰਤੰ ਕਲੀ ਕਰਮ ਕ੍ਰਿਤੁਆ ॥ ਮਿਟੰਤਿ ਤਤ੍ਰਾਗਤ ਭਰਮ ਮੋਹੰ ॥ ਭਗਵਾਨ ਰਮਣੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਥਾਨ੍ਹਿੰ ॥ ਦ੍ਰਿਸਟ ਤੁਯੰ ਅਮੋਘ ਦਰਸਨੰ, ਬਸੰਤ ਸਾਧ

ਰਸਨਾ ॥ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ, ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਿਅੰ ਜਾਪੁ ਜਪਨਾ ॥੮॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਬਦੰ ਰਤੰ=(ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤੀ। ਹਿਤੰ=ਹਿਤ, ਪ੍ਰੇਮ-ਪਿਆਰ। ਮਇਆ=ਦਇਆ (ਜੀਆਂ ਤੇ ਤਰਸ ਕਰਨ ਵਾਲਾ)। ਕੀਰਤੰ=(ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਕੀਰਤੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ। ਕ੍ਰਿਤੁਆ=ਕਰਕੇ। ਤਤ੍ਰਾਗਤ=ਤਤ੍ਰ+ਆਗਤੁ, ਉਥੇ ਆਏ। ਮੋਹੰ=ਮੋਹ। ਰਮਣੰ=ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰਬਤ੍ਰ ਥਾਨਿੰ=ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ। ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਤੁਯੰ=ਤੇਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ, ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ। ਅਮੋਘ=ਸਫਲ। ਬਸੰਤ=ਵਸਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਿਅੰ ਜਾਪੁ=ਪਿਆਰੇ ਦਾ ਜਪ, ਸਿਮਰਨ।੮।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਗੁਰੂ ਦੇ) ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਪ੍ਰੀਤ ਕਰਨੀ (ਭਾਵ ਲੀਨ ਹੋਣਾ, ਜੀਅ ਤੇ) ਦਇਆ ਕਰਨੀ, ਪ੍ਰੇਮ (ਕਰਨ ਵਿਚ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ (ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ) ਕਲਜੁਗ ਵਿਚ (ਇਹ) ਕਰਨ ਜੋਗ ਕਰਨੀ ਹੈ)। (ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਸਦਕਾ ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ) ਭਰਮ ਤੇ ਮੋਹ ਮਿੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਓਦੋਂ) ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸਭ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ (ਦਿਸਣ ਲਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ)।

(ਹੇ ਪ੍ਰਭੂ! ਜਿਨ੍ਹਾਂ) ਸਾਧੂ ਜਨਾਂ ਨੂੰ ਤੇਰਾ (ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮ ਵਾਲਾ) ਜਾਪ ਜਪਣਾ ਚੰਗਾ ਲਗਦਾ ਹੈ, (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ) ਰਸਨਾ ਤੇ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਤੇਰੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਨਾਲ (ਮੈਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ) ਤੇਰਾ ਸਫਲ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਕੀਰਤੀ ਅਥਵਾ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਦਿਆਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਣ ਦਾ ਸਦਕਾ ਪ੍ਰਭੂ ਜੀ ਦੇ ਸਫਲ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਰੰਗ ਹਰ ਥਾਂ ਸੁਭਾਵਿਕ ਹੀ ਮਾਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:—

ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਨਾਨਕ ਬਲਿਹਾਰਾ ॥

ਸਫਲ ਦਰਸਨੁ ਗੋਬਿੰਦੁ ਹਮਾਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੯੫

ਅਸਲੀ ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ ਓਹ ਮਨੁੱਖ ਹਨ ਜੋ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਰੰਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

੧. ਸਬਦਿ ਰਤੇ ਵਡਹੰਸ ਹੈ, ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਉਰਿ ਧਾਰਿ ॥
ਸਚੁ ਸੰਗ੍ਰਹਹਿ ਸਦ ਸਚਿ ਰਹਹਿ, ਸਚੈ ਨਾਮਿ ਪਿਆਰਿ॥
ਸਦਾ ਨਿਰਮਲ ਮੈਲੁ ਨ ਲਗਈ, ਨਦਰਿ ਕੀਤੀ ਕਰਤਾਰਿ ॥
ਨਾਨਕ ਹਉ ਤਿਨ੍ ਕੈ ਬਲਿਹਾਰਣੈ,

ਜੋ ਅਨਦਿਨੁ ਜਪਹਿ ਮੁਰਾਰਿ॥ [ਪੰਨਾ ੫੮੫

੨. ਸਬਦਿ ਰਤੇ ਤਿਨਾ ਸੋਝੀ ਪਈ, ਦੂਜੈ ਭਰਮਿ ਭੁਲਾਇ ॥

[ਪੰਨਾ ੫੮੭

੩. ਸਬਦਿ ਰਤੇ ਪੂਰੇ ਬੈਰਾਗੀ ॥
ਅਉਹਠਿ ਹਸਤ ਮਹਿ ਭੀਖਿਆ ਜਾਚੀ,

ਏਕ ਭਾਇ ਲਿਵਲਾਗੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੩੨

ਘਟੰਤ ਰੂਪੰ, ਘਟੰਤ ਦੀਪੰ, ਘਟੰਤ ਰਵਿ ਸਸੀਅਰ ਨਖ੍ਹਤ੍ਰ ਗਗਨੰ ॥ ਘਟੰਤ ਬਸੁਧਾ ਗਿਰਿ ਤਰ ਸਿ ਖੰਡੰ ॥ ਘਟੰਤ ਲਲਨਾ ਸੁਤ ਭ੍ਰਾਤ ਹੀਤੰ॥ ਘਟੰਤ ਕਨਿਕ ਮਾਨਿਕ ਮਾਇਆ ਸ੍ਵਰੂਪੰ॥ ਨਹ ਘਟੰਤ ਕੇਵਲ ਗੋਪਾਲ ਅਚੁਤ॥ ਅਸਥਿਰੰ, ਨਾਨਕ ਸਾਧ ਜਨ॥੯॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਘਟੰਤ=ਘਟਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। ਰੂਪੰ=ਰੂਪ। ਦੀਪੰ=ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚਮਕ ਦਮਕ। ਰਵਿ=ਸੂਰਜ। ਸਸੀਅਰ=ਚੰਦ੍ਰਮਾ। ਨਖ੍ਹਤ੍ਰ=ਤਾਰੇ।

ਗਗਨ=ਆਕਾਸ਼। ਬਸੁਧਾ=ਧਰਤੀ। ਗਿਰਿ=ਪਹਾੜ। ਤਰ=ਬ੍ਰਿਛ, ਦਰੱਖਤ। ਸਿ ਖੰਡੰ=ਉਸ (ਧਰਤੀ ਦੇ) ਹਿੱਸੇ। ਲਲਨਾ=ਇਸਤ੍ਰੀ। ਸੁਤ=ਪੁੱਤਰ। ਭ੍ਰਾਤ=ਭਾਈ। ਹੀਤੰ=ਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ, ਪ੍ਰੇਮੀ। ਕਨਿਕ=ਸੋਨਾ। ਮਾਨਿਕ=ਮੋਤੀ। ਮਾਇਆ ਸ੍ਵਰੂਪੰ=ਮਾਇਆ ਦਾ ਆਪਣਾ ਸਰੂਪ।੯।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਰੂਪ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਤੇਜ ਘਟਦਾ ਹੈ, ਸੂਰਜ, ਚੰਦਰਮਾ, ਤਾਰੇ ਅਤੇ ਆਕਾਸ਼ (ਸਭ) ਘੱਟਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਨਾਸਵੰਤ ਹਨ)। ਧਰਤੀ ਘਟਦੀ ਹੈ, ਪਹਾੜ, ਉਚੀ ਚੋਟੀ ਵਾਲੇ ਰੁਖ, ਉਸ (ਧਰਤੀ) ਦੇ ਹਿਸੇ (ਘੱਟਦੇ) ਹਨ। ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪੁੱਤਰ, ਭਰਾ (ਹੋਰ) ਹਿਤੂ (ਸਾਰੇ) ਘਟਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। ਸੋਨਾ ਤੇ ਮੋਤੀ ਘਟਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ), ਮਾਇਆ ਦੇ ਆਪਣੇ ਸਰੂਪ ਵੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹਨ। (ਹਰੇਕ ਵਸਤੂ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ) ਕੇਵਲ ਅਬਿਨਾਸੀ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਪਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਨਹੀਂ ਘਟਦਾ (ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਭਜਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ) ਸਾਧੂ ਜਨ ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ।੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਦਿਸਦਾ ਸਾਰਾ ਪਸਾਰਾ ਹੀ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਸਾਧੂ ਜਨ ਸਦੀਵੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਵੀਚਾਰ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮੋਹਰ ਲਾਉਂਦੀ ਹੈ:—

੧. ਮੇਰੇ ਮਨ, ਸਤਗੁਰ ਕੀ ਸੇਵਾ ਲਾਗੁ ॥
ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਵਿਣਸਣਾ, ਮਨ ਕੀ ਮਤਿ ਤਿਆਗੁ ॥

[ਪੰਨਾ ੫੦

੨. ਜੈਸਾ ਸੁਪਨਾ ਰੈਨਿ ਕਾ, ਤੈਸਾ ਸੰਸਾਰ ॥
ਦ੍ਰਿਸਟਿਮਾਨ ਸਭੁ ਬਿਨਸੀਐ, ਕਿਆ ਲਗਹਿ ਗਵਾਰ॥੨॥

ਜੇ ਕੋਈ ਸਦਾ ਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਆਪ ਹੈ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਧੂ ਜਨ ਹਨ:—

੧. ਲਖ ਚਉਰਾਸੀਹ ਮੇਦਨੀ, ਸਭ ਆਵੈ ਜਾਸੀ ॥
ਨਿਹਚਲੁ ਸਚੁ ਖੁਦਾਇ,
ਏਕੁ ਖੁਦਾਇ ਬੰਦਾ ਅਬਿਨਾਸੀ ॥੧੭॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੦੦

੨. ਜੋ ਦੀਸੈ ਸੋ ਵਿਣਸਣਾ, ਸਭ ਬਿਨਸਿ ਬਿਨਾਸੀ॥
ਥਿਰੁ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਪਰਮੇਸਰੋ, ਸੇਵਕੁ ਥਿਰੁ ਹੋਸੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੦੦

੩. ਨਿਹਚਲੁ ਏਕੁ ਨਰਾਇਣੋ, ਹਰਿ ਅਗਮ ਅਗਾਧਾ ॥...
(ਪੂਰੀ ਪਉੜੀ ਪੜ੍ਹੋ) **[ਪੰਨਾ ੧੧੦੧**

ਨਹ ਬਿਲੰਬ ਧਰਮੰ, ਬਿਲੰਬ ਪਾਪੰ ॥ ਦ੍ਰਿੜੰਤ ਨਾਮੰ, ਤਜੰਤ ਲੋਭੰ ॥ ਸਰਣਿ ਸੰਤੰ ਕਿਲਬਿਖ ਨਾਸੰ॥ ਪ੍ਰਾਪਤੰ ਧਰਮ ਲਖ੍ਹਿਣ ॥ ਨਾਨਕ ਜਿਹ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ਮਾਧਵਹ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਬਿਲੰਬ=ਦੇਰੀ, ਢਿਲ। ਦ੍ਰਿੜੰਤ=ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ, ਪੱਕਾ ਕਰਨਾ। ਤਜੰਤ=ਤਿਆਗਣਾ, ਛਡਣਾ । ਲੋਭੰ=ਲੋਭ। ਸੰਤੰ=ਸੰਤਾਂ ਦੀ। ਕਿਲਬਿਖ=ਪਾਪ। ਪ੍ਰਾਪਤੰ=ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲਖਿਣ=ਲਛਣ। ਜਿਹ=ਜਿਸ ਉਤੇ। ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ=ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ। ਮਾਧਵੇ=ਮਾਇਆ ਦਾ ਪਤੀ।੧੦।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਜੀਵ!) ਧਰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ ਦੇਰੀ ਨ ਕਰ, ਪਾਪ (ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ) ਦੇਰੀ ਕਰ (ਭਾਵ ਅੰਤਰ ਆਤਮੇ ਸੋਚ)। ਲੋਭ ਨੂੰ ਤਿਆਗ (ਅਤੇ) ਨਾਮ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰ। ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ (ਆ, ਸਾਰੇ) ਪਾਪ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਜਿਸ (ਜੀਵ ਤੇ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਤੀ

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਸਾਰੇ) ਧਰਮ ਦੇ ਲਛਣ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)।੧੦।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਧਰਮ ਲਖਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਸਾਧਨ ਦਸੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਜਗਿਆਸੂ ਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਕੇ, ਸੰਤੁਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਾਪ ਕਰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਇਹ ਆਦੇਸ਼ ਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ:–

੧. **ਹਰਿ ਕੀਰਤਨ ਰਸ ਭੋਗ ਰੰਗੁ ॥**
ਮਨ ਪਾਪ ਕਰਤ ਤੂੰ ਸਦਾ ਸੰਗੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੮੩

੨. **ਸਭਿ ਜਾਇ ਮਿਲਹੁ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਉ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ,**
ਜੋ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਦ੍ਰਿੜਾਵੈ ਰਾਮੁ ॥
ਹਰਿ ਜਪਦਿਆ ਖਿਨੁ ਢਿਲ ਨ ਕੀਜਈ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ
ਮਤੁ ਕਿ ਜਾਪੈ ਸਾਹੁ ਆਵੈ ਕਿ ਨ ਆਵੈ ਰਾਮ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੪੦

ਮਿਰਤ ਮੋਹੰ ਅਲਪ ਬੁਧੰ, ਰਚੰਤਿ ਬਨਿਤਾ ਬਿਨੋਦ ਸਾਹੰ ॥ ਜੌਬਨ ਬਹਿਕ੍ਰਮ ਕਨਿਕ ਕੁੰਡਲਹ ॥ ਬਚਿਤ੍ਰ ਮੰਦਿਰ, ਸੋਭੰਤਿ ਬਸਤ੍ਰਾ, ਇਤ੍ਰੰਤ ਮਾਇਆ ਬ੍ਯਾਪਿਤੰ ॥ ਹੇ ਅਚੁਤ, ਸਰਣਿ ਸੰਤ, ਨਾਨਕ, ਭੋ ਭਗਵਾਨਏ ਨਮਹ ॥ ੧੧ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: (੧) 'ਮੰਦਿਰ' ਨੂੰ 'ਮੰਦਰ' ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ, ਸਿਹਾਰੀ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

(੨) 'ਬੁਧੰ' ਤੇ ਇਤ੍ਰੰਤ ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਬੁਧਿਅੰ ਤੇ 'ਇਤਿਅੰਤ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਮਿਰਤ=ਮਰਦਾ ਭਾਵ ਫਸਦਾ ਹੈ। ਮੋਹੰ=(ਝੂਠੇ) ਮੋਹ ਵਿਚ। ਅਲਪ ਬੁਧੰ=ਤੁੱਛ ਬੁਧੀ ਕਰਕੇ। ਰਚੰਤਿ=ਰਚਿਆ ਫਸਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਨਿਤਾ=ਇਸਤ੍ਰੀ। ਬਿਨੋਦ=ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ੇ। ਸਾਹੰ=ਉਤਸ਼ਾਹ। ਜੋਬਨਿ=ਜੁਆਨੀ। ਬਹਿਕ੍ਰਮ=ਬਲ। ਕਨਿਕ ਕੁੰਡਲਹ=ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੁੰਡਲ ਵਾਲੇ। ਬਚਿਤ੍ਰ=ਅਨੋਖੇ। ਸੋਭੰਤਿ=ਸੋਹਣੇ, ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ, ਮੋਹਣ ਵਾਲੇ। ਬਸਤ੍ਰਾ=ਬਸਤਰ, ਸੁੰਦਰ ਕਪੜੇ। ਇਤ੍ਰੰਤ=ਇਤਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ। ਬ੍ਯਾਪਿਤੰ=ਵਿਆਪਦੀ ਹੈ। ਹੇ ਅਚੁਤ=ਹੇ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂ!। ਭੈ ਭਗਵਾਨਏ=ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਤਾਈਂ। ਨਮਹ=ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਤੁੱਛ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ (ਜੀਵ ਮਾਇਆ ਦੇ) ਮੋਹ ਵਿਚ ਮਰ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਰਚਿਆ (ਫਸਿਆ ਪਿਆ) ਹੈਂ। ਜੁਆਨੀ, ਬਲ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੁੰਡਲ, ਅਨੋਖੇ ਮੰਦਿਰ, ਸੋਹਣੇ ਬਸਤਰ, ਇਤਨੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਇਆ (ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ) ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਣ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂ! ਤੈਂ ਧਰਤੀ ਦੇ ਮਾਲਕ (ਤਾਈਂ ਮੇਰੀ) ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।੧੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮਾਇਆ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਜੀਵ ਤੁੱਛ ਬੁਧੀ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜਿਥੇ ਇਸ ਠੱਗਣੀ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਥੇ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਰੰਗ ਤਮਾਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਗਲਤਾਨ ਹੈ। ਸਵਈਏ ਸ੍ਰੀ ਮੁਖਵਾਕ ਮਹਲਾ ੫ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬਚਨ ਹਨ:-

ਕਾਚੀ ਦੇਹ ਮੋਹਿ ਫੁਨਿ ਬਾਂਧੀ, ਸਠ ਕਠੋਰ ਕੁਚੀਲ ਕੁਗਿਆਨੀ॥
ਧਾਵਤ ਭ੍ਰਮਤ ਰਹਨੁ ਨਹੀ ਪਾਵਤ,
ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਕੀ ਗਤਿ ਨਹੀ ਜਾਨੀ ॥

ਜੋਬਨ ਰੂਪ ਮਾਇਆ ਮਦ ਮਾਤਾ,
ਬਿਚਰਤ ਬਿਕਲ ਬਡੌ ਅਭਿਮਾਨੀ॥
ਪਰਧਨ ਪਰ ਅਪਵਾਦ ਨਾਰਿ ਨਿੰਦਾ,
ਯਹ ਮੀਠੀ ਜੀਅ ਮਾਹਿ ਹਿਤਾਨੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੭

ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਜਿਹੇ ਭੋਗਾਂ ਦੀ ਨਾਸ਼ਮਾਨਤਾ ਬਾਰੇ ਦਿਲੋਂ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜੀਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਤਾਈਂ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।

ਜਨਮੰ ਤ ਮਰਣੰ, ਹਰਖੰ ਤ ਸੋਗੰ, ਭੋਗੰ ਤ ਰੋਗੰ ॥ ਊਚੰ ਤ ਨੀਚੰ, ਨਾਨ੍ਹਾ ਸੁ ਮੂਚੰ ॥ ਰਾਜੰ ਤ ਮਾਨੰ, ਅਭਿਮਾਨੰ ਤ ਹੀਨੰ ॥ ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ ਮਾਰਗੰ, ਵਰਤੰਤਿ ਬਿਨਾਸਨੰ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਨ, ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ, ਅਸਥਿਰੰ, ਨਾਨਕ, ਭਗਵੰਤ ਭਜਨਾਸਨੰ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਹਰਖੰ=ਖੁਸ਼ੀ। ਸੋਗੰ=ਗ਼ਮੀ, ਚਿੰਤਾ। ਨਾਨ੍ਹਾ=ਛੋਟਾ। ਸੁ=ਉਹ। ਮੂਚੰ=ਵੱਡਾ। ਮਾਨੰ=ਮਾਣ, ਆਦਰ। ਅਭਿਮਾਨੰ=ਅਹੰਕਾਰ। ਹੀਨੰ=ਹੀਣਤਾ, ਅਪਮਾਨ, ਨਿਰਾਦਰ। ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ ਮਾਰਗੰ=ਪਰਵਿਰਤੀ ਦੇ ਮਾਰਗ (ਰਸਤੇ) ਵਿਚ ਮਨ ਦੀ ਵਿਹਾਰ ਵਲ ਲਗਨ ਵਿਚ। ਵਰਤੰਤਿ=ਵਰਤਦਿਆਂ। ਬਿਨਾਸਨੰ=ਨਾਸ਼ਵੰਤ। ਸੰਗੇਣ=ਸੰਗ ਨਾਲ। ਅਸਥਿਰੰ=ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ। ਭਜਨਾਸਨੰ=ਭਜਨ ਆਸਨੰ-ਭਜਨ ਹੀ ਅਧਾਰ, ਆਸਰਾ ਹੈ੧੨।

ਅਰਥ: (ਜਗਤ ਵਿਚ ਜੇ) ਜਨਮ ਹੈ ਤਾਂ ਮੌਤ ਭੀ ਹੈ, (ਜੇ) ਖੁਸ਼ੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗ਼ਮੀ ਭੀ ਹੈ। (ਜੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਸੁਆਦਲੇ) ਭੋਗ ਹਨ ਤਾਂ ਰੋਗ ਭੀ ਹਨ। (ਜੇ) ਉੱਚਾਪਨ ਹੈ ਤਾਂ ਨੀਵਾਂ-ਪਨ ਭੀ ਹੈ। (ਜੇ) ਛੋਟਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਵੱਡਾ ਭੀ ਹੈ।

(ਜੇ) ਰਾਜ ਹੈ ਤਾਂ ਮਾਣ (ਆਦਰ) ਵੀ ਹੈ, (ਜੇ) ਹੰਕਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀਣਤਾ ਵੀ ਹੈ।

(ਦੁਨੀਆ ਦਾ) ਪਰਵਿਰਤੀ ਵਾਲਾ ਮਾਰਗ (ਰਸਤਾ) ਹੈ, (ਜੋ ਜਗਤ ਵਿਚ) ਵਰਤ ਰਿਹਾ ਹੈ, (ਉਹ ਸਭ) ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਜਨ (ਸਿਮਰਨ ਜੋ) ਸਾਧ ਸੰਗ ਨਾਲ (ਰਚ-ਮਿੱਚ ਕੇ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ) ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ) ਦਾ ਭਜਨ ਹੀ (ਜਗਿਆਸੂ ਲਈ ਜੀਵਨ) ਆਸਰਾ ਹੈ।੧੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੇ ਹਰਖ ਸੋਗ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਮਾਰਗ ਵਿਨਾਸ਼ ਵਲ ਲਿਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਭਜਨ ਦਾ ਮਾਰਗ ਸਦਾ ਕਾਇਮ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਗੋਬਿੰਦ ਭਜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਕੋਈ ਆਸਰਾ ਨਹੀਂ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਅਸਨ ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ ਭੋਜਨ ਹਨ ਪਰ ਇਥੇ ਭਜਨ+ਆਸਨੰ' ਹੈ। 'ਆਸਨੰ' ਦਾ ਆਸਣੰ, ਟਿਕਾਣਾ, ਭਾਵ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਕਈ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਨੇ 'ਆਸਨੰ' ਨੂੰ 'ਅਸਨ' ਬਣਾ ਕੇ 'ਭੋਜਨ' ਹੀ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ।

ਕਿਰਪੰ ਤ ਹਰੀਅੰ, ਮਤਿ ਤਤੁ ਗਿਆਨੰ ॥ ਬਿਗਸੀਧਿ ਬੁਧਾ, ਕੁਸਲ ਥਾਨੰ ॥ ਬਸ੍ਯਿੰਤ ਰਿਖਿਅੰ, ਤਿਆਗਿ ਮਾਨੰ ॥ ਸੀਤਲੰਤ ਰਿਦਯੰ, ਦ੍ਰਿੜੁ ਸੰਤ ਗਿਆਨੰ ॥ ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ, ਹਰਿ ਦਰਸ ਲੀਣਾ ॥ ਬਾਜੰਤ ਨਾਨਕ ਸਬਦ ਬੀਣਾਂ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਿਰਪੰ ਤ=ਕਿਰਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਦੋਂ। ਹਰੀਅੰ=ਹਰੀ (ਪਰਮਾਤਮਾ)। ਮਤਿ=ਮਤ ਵਿਚ। ਤਤੁ ਗਿਆਨੰ=ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਿਧਾਂਤਕ ਸੂਝ-ਬੂਝ। ਬਿਗਸੀਧਿ=ਬਿਗਾਸ (ਖੇੜਾ)। ਬੁਧਾ=ਬੁਧੀ ਵਿਚ।

ਕੁਸਲ=ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ, ਖੁਸ਼ੀ। ਥਾਨੰ=ਥਾਵਾਂ ਤੇ। ਬਸ੍ਰਿੰਤ=ਵਸ ਵਿੱਚ। ਰਿਖਿਅੰ=ਇੰਦਰੇ। ਸੀਤਲੰ=ਠੰਡਾ। ਦ੍ਰਿੜ੍ਹ=ਪੱਕਾ। ਰਹੰਤ=ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਮੰ=ਜਨਮ। ਲੀਣਾ=ਲੀਨ, ਸਮਾਉਣਾ। ਬਾਜੰਤ=ਵਜਦੀ ਹੈ। ਸਬਦ ਬੀਣਾ=ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਣਾ (ਵਾਜਾ)।੧੩।

ਅਰਥ: (ਜਦੋਂ) ਹਰੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਦੋਂ (ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ਬੁਧੀ ਵਿਚ ਬਿਗਾਸ (ਖੇੜਾ) ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਸਭ) ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਸੁਖ ਸ਼ਾਂਤੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਨ ਤਿਆਗਣ ਨਾਲ ਇੰਦ੍ਰੇ ਵਸ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਹਿਰਦਾ ਠੰਡਾ (ਸ਼ਾਂਤ) ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਜਦੋਂ) ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆਨ (ਪੱਕਾ) ਦ੍ਰਿੜ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ (ਅਨਹਤ) ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵੀਣਾ ਵਜਦੀ ਹੈ। (ਇਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਉਹ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਲੀਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ) ਜਨਮ ਮਰਣ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੧੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਬੁਧੀ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤੱਤ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਰਤਿ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਖਿੜਦੀ ਹੈ। ਇੰਦਰੇ ਵੱਸ ਵਿਚ ਹੋਣ ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਿਰਦਾ ਸੀਤਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਨਹਤ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਮਧੁਰ ਧੁਨੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਵਜਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਧੰਧਾ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦਰਸ਼ਨ ਵਿਚ ਸਦੀਵੀ ਲੀਨਤਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ:–

੧. ਜਨਮ ਮਰਣ ਕਾ ਸਹਸਾ ਚੂਕਾ,
ਬਹੁੜਿ ਕਤਹੂ ਨ ਧਾਈ ॥ **[ਪੰਨਾ ੬੧੫**

੨. ਭ੍ਰਮ ਭਉ ਕਾਟਿ ਕੀਏ ਨਿਹਕੇਵਲੁ ਜਬ ਤੇ ਹਉਮੈ ਮਾਰੀ ॥
ਜਨਮ ਮਰਣ ਕੋ ਚੂਕੋ ਸਹਸਾ, ਸਾਧਸੰਗਤਿ ਦਰਸਾਰੀ॥੩॥

[ਪੰਨਾ ੨੦੭

ਕਹੰਤ ਬੇਦਾ, ਗੁਣੰਤ ਗੁਨੀਆ, ਸੁਣੰਤ ਬਾਲਾ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪ੍ਰਕਾਰਾ ॥ ਦ੍ਰਿੜੰਤ ਸੁਬਿਦਿਆ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਕ੍ਰਿਪਾਲਾ ॥ ਨਾਮ ਦਾਨੁ ਜਾਚੰਤ, ਨਾਨਕ, ਦੈਨਹਾਰ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਹੰਤ=ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੇਦਾ=ਬੇਦ, ਧਾਰਮਿਕ ਗ੍ਰੰਥ। ਗੁਣੰਤ=ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਨੀਆ=ਗੁਣੀ ਲੋਕ, ਵਿਦਵਾਨ। ਸੁਣੰਤ=ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਬਾਲਾ=ਬਾਲ, ਜਗਿਆਸੂ, ਸਿਖ ਸੇਵਕ। ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪ੍ਰਕਾਰਾ=ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ। ਦ੍ਰਿੜੰਤ=ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸੁਬਿਦਿਆ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਵਿਦਿਆ। ਜਾਚੰਤ=ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਦੈਨਹਾਰ=ਦੇਣ ਵਾਲਾ, ਦਾਤਾ।੧੪।

ਅਰਥ: (ਜੋ) ਵੇਦ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਗੁਣੀ ਗਿਆਨੀ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਚਾਰ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਹਰੀ ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਓਹ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬਿਦਿਆ (ਭਾਵ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦੇ ਹਨ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਸਦਾ) ਨਾਮ ਦਾਨ ਦੀ ਜਾਚਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਜਿਸ ਨੂੰ) ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਦਾਤਾ ਗੁਰੂ-ਗੋਪਾਲ ਹੈ।੧੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਣੀ ਜਨ ਗਿਆਨ ਦੀ ਕਥਾ ਵਿਚਾਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਜਨ ਸੁਣਦੇ ਹਨ। ਕਥਾ ਦਾ ਸੁਣਨਾ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੋਈ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ, ਗਿਆਨ-ਚਰਚਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਮਾਨ ਪ੍ਰਤਿਸ਼ਟਤਾ ਨਾਮਨਾ ਖੱਟਣ ਦੀ ਇਛਾ ਨਾਲ ਗੁਣ ਸ੍ਰਵਣ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸੋਂ ਨਾਮ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮੰਗਦੇ ਹਨ,

ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਦੀਵ ਕਾਲ ਕਿਰਪਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:–

ਤੇ ਗੁਰ ਕੇ ਸਿਖ ਮੇਰੇ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਭਾਏ,
ਜਿਨਾ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਨਿਓ ਮੇਰਾ ਨਾਲਿ ॥
ਜਨ ਨਾਨਕ ਕਉ ਮਤਿ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭਿ ਦੀਨੀ,
ਹਰਿ ਦੇਖਿ ਨਿਕਟਿ ਹਦੂਰਿ,
ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ॥ [ਪੰਨਾ ੬੭੮

ਨਹ ਚਿੰਤਾ ਮਾਤ ਪਿਤ ਭ੍ਰਾਤਹ, ਨਹ ਚਿੰਤਾ ਕਛੁ ਲੋਕ ਕਹ ॥ ਨਹ ਚਿੰਤਾ ਬਨਿਤਾ ਸੁਤ ਮੀਤਹ, ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ ਮਾਇਆ ਸਨਬੰਧਨਹ ॥ ਦਇਆਲ ਏਕ ਭਗਵਾਨ ਪੁਰਖਹ, ਨਾਨਕ, ਸਰਬ ਜੀਅ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕਹ ॥ ੧੫ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਭ੍ਰਾਤਹ=ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ। ਲੋਕ ਕਹ=ਲੋਕਾਂ ਦੀ। ਬਨਿਤਾ=ਇਸਤ੍ਰੀ, ਪਤਨੀ। ਸੁਤ=ਪੁੱਤਰ। ਮੀਤਹ=ਮਿਤਰਾਂ ਦੀ। ਪ੍ਰਵਿਰਤਿ=ਪਰਵਿਰਤੀ ਵਿਚ ਰੁਝਣਾ, ਫਸਣਾ। ਮਾਇਆ ਸਨਬੰਧਨਹ=ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਨਬੰਧ (ਜੋੜ) ਕਰਕੇ। ਪੁਰਖਹ=ਭਗਵਾਨ ਪੁਰਖ। ਸਰਬ ਜੀਅ=ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਂ ਦੀ। ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕਹ=ਪਾਲਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।੧੫।

ਅਰਥ: ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ (ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਅਤੇ) ਨਾ ਹੀ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ (ਕਰਨੀ ਉਚਿਤ ਹੈ)। ਪਤਨੀ, ਪੁਤਰਾਂ, ਮਿਤਰਾਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਨਹੀਂ (ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੀ ਪਰਵਿਰਤੀ) ਮਾਇਆ ਦੇ ਸਨਬੰਧ ਕਰਕੇ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਇਕ ਭਗਵਾਨ ਹੀ ਦਇਆ ਦਾ ਘਰ ਹੈ (ਜੋ) ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।੧੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਵਿਅਰਥ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮੂਲ ਕਾਰਨ ਮਾਇਆ ਦੀ ਪਰਵਿਰਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀਵ ਨੂੰ ਧਰਵਾਸ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ 'ਚਿੰਤਾ ਛਡਿ ਅਚਿੰਤ ਰਹੁ, ਨਾਨਕ ਲਗਿ ਪਾਈ' ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ:--

ਨਾ ਕਰਿ ਚਿੰਤ, ਚਿੰਤਾ ਹੈ ਕਰਤੇ ॥
ਹਰਿ ਦੇਵੈ ਜਲਿ ਥਲਿ ਜੰਤਾ ਸਭ ਤੈ॥
ਅਚਿੰਤ ਦਾਨੁ ਦੇਇ ਪ੍ਰਭੁ ਮੇਰਾ,
ਵਿਚਿ ਪਾਥਰ ਕੀਟ ਪਖਾਣੀ ਹੇ ॥ ੬ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੭੦

ਚਿੰਤਾ ਕੀਤਿਆਂ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਚਿੰਤਾਵਾਂ ਮਿੱਟ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਮਨ ਸੁਖੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਨਿਤ੍ਹ ਵਿਤੰ ਅਨਿਤ੍ਹ ਚਿਤੰ, ਅਨਿਤ੍ਹ ਆਸਾ ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪ੍ਰਕਾਰੰ ॥ ਅਨਿਤ੍ਹ ਹੇਤੰ ਅਹੰ ਬੰਧੰ, ਭਰਮ ਮਾਇਆ ਮਲਨੰ ਬਿਕਾਰੰ ॥ ਫਿਰੰਤ ਜੋਨਿ ਅਨੇਕ ਜਠਰਾਗਨਿ, ਨਹ ਸਿਮਰੰਤ ਮਲੀਣ ਬੁਧੰ ॥ ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ, ਕਰਤ ਮਇਆ, ਨਾਨਕ, ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ ਸਾਧ ਸੰਗਮਹ ॥ ੧੯ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਨੋਟ: ਅਨਿਤ੍ਹ ਦੇ 'ਤ੍ਰ' ਨੂੰ ਲਗੇ ਅੱਧੇ 'ਯ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ ਲਮਕਾ ਕੇ ਕਰੋ 'ਅਨਿਤਿਅ'।

ਪਦ ਅਰਥ: ਅਨਿਤ੍ਰ=ਨਿਤ ਨਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ, ਨਾਸ਼ਵੰਤ। ਵਿਤੰ=ਬਿਤ, ਧਨ-ਦੌਲਤ। ਚਿਤੰ=ਚਿਤਵਨੀ, ਸੋਚ। ਬਹੁ ਬਿਧਿ ਪ੍ਰਕਾਰੰ=ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ। ਹੇਤੰ=ਹੇਤ, ਮੋਹ। ਅਹੰ=ਹੰਕਾਰ। ਬੰਧੰ=ਬੰਧਨ। ਮਲਨੰ=ਮਲੀਨ, ਮੈਲੇ। ਬਿਕਾਰੰ=ਵਿਕਾਰ। ਫਿਰੰਤ ਜੋਨਿ ਅਨੇਕ=ਬਹੁਤ ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਫਿਰਦੇ ਭਟਕਦੇ ਹਨ। ਜਠਰਾਗਨਿ=ਜਠਰ+ਅਗਨੀ, ਪੇਟ ਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ। ਮਲੀਣ ਬੁਧੵੰ=ਮਲੀਨ ਬੁੱਧੀ ਵਾਲਾ। ਕਰਤ ਮਇਆ=ਕਿਰਪਾ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਪਤਿਤ ਉਧਾਰਣ=ਪਤਿਤਾਂ (ਨੀਚਾਂ) ਨੂੰ ਉਧਾਰਨ ਵਾਲੀ। ਸਾਧਸੰਗਮਹ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਹੈ।੧੯।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਧਨ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਅਤੇ ਜਿਸ) ਚਿਤ ਵਿਚ (ਮਾਇਆ ਦਾ ਚਿੰਤਨ ਹੈ, ਉਹ ਵੀ) ਸਥਿਰ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ) ਆਸਾ ਵੀ ਸਦੀਵੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਨਹੀਂ (ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ) ਹੈ। (ਮਾਇਆ ਦਾ) ਹਿਤ (ਮੋਹ) ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ, (ਅਤੇ ਧਨ ਦਾ) ਹੰਕਾਰ ਬੰਧਨ ਰੂਪ ਹੈ,ਮਲੀਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਕਰਕੇ(ਮਨ)ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਭਰਮਦਾ ਹੈ।

ਮਲੀਨ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ (ਜੀਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦਾ (ਜਿਸ ਕਰਕੇ) ਅਨੇਕ ਜੋਨੀਆਂ ਦੀ ਜਠਰ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਫਿਰਦਾ (ਤੇ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀਉ! ਜਿਸਤੇ ਤੁਸੀਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਦੇ ਹੋ, (ਉਸ ਦਾ ਵਾਸਾ) ਪਤਿਤਾਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹੋ।੧੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜੀਵ ਦਾ ਝੁਕਾਅ ਵਿਤ (ਧਨ) ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਬਹੁਤ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਮੂਰਖ ਨੂੰ ਇਹ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਅਨਿਤ ਵਸਤੂ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਬ੍ਰਿਖ ਦੀ ਛਾਂ ਨਾਲ

ਤੁਲਨਾ ਦਿਤੀ ਗਈ ਹੈ:-

੧. ਬਿਰਖ ਛਾਇਆ ਜੈਸੇ ਬਿਨਸਤ, ਪਵਨ ਝੂਲਤ ਮੇਹ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੦੦੬

੨. ਬਿਰਖ ਕੀ ਛਾਇਆ ਸਿਉ ਰੰਗੁ ਲਾਵੈ ॥

ਓਹ ਬਿਨਸੈ, ਉਹੁ ਮਨਿ ਪਛੁਤਾਵੈ॥.... [ਪੰਨਾ ੨੬੮

ਮਾਇਆ ਦੀ ਆਸਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਚਿਤ ਵੀ ਅਨਿਤ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਧੀਨ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਮਲੀਨ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਿਚ ਫਸ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਮੋਹ ਦਾ ਫਲ ਅਨੇਕਾਂ ਜੂਨੀਆਂ ਦੀ ਜਠਰ ਅਗਨੀ ਵਿਚ ਸੜਨਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਹਨ:-

ਮਾਈ ਮਾਇਆ ਛਲੁ ॥ ਤ੍ਰਿਣ ਕੀ ਅਗਨਿ ਮੇਘ ਕੀ ਛਾਇਆ,

ਗੋਬਿਦ ਭਜਨ ਬਿਨੁ, ਹੜ ਕਾ ਜਲੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੧੭

ਜਿਸ ਨੂੰ "ਦੇਹ ਅਨਿਤ ਨ ਨਿਤ ਰਹੈ" ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਇੰਦਰ-ਜਾਲ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦਾ। ਸਲੋਕ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਅਸਮਾਦਕ ਜੀਆਂ ਲਈ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀਉ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਅਤੇ ਚਰਨਾ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਹੈ:-

ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ ਜੀਉ! ਕਿਰਪਾ ਕਰੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਜੋ ਪਤਿਤਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ ਜੀਵ ਦਾ ਵਾਸਾ ਬਖਸ਼ੋ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਹ ਮਲੀਨ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵ ਨਾਮ-ਚਿੰਤਨ ਵਿਚ ਲਗ ਜਾਵੇ।

ਗਿਰੰਤ ਗਿਰਿ ਪਤਿਤ ਪਾਤਾਲੰ, ਜਲੰਤ ਦੇਦੀਪ੍ਯ ਬੈਸ੍ਵਾਂਤਰਹ ॥ ਬਹੰਤਿ ਅਗਾਹ ਤੋਯੰ ਤਰੰਗੰ, ਦੁਖੰਤ ਗ੍ਰਹ ਚਿੰਤਾ ਜਨਮੰ ਤ ਮਰਣਹ ॥ ਅਨਿਕ ਸਾਧਨੰ ਨ ਸਿਧ੍ਯਤੇ, ਨਾਨਕ ਅਸਥੰਭੰ ਅਸਥੰਭੰ ਅਸਥੰਭੰ, ਸਬਦ ਸਾਧ ਸ੍ਵਜਨਹ ॥ ੧੭ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਛੁਟਕਲ: 'ਦੇ ਦੀਪਅ ਬੈਸੁਆਂਤਰਹ, ਅਤੇ ਸਿਧਿਅਤੇ

ਪਦ ਅਰਥ: ਗਿਰੰਤ=ਗਿਰਦਿਆਂ ਹੀ। ਗਿਰਿ=ਪਹਾੜ ਤੋਂ। ਪਤਿਤ ਪਾਤਾਲੰ=ਪਾਤਾਲਾਂ ਵਿਚ ਜਾ ਪਵੇ। ਜਲੰਤ ਦੇ=ਸਾੜ ਦੇਵੇ। ਦੇਦੀਪ੍ਯ ਬੈਸ੍ਵਾਂਤਰਹ=ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ, ਭੜਕਦੀ ਅੱਗ ਵਿਚ। ਬਹੰਤ=ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਵੇ। ਅਗਾਹ=ਅਥਾਹ। ਤੋਯੰ ਤਰੰਗੰ=ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ। ਦੁਖੰਤ=ਦੁਖ। ਗ੍ਰਹ ਚਿੰਤਾ=ਘਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ। ਜਨਮੰ ਤ ਮਰਣਹ=ਜਨਮ ਤੇ ਮਰਨ ਦੀ। ਅਨਿਕ ਸਾਧਨੰ=ਅਨੇਕਾਂ ਸਾਧਨ (ਜਤਨ, ਉਪਾਵ)। ਨ ਸਿਧ੍ਯਤੇ=ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਸਥੰਭੰ=ਆਸਰਾ। ਸਾਧ ਸ੍ਵਜਨਹ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਧ ਸਜਣਾਂ ਦੇ।੧੭।

ਅਰਥ: (ਜੇ ਜੀਵ) ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਡਿਗ ਪਵੇ, ਪਾਤਾਲ ਵਿਚ ਜਾ ਪਵੇ, ਲਟ ਲਟ ਕਰਦੀ ਭਾਵ ਭੜਕਦੀ ਅਗ ਵਿਚ ਸੜ ਜਾਵੇ, ਅਥਾਹ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਜਾਵੇ। (ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਵਧੀਕ) ਘਰ ਦੀ ਚਿੰਤਾ ਦਾ ਦੁਖ ਹੈ (ਜੋ) ਜਨਮ ਮਰਣ ਦਾ (ਮੂਲ ਆਧਾਰ) ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸਾਧਨ (ਜਤਨ ਕੀਤਿਆਂ ਵੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਵਿਚ) ਸਫਲਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। (ਜੇ ਕੋਈ ਇਹਨਾ ਦੁਖਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ) ਅਸਲ ਆਧਾਰ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਧੂ (ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ) ਸ਼ਬਦ ਹੀ ਟਿਕਾਉ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਆਸਰਾ ਹੈ।੧੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਨਾਲ ਪਹਾੜ ਤੋਂ ਡਿਗ ਕੇ ਮਰਨਾ, ਅਗ ਵਿਚ ਸੜ ਕੇ ਮਰਨਾ, ਅਥਾਹ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਰੁੜ੍ਹ ਕੇ ਮਰਨਾ ਇਤਨਾ ਦੁਖਦਾਈ ਨਹੀਂ ਜਿਤਨਾ ਕਿ **ਗ੍ਰਿਹ-ਚਿੰਤਾ (ਗ੍ਰਿਸਤੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਚਿੰਤਾ) ਵਿਚ ਕੁੜ੍ਹ ਕੁੜ੍ਹ ਕੇ ਮਰਨਾ ਹੈ। ਚਿੰਤਾ ਵਿਚ**

ਪਰਵਿਰਤੀ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਦੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਹੀ ਜਨਮ-ਮਰਣ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਪਿਛੇ ੧੫ਵੇਂ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਵਰਜਿਆ ਸੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੋਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰੇ ਦਾ ਆਸਰਾ 'ਸਬਦ ਸਾਧ ਸੁਜਨਹ' ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਵਲੋਂ ਅਵੇਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ:—

ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਬਨਾਵਹੁ ਇਹੁ ਮਨੁ ॥
ਗੁਰ ਕਾ ਦਰਸਨੁ ਸੰਚਹੁ ਹਰਿ ਧਨੁ॥੧॥
ਊਤਮ ਮਤਿ ਮੇਰੈ ਰਿਦੈ ਤੂ ਆਉ॥
ਧਿਆਵਉ ਗਾਵਉ ਗੁਣ ਗੋਵਿੰਦਾ,
ਅਤਿ ਪ੍ਰੀਤਮੁ ਮੋਹਿ ਲਾਗੈ ਨਾਉ॥੧॥ਰਹਾਉ॥ [ਪੰਨਾ ੩੭੭

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕੀਤੀ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਹਰੀ-ਨਾਮ ਰੂਪ ਦਵਾਈ ਲਭੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਿਰਦਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੋਇਆ ਹੈ:—

(ੳ) **ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਕਮਾਇਆ ਅਉਖਧੁ ਹਰਿ ਪਾਇਆ,**
ਹਰਿ ਕੀਰਤਿ ਹਰਿ ਸਾਂਤਿ ਪਾਇ ਜੀਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੪੬

(ਅ) **ਗੁਰ ਪੂਛਿ ਜਾਗੇ ਨਾਮਿ ਲਾਗੇ, ਤਿਨਾ ਰੈਣਿ ਸੁਹੇਲੀਆ॥**
ਗੁਰ ਸਬਦੁ ਕਮਾਵਹਿ ਜਨਮਿ ਨ ਆਵਹਿ,
ਤਿਨਾ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ ਬੇਲੀਆ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੧੦

ਘੋਰ ਦੁਖੵੰ ਅਨਿਕ ਹਤੵੰ, ਜਨਮ ਦਾਰਿਦ੍ਰੰ ਮਹਾ ਬਿਖੵਾਦੰ ॥ ਮਿਟੰਤ ਸਗਲ ਸਿਮਰੰਤ ਹਰਿ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ॥ ਜੈਸੇ ਪਾਵਕ ਕਾਸਟ ਭਸਮੰ ਕਰੋਤਿ ॥ ੧੯ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਹਤੵੰ' ਨੂੰ 'ਹਤਿਅੰ' ਅਤੇ 'ਬਿਖੵਾਦੰ' ਨੂੰ 'ਬਿਖਿਆਦੰ' ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਘੋਰ ਦੁਖੵੰ=ਭਾਰੀ, ਭਿਆਨਕ ਦੁਖ। ਅਨਿਕ ਹਤੵੰ=ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹਤਿਆ, ਕਤਲ। ਜਨਮ ਦਾਰਿਦ੍ਰੰ=ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਗ਼ੁਰਬਤ। ਮਹਾ ਬਿਖੵਾਦੰ=ਵਡੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵਾਲੇ ਪੁਆੜੇ। ਮਿਟੰਤ ਸਗਲ=ਸਾਰੇ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਮਰੰਤ=(ਨਾਮ) ਸਿਮਰਦਿਆਂ। ਪਾਵਕ=ਅੱਗ। ਕਾਸਟ=ਲਕੜੀ। ਭਸਮੰ=ਸੁਆਹ। ਕਰੋਤਿ=ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।੧੮।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਭਾਰੀ ਦੁਖ, ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਹਤਿਆ, ਜਨਮਾਂ ਜਨਮਾਂ ਦੀ ਗਰੀਬੀ, ਵਡੇ ਝਗੜੇ-ਪੁਆੜੇ, (ਆਦਿ ਸਾਰੇ ਹੀ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦਿਆਂ (ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਲਕੜਾਂ ਦੇ (ਵਡੇ ਢੇਰ ਨੂੰ) ਅੱਗ ਸੁਆਹ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।੧੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਕਿਤਨਾ ਹੀ ਦੋਸ਼ੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਨਾਮ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਚਿੰਗਾਰੀ ਸੰਕਲਪਾਂ ਵਿਕਲਪਾਂ ਤੇ ਹੋਰ ਸਮੂਹ ਕੁਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

੧. ਈਧਣੁ ਕੀਤੋਮੂ ਘਣਾ, ਭੋਰੀ ਦਿਤੀਮੁ ਭਾਹਿ ॥
ਮਨਿ ਵਸੰਦੜੋ ਸਚੁ ਸਹੁ, ਨਾਨਕ ਹਭੇ ਡੁਖੜੇ ਉਲਾਹਿ॥
[ਪੰਨਾ ੭੦੬

੨. ਈਧਨੁ ਅਧਿਕ ਸਕੇਲੀਐ ਭਾਈ, ਪਾਵਕੁ ਰੰਚਕ ਪਾਇ ॥
ਖਿਨੁ ਪਲੁ,ਨਾਮੁ ਰਿਦੈ ਵਸੈ ਭਾਈ,
ਨਾਨਕ ਮਿਲਣੁ ਸੁਭਾਇ ॥ **[ਪੰਨਾ ੬੩੭**

ਅੰਧਕਾਰ ਸਿਮਰਤ ਪ੍ਰਕਾਸੰ, ਗੁਣ ਰਮੰਤ ਅਘ ਖੰਡਨਹ ॥ ਰਿਦ ਬਸੰਤਿ ਭੈ ਭੀਤ ਦੂਤਹ, ਕਰਮ ਕਰਤ ਮਹਾ ਨਿਰਮਲਹ ॥ ਜਨਮ ਮਰਣ ਰਹੰਤ ਸ੍ਰੋਤਾ, ਸੁਖ ਸਮੂਹ ਅਮੋਘ ਦਰਸਨਹ ॥ ਸਰਣਿ ਜੋਗੰ ਸੰਤ ਪ੍ਰਿਅ ਨਾਨਕ, ਸੋ ਭਗਵਾਨ ਖੇਮੰ ਕਰੋਤਿ ॥੧੯॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਅੰਧਕਾਰ=ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ। ਸਿਮਰਤ=(ਨਾਮ) ਸਿਮਰਦਿਆਂ। ਪ੍ਰਕਾਸੰ=ਚਾਨਣਾ। ਗੁਣ ਰਮੰਤ=ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਿਆਂ, ਚੇਤੇ ਕਰਦਿਆਂ। ਅਘ=ਪਾਪ। ਖੰਡਨਹ=ਨਾਸ਼ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਰਿਦ ਬਸੰਤਿ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਿਆਂ। ਭੈਭੀਤ=ਡਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੂਤਹ=ਜਮਦੂਤ। ਮਹਾ ਨਿਰਮਲਹ=ਬਹੁਤ ਪਵਿੱਤਰ। ਰਹੰਤ=ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਮੁੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੋਤਾ=(ਨਾਮ) ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ। ਅਮੋਘ ਦਰਸਨਹ=ਸਫਲ ਦਰਸ਼ਨ। ਸਰਣਿ ਜੋਗੰ=ਸਰਣ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਪ੍ਰਭੂ। ਸੰਤ ਪ੍ਰਿਅੰ=ਸੰਤਾਂ ਦਾ ਪਿਆਰਾ। ਸੋ ਭਗਵਾਨ=ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ। ਖੇਮੰ=ਖੁਸ਼ੀ, ਕਲਿਆਣ। ਕਰੋਤਿ=ਕਰਦਾ ਹੈ।੧੯।

ਅਰਥ: (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ) ਸਿਮਰਦਿਆਂ (ਅਗਿਆਨਤਾ ਰੂਪੀ) ਘੁੱਪ-ਹਨੇਰਾ (ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ) ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਗੁਣ ਗਾਂਦਿਆਂ ਪਾਪ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਣ ਨਾਲ ਜਮਦੂਤ ਵੀ ਡਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਕਿਉਂਕਿ ਸਤਿਵਾਦੀ) ਕਰਮ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਹਾਂ ਪਵਿੱਤਰ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ) ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ ਦਾ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦਾ (ਗੇੜ) ਮੁੱਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਤੇ ਸੁਣਨ ਵਾਲੇ) ਦਾ ਸਫਲ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਫਲ ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ (ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਆ ਵਸਦਾ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਹ ਭਗਵਾਨ (ਜੋ) ਸੰਤਾਂ ਦਾ

ਪਿਆਰਾ (ਅਤੇ) ਸ਼ਰਣ ਆਇਆਂ ਨੂੰ (ਕੰਠ ਲਾਉਣ ਦੇ) ਸਮਰਥ ਹੈ, ਉਹ (ਸਭ ਸੰਤਾਂ ਨੂੰ) ਖੁਸ਼ੀ ਕਲਿਆਣ (ਪਰਦਾਨ) ਕਰਦਾ ਹੈ।੧੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਜਿਥੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਪਇਆਂ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਸ੍ਰੋਤੇ ਦਾ ਸਫਲ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਬਿਰਦ ਹੈ ''ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ, ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ॥'' (ਪੰਨਾ ੫੪੪) ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ''ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਟਿ ਉਧਾਰਦਾ ਭਾਈ, ਦੇ ਨਾਵੈ ਏਕ ਕਣੀ'' (ਪੰਨਾ ੬੦੮) ਵਾਲੀ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੋ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਦੇ ਸਫਲ ਦਰਸ਼ਨ ਤੇ ਸਦੀਵੀ ਸੁਖਾਂ ਨੂੰ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜੀਵਨ ਘੜਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪਾਛੰ ਕਰੋਤਿ ਅਗ੍ਰਣੀਵਹ, ਨਿਰਾਸੰ ਆਸ ਪੂਰਨਹ ॥ ਨਿਰਧਨ ਭਯੰ ਧਨਵੰਤਹ, ਰੋਗੀਅੰ ਰੋਗ ਖੰਡਨਹ ॥ ਭਗਤੵੰ ਭਗਤਿ ਦਾਨੰ, ਰਾਮ ਨਾਮ ਗੁਣ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰਖ ਦਾਤਾਰਹ, ਨਾਨਕ, ਗੁਰ ਸੇਵਾ ਕਿੰ ਨ ਲਭੵਤੇ ॥ ੨੦ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਭਯੰ' ਨੂੰ 'ਭਇਅੰ' 'ਭਗਤੵੰ' ਨੂੰ'ਭਗਤਿਅੰ' ਅਤੇ 'ਲਭੵਤੇ' ਨੂੰ 'ਲਭਿਅਤੇ' ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਪਾਛੰ=ਪਿਛੇ। ਕਰੋਤਿ=ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। **ਅਗ੍ਰਣੀਵਹ**=ਅੱਗੇ ਲਗਣ ਵਾਲਾ, ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ।

ਨਿਰਾਸੰ=ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਦੀ। ਪੂਰਨਹ=ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਧਨ=ਧਨ ਹੀਣ। ਭਯੰ=ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਧਨਵੰਤਹ=ਧਨਵਾਨ। ਰੋਗੀਅੰ ਰੋਗ=ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਰੋਗ। ਖੰਡਨਹ=ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਗਤੰ=ਭਗਤਾ ਨੂੰ। ਭਗਤਿ ਦਾਨੰ=ਭਗਤੀ ਦਾ ਦਾਨ। ਕਿੰ ਨ=ਕੀ ਨਹੀਂ। ਲਭਤੇ=ਮਿਲਦਾ।੨੦।

ਅਰਥ: (ਉਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਅਜਿਹਾ ਸਰਬਕਲਾ ਸਮਰਥ ਹੈ ਜੋ) ਪਿਛੇ ਰਹੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਦੀ ਆਸ ਪੂਰੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਧਨਹੀਣ, ਧਨਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਰੋਗੀਆਂ ਦੇ ਰੋਗ ਖੰਡਣ (ਨਾਸ਼) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ) ਭਗਤਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਦਾਨ ਦੇਂਦਾ ਹੈ (ਨਾਲ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸਿਫਤ-ਸਾਲਾਹ ਦੀ ਦਾਤਿ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਦਾਤਾਰ ਪੁਰਖ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਤੋਂ ਕੀ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ? (ਭਾਵ ਸਭ ਕੁਝ ਲਭਦਾ ਹੈ)।੨੦।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸਰਬ ਸ਼ਕਤੀਮਾਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਪਿਛੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਅਗੇ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:–

ਨੀਚਹ ਊਚ ਕਰੈ ਮੇਰਾ ਗੋਬਿੰਦ, ਕਾਹੂ ਤੇ ਨ ਡਰੈ।[ਪੰਨਾ ੧੧੦੬

ਐਸਾ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੋ ਜੀਵਨ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪੁਰਖ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਬਣਾਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਜੋ ਮੰਗਾਂਗੇ ਉਹੀ ਪਾ ਲਵਾਂਗੇ:–

ਜੋ ਮੰਗਹਿ ਸੋ ਲੇਵਹਿ ॥ ਪ੍ਰਭ ਆਪਣਿਆ ਸੰਤਾ ਦੇਵਹਿ॥

[ਪੰਨਾ ੬੨੯

ਅਧਰੰ ਧਰੰ ਧਾਰਣਹ, ਨਿਰਧਨੰ ਧਨ ਨਾਮ ਨਰਹਰਹ ॥
ਅਨਾਥ ਨਾਥ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਬਲਹੀਣ ਬਲ ਕੇਸਵਹ ॥ ਸਰਬ ਭੂਤ

ਦਯਾਲ ਅਚੁਤ, ਦੀਨ ਬਾਂਧਵ ਦਾਮੋਦਰਹ ॥ ਸਰਬਗ੍ਯ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਭਗਵਾਨਹ, ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਕਰੁਣਾ ਮਯਹ ॥ ਘਟਿ ਘਟਿ ਬਸੰਤ ਬਾਸੁਦੇਵਹ, ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸੁਰਹ ॥ ਜਾਚੰਤਿ ਨਾਨਕ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰਸਾਦੰ, ਨਹ ਬਿਸਰੰਤਿ ਨਹ ਬਿਸਰੰਤਿ ਨਾਰਾਇਣਹ ॥ ੨੧ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਸਰਬਗ੍ਯ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸਰਬੱਗਿਅ' ਅਤੇ 'ਕਰੁਣਾ ਮਯਹ' ਦਾ 'ਕਰੁਣਾ ਮਇਅਹ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਅਧਰੰ=ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ। ਧਰੰ=ਆਸਰਾ। ਧਾਰਣਹ=ਧਾਰਦਾ, ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਧਨੰ=ਧਨਹੀਣ। ਨਰਹਰਹ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ। ਬਲਹੀਣ=ਨਿਤਾਣਿਆ ਦਾ। ਕੇਸਵਹ=ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ ਹਰੀ ਦਾ। ਸਰਬ ਭੂਤ=ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦਾ। ਅਚੁਤ=ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ। ਦੀਨ ਬਾਂਧਵ=ਦੀਨਾਂ ਦਾ ਸਨਬੰਧੀ। ਦਾਮੋਦਰ=ਜਿਸਦੇ ਪੇਟ ਦੁਆਲੇ ਰਸੀ ਹੈ, ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ। ਸਰਬਗ੍ਯ=ਸਭ ਕੁਝ ਜਨਣ ਵਾਲਾ। ਪੂਰਨ ਪੁਰਖੁ=ਵਿਆਪਕ ਪੁਰਖੁ। ਭਗਵਾਨਹ=ਮਾਲਕ ਦਾ। ਭਗਤਿ ਵਛਲ=ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨ ਵਾਲਾ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਕਰੁਣਾ ਮਯਹ=ਦਇਆ ਸਰੂਪ। ਬਸੰਤ=ਵਸਦਾ ਹੈ। ਬਾਸੁਦੇਵਹ=ਹਰੀ। ਜਾਚੰਤਿ=ਮੰਗਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਾਦੰ=ਕਿਰਪਾ। ਨਹ ਬਿਸਰੰਤਿ=ਨਾ ਵਿਸਰੇ।

ਅਰਥ: ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਿ-ਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ। ਧਨਹੀਣਾਂ ਲਈ ਧਨ ਹੈ, ਗੋਬਿੰਦ ਅਨਾਥਾਂ ਦਾ ਨਾਥ (ਮਾਲਕ) ਹੈ, ਕੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਨਿਤਾਣਿਆਂ ਦਾ ਤਾਣ ਹੈ। (ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ) ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਉਤੇ

ਦਇਆਲੂ ਹੈ, ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਹੈ, ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀਨਾਂ (ਗਰੀਬਾਂ) ਦਾ ਸਨਬੰਧੀ ਹੈ। ਸਭ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਜਾਨਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਭਗਤੀ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪਿਆਰਨ ਵਾਲਾ, ਦਇਆ ਸਰੂਪ ਹੈ, (ਉਹ) ਸਹਬ ਵਿਆਪਕ ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਸਭ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਹਰੇਕ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ, ਕਿਰਪਾਲੂ ਪ੍ਰਭੂ ਤੋਂ ਇਹ ਕਿਰਪਾ ਦੀ ਦਾਤਿ ਮੰਗਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾਰਾਇਣ ਦਾ (ਨਾਮ) ਨਾ ਵਿਸਰੇ (ਉੱਕਾ ਹੀ) ਨਾ ਵਿਸਰੇ।੨੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਨਰਹਰ, ਗੋਬਿੰਦ, ਕੇਸਵ, ਦਯਾਲ, ਅਚੁਤ, ਦੀਨ ਬਾਂਧਵ ਭਗਵੰਤ, ਵਾਸਦੇਵ, ਨਾਰਾਇਣ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸਫ਼ਾਤੀ ਨਾਮ ਅਤੇ ਸਰਬੱਗਤਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਕਿਰਪਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਕਦੇ ਨਾ ਵਿਸਰੇ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਸਦਾ ਹੀਂ ਅਜਿਹੀ ਮੰਗ ਕਰੇ:–

ੳ) ਵਿਸਰੁ ਨਾਹੀ ਦਾਤਾਰ ਆਪਣਾ ਨਾਮੁ ਦੇਹੁ ॥
ਗੁਣ ਗਾਵਾ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ, ਨਾਨਕ ਚਾਉ ਏਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੬੨

ਅ) ਇਕ ਨਾਨਕ ਕੀ ਅਰਦਾਸਿ, ਜੇ ਤੁਧੁ ਭਾਵਸੀ॥
ਮੈ ਦੀਜੈ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ, ਹਰਿਗੁਣ ਗਾਵਸੀ॥ [ਪੰਨਾ ੭੫੨

ੲ) ਮੈ ਦੀਜੈ ਨਾਮ ਨਿਵਾਸੁ, ਅੰਤਰਿ ਸਾਂਤਿ ਹੋਇ ॥
ਗੁਣ ਗਾਵੈ ਨਾਨਕ ਦਾਸੁ, ਸਤਿਗੁਰੁ ਮਤਿ ਦੇਇ ॥[ਪੰਨਾ ੭੫੩

ਨਹ ਸਮਰਥੰ ਨਹ ਸੇਵਕੰ, ਨਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰਮ ਪਰਖੋਤਮੰ ॥ ਤਵ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਿਮਰਤੇ ਨਾਮੰ, ਨਾਨਕ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹਰਿ ਹਰਿ ਗੁਰੰ॥੨੨॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਮਰਥੰ=ਸਮਰਥਾ, ਸ਼ਕਤੀ। ਸੇਵਕੰ=ਸੇਵਕਾਂ ਵਾਲਾ (ਵਰਤਾਉ)। ਪੁਰਖੋਤਮੰ=ਉਤਮ ਪੁਰਖ, ਪਰਮਾਤਮਾ। ਤਵਪ੍ਰਸਾਦਿ=ਤੇਰੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ। ਗੁਰੰ=ਵੱਡਾ।

ਅਰਥ: ਹੇ ਅਤਿ ਉਤਮ ਵਡਪੁਰਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੀ! ਨਾ (ਮੇਰੇ ਵਿਚ) ਸਮਰਥਾ ਹੈ, ਨਾ ਸੇਵਕਾਈ ਵਾਲਾ ਵਰਤਾਉ ਹੈ, ਨਾ ਮੇਰੇ ਵਿਚ ਤੇਰੀ ਪ੍ਰੀਤੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਦੀ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਹੇ) ਵਡੇ ਕਿਰਪਾਲੂ ਗੁਰ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ! ਤੇਰੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।੨੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਸਮਝੇ ਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਬਲ ਨਾਲ, ਜਾਂ ਵਡਾ ਸੇਵਕ, ਪ੍ਰੀਤਵਾਨ ਬਣ ਕੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਉਸ ਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਗੁਰ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਹਉਮੈ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਦਕਾ ਹੀ ਨਾਮ ਜਪਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਘੜੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਇਉਂ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:–

੧. ਮੇਰੇ ਰਾਮ ਰਾਇ, ਜਿਉ ਰਾਖਹਿ ਤਿਉ ਰਹੀਐ ॥
ਤੁਧੁ ਭਾਵੈ ਤਾ ਨਾਮੁ ਜਪਾਵਹਿ, ਸੁਖੁ ਤੇਰਾ ਦਿਤਾ ਲਹੀਐ॥
[ਪੰਨਾ ੭੪੯

੨. ਤੁਮ ਲਾਵਹੁ ਤਉ ਲਾਗਹ ਸੇਵ ॥
ਹਮ ਤੇ ਕਛੂ ਨ ਹੋਵੈ ਦੇਵ॥ **[ਪੰਨਾ ੧੮੦**

੩. ਮੇਰੇ ਸਾਹਿਬ, ਹਉ ਕੀਤਾ ਤੇਰਾ ॥
ਜਾਂ ਤੂੰ ਦੇਹਿ ਜਪੀ ਨਾਉ ਤੇਰਾ ॥ **[ਪੰਨਾ ੩੫੭**

ਭਰਣ ਪੋਖਣ ਕਰੰਤ ਜੀਆ, ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਛਾਦਨ ਦੇਵੰਤ ਦਾਨੰ ॥ ਸ੍ਰਿਜੰਤ ਰਤਨ ਜਨਮ ਚਤੁਰ ਚੇਤਨਹ ॥ ਵਰਤੰਤਿ ਸੁਖ ਆਨੰਦ, ਪ੍ਰਸਾਦਹ ॥ ਸਿਮਰੰਤ ਨਾਨਕ, ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ ॥ ਅਨਿਤ੍ ਰਚਨਾ ਨਿਰਮੋਹ ਤੇ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਭਰਣ ਪੋਖਣ=ਖਾਨ ਪਾਨ, ਪਾਲਣ ਪੋਸਣ। ਕਰੰਤ=(ਪ੍ਰਭੂ) ਕਰਦਾ ਹੈ। ਜੀਆ=ਜੀਵਾਂ ਦੀ। ਬਿਸ੍ਰਾਮ=ਟਿਕਾਣਾ। ਛਾਦਨ=ਬਸਤਰ, ਕਪੜੇ। ਦੇਵੰਤ=ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਦਾਨੰ=ਦਾਨ। ਸ੍ਰਿਜੰਤ=ਸਿਰਜਦਾ, ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ। ਚਤੁਰ=ਸਿਆਣਪ। ਚੇਤਨਹ=ਚੇਤੰਨ। ਵਰਤੰਤਿ=ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਾਦਹ=ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ। ਅਨਿਤ=ਨਿਤ ਨਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ਵੰਤ।੨੩।

ਅਰਥ: (ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ) ਜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ-ਪੋਸਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ) ਟਿਕਾਣਾ, (ਪਹਿਨਣ ਲਈ) ਕਪੜੇ, ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਚੇਤੰਨਤਾ ਭਰਿਆ ਰਤਨ ਵਰਗਾ ਅਮੋਲਕ ਜਨਮ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। (ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ) ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ (ਜੀਵਨ ਵਿਚ) ਸੁਖ ਤੇ ਅਨੰਦ ਵਰਤਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ) ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਰਚਨਾ ਤੋਂ ਉਹ (ਜੀਵ) ਨਿਰਮੋਹ (ਬੇ-ਮੋਹ, ਨਿਰਲੇਪ) ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, (ਜਿਹੜੇ) ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।੨੩।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

(ੳ) ਸ੍ਰਿਜੰਤ ਰਤਨ ਜਨਮ, ਚਤੁਰ ਚੇਤਨਹ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਪੁਨਾ ਸਰਬ ਜੋਨੀਓ ਮੈ ਸੇ ਊਤਮ (ਰਤਨ) ਅਮੋਲਕ ਮਾਨਸ ਜਨਮ

(ਸ੍ਰਿਜੰਤ) ਰਚ ਕਰ ਦੀਆ ਹੈ ਸੋ ਤਿਸ ਹਰੀ ਕਾ (ਚੇਤਨਾ) ਸਿਮਰਨ ਕਰਨੇ ਕੋ ਪਰਮ ਚਤੁਰ ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਨਿਜ ਬਿਵਹਾਰੋਂ ਕੀ ਸਿਧੀ ਔਰ ਜੋਨੀਓਂ ਮੈਂ ਭੀ ਹੋ ਜਾਤੀ ਹੈ ਪਰੰਤੂ ਨਾਮ ਕਾ ਸਿਮਰਨ ਔਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ ਇਸੀ ਜਨਮ ਤੇ ਹੋਤਾ ਹੈ। [ਫ.ਸ.

੨. ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਅਮੋਲਕ ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਦੇ ਕੇ ਜੋ ਸਿਆਣਾ ਤੇ ਚੇਤੰਨ ਹੈ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਸਮਰਥ ਚੇਤਨ-ਸਰੂਪ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

ਨਿਰਣੈ: ਫਰੀਦਕੋਟ ਵਾਲੇ ਸਟੀਕ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਵੀਚਾਰ ਕਿ 'ਨਾਮ ਕਾ ਸਿਮਰਨ ਔਰ ਜੋਨੀਆਂ ਮੈ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ' ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਵਿਚ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਗੁਰਬਾਣੀ ਸਿਧਾਂਤ ਦੇ ਉਲਟ ਹੈ। ਜੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੋਰ ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਕਤੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗੀ? ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਹਨ:–

੧ ਬਾਲਮੀਕੁ ਸੁਪਚਾਰੋ ਤਰਿਓ, ਬਧਿਕ ਤਰੇ ਬਿਚਾਰੇ ॥
ਏਕ ਨਿਮਖ ਮਨ ਮਾਹਿ ਅਰਾਧਿਓ,
ਗਜਪਤਿ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੯੬

੨. ਜਬ ਹੀ ਸਰਨਿ ਗਹੀ ਕਿਰਪਾ ਨਿਧਿ,
ਗਜ ਗ੍ਰਾਹ ਤੇ ਛੂਟਾ ॥ ਮਹਮਾ ਨਾਮ ਕਹਾ ਲਉ ਬਰਨਉ,
ਰਾਮ ਕਹਤ ਬੰਧਨ ਤਿਹ ਤੂਟਾ॥ [ਪੰਨਾ ੬੩੨

ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ ਧਰਤੀ, ਆਕਾਸ਼, ਪਾਤਾਲ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਪਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:-

ਧਰਤਿ ਪਾਤਾਲੁ ਆਕਾਸੁ ਹੈ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ
ਸਭ ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਵੈ ਰਾਮ॥

ਪਉਣੁ ਪਾਣੀ ਬੈਸੰਤਰੋ ਮੇਰੀ ਜਿੰਦੁੜੀਏ
ਨਿਤ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਜਸੁ ਗਾਵੈ ਰਾਮ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੪੦

(ਅ) ਅਨਿਤ ਰਚਨਾ ਨਿਰਮੋਹ ਤੇ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਸੋ ਸੰਸਾਰ ਕੀ ਅਨਿਤ ਰੂਪ ਰਚਨਾ ਤੇ ਨਿਰਮੋਹ ਹੂਏ ਹੈਂ ਭਾਵ ਇਹ ਸੰਸਾਰੀ ਮੋਹਿ ਕੋ ਤਿਆਗ ਕਰ ਨਾਮ ਮੈਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਭਏ ਹੈ। [ਫ. ਸ.

੨. ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਨਿਰਮੋਹ ਹੋ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਮਿਥਿਆ ਮਾਇਆ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਮੋਹ ਤੋਂ ਨਿਰ=ਰਹਿਤ ਹੋਵੋ। [ਸੰ. ਸ.

ਨਿਰਣੈ: ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥ ਭਾਵ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖੀਏ ਤਾਂ 'ਨਿਰਮੋਹਤੇ' ਪਾਠ ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਰਨਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ, 'ਤੇ' ਵਖਰੇ ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਅਰਥ ਦੀ ਸਰਲਤਾ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਓਹ ਮਨੁੱਖ ਸਿਮਰਨ ਵਾਲੇ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਨਿਰਮੋਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਰੀਰ (ਅਥਵਾ ਸੰਸਾਰ) ਵਲੋਂ ਨਿਰਮੋਹ ਹੋ ਕੇ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ ਹੀ ਲੇਖੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਰਤਾਪੁਰਖ ਦੀ ਦਇਆਲਤਾ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਚਾਨਣ ਪਾਂਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਜਿਸ ਨੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀਰੇ ਵਰਗਾ ਮਨੁਖਾ ਜਨਮ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਸਭ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਪੋਸਣਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਅਨੰਦ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਸਾਡਾ ਫਰਜ਼ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਸਾਸਿ ਸਾਸਿ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮ ਜਪੀਏ ਅਤੇ ਜੋ ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਰਮੋਹ ਹੋ

ਜਾਈਏ।

ਦਾਨੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬੇਣ ਭੁੰਚੰਤੇ ਮਹੀ ਪਤੇ ॥ ਬਿਪਰੀਤ ਬੁਧੰ ਮਾਰਤ ਲੋਕਹ ਨਾਨਕ ਚਿਰੰਕਾਲ ਦੁਖ ਭੋਗਤੇ ॥ ੨੪ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਮਹੀ ਪਤੇ' ਨੂੰ 'ਮਹੀਪਤੇ' ਜੁੜਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਉਚਾਰਨਾ। 'ਬੁਧੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਬੁਧਿਅੰ' ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਦਾਨੰ=ਦਾਨ। ਪਰਾ ਪੂਰਬੇਣ=ਪੂਰਬਲੇ (ਪਹਿਲੇ) ਜਨਮਾਂ ਦਾ। ਭੁੰਚੰਤੇ=ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਮਹੀ ਪਤੇ=ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਤੀ ਭਾਵ ਰਾਜੇ। ਬਿਪਰੀਤ ਬੁਧੰ=ਉਲਟੀ (ਖੋਟੀ) ਬੁਧੀ ਦੇ ਕਾਰਨ। ਮਾਰਤ=ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਚਿਰੰਕਾਲ=ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਪੂਰਬਲੇ (ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ) ਦਾਨ ਪੁੰਨ ਦੇ (ਫਲ ਸਰੂਪ) ਧਰਤੀ ਦੇ ਪਤੀ (ਭਾਵ ਅਮੀਰ ਰਾਜੇ ਆਦਿ) ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ (ਜਗਤ ਵਿਚ) ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੋ) ਉਲਟੀ (ਖੋਟੀ) ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ (ਮਨੁੱਖ ਹਨ ਉਹ) ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ (ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਉਹ) ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਤਕ ਦੁਖ ਭੋਗਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।੨੪।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਦਾਨੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬੇਣ, ਭੁੰਚੰਤੇ ਮਹੀ ਪਤੇ ॥
ਬਿਪਰੀਤ ਬੁਧੰ ਮਾਰਤ ਲੋਕਹ, ਨਾਨਕ, ਚਿਰੰਕਾਲ ਦੁਖ ਭੋਗਤੇ ॥

ਪਹਿਲੀ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਬਾਰੇ ਸਮੂਹ ਟੀਕਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸੰਮਤੀ ਹੈ ਪਰ ਦੂਜੀ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ ਇਉਂ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ:–

੧. ਵਿਪਰ ਬੁਧਿ ਹੋਕਰ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰੋਂ ਤੇ ਅਵਿਰਤ ਹੋ ਕਰਕੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਡੰਡ ਦੇਤੇ ਹੈਂ ਹਿੰਸਾ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਇਸ ਮਾਤ ਲੋਕ ਮੈ ਸੋ ਸੁਖ ਤੋ ਕਿੰਚਤ ਭੋਗੇ ਉਨ ਕਾ ਫਲ ਦੁਖ ਨੂੰ ਚਿਰ ਪ੍ਰਯੰਤ ਭੋਗਤੇ ਹੈਂ ਤਪੋਂ ਰਾਜ ਰਾਜੋਂ ਨਰਕ ਇਤਿ ਲੌਕਿਕ ਪ੍ਰਮਾਣੰ। [ਪ੍ਰਿਯਾ-ਭਾ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ

੨. ਉਲਟੀ ਬੁਧੀ ਦੇ ਕਾਰਨ ਮਾਤ ਲੋਕ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਦੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਪੁਠੀ ਮਤਿ (ਬੁੱਧੀ) ਵਾਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਜੋ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ ਓਹ ਚਿਰ ਕਾਲ ਤਾਈਂ ਦੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ) 'ਮਾਰਤ'=ਕਿਰਿਆ ਵਾਚਕ ਹੈ=ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਮਾਰਤ 'ਲੋਕਹ' ਦਾ ਭਾਵ ਮਾਤ ਲੋਕ ਨਹੀਂ। 'ਲੋਕਹ'=ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ।

[ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਗ-ਮਾਤ੍ਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ

ਨਿਰਣੈ: ਪੂਰਬਲੇ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਹੋਏ ਦਾਨ ਦਾ ਫਲ ਰਾਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਭੋਗਦੇ ਹਨ ਪਰ ਜਦੋਂ ਰਾਜ ਮਦ ਵਿਚ ਮਸਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੁਧੀ ਵਿਪਰੀਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦੰਡ ਦੇਂਦੇ ਹਨ, ਲੋਕਾਂ ਤੇ ਜੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਇਹਨਾਂ ਖੋਟੇ ਕਰਮਾਂ ਦਾ ਦੁਖ ਵੀ ਭੋਗਦੇ ਹਨ।

ਇਥੇ 'ਮਾਰਤ' ਦਾ ਅਰਥ 'ਮਾਤ ਲੋਕ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। 'ਮਾਰਤ' ਦੇ ਅਰਥ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦੇ ਹਨ (ਜੁਲਮ ਕਰਦੇ ਹਨ) ਹੀ ਠੀਕ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਮਾਰਤ' ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:-

ਦੁਸਮਨ ਦੁਸਟ ਰਹੇ ਝਖ ਮਾਰਤ,
ਕੁਸਲੁ ਭਇਆ ਮੇਰੇ ਭਾਈ ਮੀਤ॥

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ, ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੂਰਬਲੇ ਜਨਮ ਦੇ ਪੁੰਨ ਕਰਮਾਂ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਭਾਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਸਿਧ ਕਹਾਵਤ ਹੈ:-

ਤਪੋ ਰਾਜ ਤੇ ਰਾਜੋਂ ਨਰਕ ॥

ਤਪ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ ਸੁਖ ਲਈ ਕਾਮਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਸਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੋਣੀ ਕੋਈ ਹੈਰਾਨੀ ਵਾਲੀ ਗਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਜੋ ਲੋਕ ਮੰਦ-ਕਰਮੀ ਹਨ, ਕੁਦਰਤੀ ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਉਲਟ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਕਾਨੂੰਨ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਖ ਭੋਗਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਈ ਮਨੁਖ ਦੇਖਦੇ ਹੋਵੋਗੇ ਜੋ ਜੀਵਨ-ਭਰ ਲੰਮੀ ਬੀਮਾਰੀ ਕਾਰਨ, ਮਾੜੀ ਔਲਾਦ ਕਾਰਨ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਬਿਪਤਾ ਕਾਰਨ ਦੁਖ ਭੋਗਦੇ ਤੇ ਰੋਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਲਹਿਣੀਆਂ ਦੇਣੀਆਂ ਦੇ ਸਨਬੰਧ ਵੀ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:--

ਪੂਰਬਲੋ ਕ੍ਰਿਤ ਕਰਮੁ ਨ ਮਿਟੈ ਰੀ ਘਰ ਗੇਹਣਿ,
ਤਾ ਚੇ ਮੋਹਿ ਜਾਪੀਅਲੇ ਰਾਮ ਚੇ ਨਾਮੰ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੯੫

ਬ੍ਰਿਥਾ ਅਨੁਗ੍ਰਹੰ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਜਸ੍ਯ ਸਿਮਰਣ ਰਿਦੰਤਰਹ ॥
ਆਰੋਗੵੰ ਮਹਾ ਰੋਗੵੰ ਬਿਸਿਮ੍ਰਿਤੇ ਕਰੁਣਾ ਮਯਹ ॥ ੨੫ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਛੁਟਕਲ:(੧) 'ਅਨੁਗ੍ਰਹੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਅਨੁ ਗ੍ਰਹੰ' ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

(੨) 'ਜਸ੍ਯ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਜਸਿਅ' ਹੈ। (੩) ਮਯਹ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਮਇਅਹ' ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਬ੍ਰਿਥਾ=ਪੀੜਾ। ਅਨੁਗ੍ਰਹੰ=ਕਿਰਪਾ। ਜਸੁ=ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ। ਰਿਦੰਤਰਹ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਆਰੋਗ੍ਯੰ=ਰੋਗ ਰਹਿਤ। ਮਹਾ ਰੋਗ੍ਯੰ=ਮਹਾਂ ਰੋਗੀ। ਬਿਸਿਮ੍ਰਿਤੇ=ਵਿਸਾਰ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਕਰੁਣਾ ਮਯਹ=ਦਇਆ ਸਰੂਪ (ਪ੍ਰਭੂ)।

ਅਰਥ: ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ) ਸਿਮਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ (ਉਹ) ਪੀੜਾ ਨੂੰ ਵੀ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜਾ ਦਇਆ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ) ਵਿਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (ਉਹ) ਅਰੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਮਹਾਂ ਰੋਗੀ (ਸਮਾਨ) ਹੁੰਦਾ ਹੈ।੨੫।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਬ੍ਰਿਥਾ ਅਨੁਗ੍ਰਹੰ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਜਸ੍ਯ ਸਿਮਰਣ ਰਿਦੰਤਰਹ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਜੋ ਰਾਜੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਸੇ ਵਿਅਰਥ ਅਰਥਾਤ ਖ਼ਾਲੀ ਹੈਂ ਔ ਜਿਨ ਕੇ ਰਿਦੇ ਮੈਂ ਪਰਮੇਸੁਰ ਨੇ ਜਸ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨੇ ਕਾ ਮੰਤਰ ਭੇਦ ਭਾਵ ਸਿਮਰਨ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਹੈਂ ਜੇਕਰ ਵਹੁ ਅਰੋਗਯ ਭੀ ਹੈ ਤੌਂ ਭੀ ਮਹਾਂ ਰੋਗੀ ਜਾਣੋ ਕਿਉਂਕਿ ਕਰਣਾ ਸਰੂਪ ਤਿਨ ਕੋ ਵਿਸਰਿਆ ਹੂਆ ਹੈ। [ਫ.ਸ.

੨. ਪੀੜ ਨੂੰ ਹਰੀ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਓਹ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਹੈ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਗੋਬਿੰਦ ਦੀ ਮਿਹਰ ਤੋਂ ਵਾਂਜੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਹਨ, ਉਹ ਨਰੋਏ ਮਨੁੱਖ ਭੀ ਵੱਡੇ ਰੋਗੀ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਦਇਆ ਸਰੂਪ ਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਵਿਸਾਰ ਰਹੇ ਹਨ। [ਦਰਪਣ

ਨਿਰਣੈ: ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਬ੍ਰਿਥਾ ਦੇ ਅਰਥ 'ਸਖਣੇ' ਜਾਂ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। 'ਬ੍ਰਿਥਾ' ਪਦ ਦੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਦੋ ਅਰਥ ਹੀ ਪ੍ਰਚਲਤ ਹਨ, ਇਕ 'ਵਿਅਰਥ' ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਦੁਖ-ਪੀੜਾ, ਜਿਵੇਂ 'ਬਿਰਥਾ ਕਹਉ ਕਉਨ ਸਿਉ ਮਨ ਕੀ' (ਪੰਨਾ ੪੧੧)। ਜਾਂ ''ਜੀਅ ਕੀ ਬਿਰਥਾ ਹੋਇ ਸੁ ਗੁਰ ਪਹਿ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਿ'' (ਪੰ. ੫੧੯)।

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਬ੍ਰਿਥਾ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਪੀੜਾ ਹੈ, ਜਿਸਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ) ਸਿਮਰਨ ਹੈ (ਉਸ ਨੂੰ) ਪੀੜ ਵੀ (ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ) ਕਿਰਪਾ ਹੀ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਦੇ ਭਾਵ-ਅਰਥ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਨ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਰੀਰਕ ਜਾਂ ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗ ਆ ਵਾਪਰੇ ਤਾਂ ਉਹ ਘਬਰਾਂਦਾ ਨਹੀਂ, 'ਦੁਖ ਵਿਚਿ ਸੂਖ ਮਨਾਈ' ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖਦਾ ਹੋਇਆ ਦੁਖ ਮਹਿਸੂਸ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਦੁਖ ਸੁਖ ਨੂੰ ਸਮਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮੇਸੁਰ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਅਰੋਗ ਹੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਮਹਾਨ-ਰੋਗੀ ਵਾਂਗੂੰ ਦੁਖੀ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਝੂਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਦਾ ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ:–

ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਜਾ ਕਾ ਮਨੁ ਸੀਤਲੁ, ਓਹੁ ਜਾਣੈ ਸਗਲੀ ਠਾਂਢੀ॥
ਹਉਮੈ ਰੋਗਿ ਜਾ ਕਾ ਮਨੁ ਬਿਆਪਿਤ,
ਓਹੁ ਜਨਮਿ ਮਰੈ ਬਿਲਲਾਤੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੧੦

ਰਮਣੰ ਕੇਵਲੰ ਕੀਰਤਨੰ, ਸੁਧਰਮੰ ਦੇਹ ਧਾਰਣਹ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਨਾਮੁ ਨਾਰਾਇਣ ਨਾਨਕ, ਪੀਵਤੰ ਸੰਤ ਨ ਤ੍ਰਿਪ੍ਰਤੇ॥੨੯॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਰਮਣੰ=ਸਿਮਰਨ। ਕੇਵਲੰ=ਕੇਵਲ। ਸੁਧਰਮੰ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ। ਦੇਹ ਧਾਰਣਹ=ਦੇਹ ਧਾਰਨ ਵਾਲੇ। ਪੀਵਤੰ=ਪੀਂਦੇ ਹੋਏ। ਨ ਤ੍ਰਿਪ੍ਰਤੇ=ਰਜਦੇ ਨਹੀਂ। (ਤ੍ਰਿਪ੍ਰਤੇ ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਤ੍ਰਿਪਿਅਤੇ' ਹੈ)।

ਅਰਥ: ਦੇਹ ਧਾਰਨ ਦਾ ਉਤਮ ਧਰਮ ਕੇਵਲ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ) ਸਿਮਰਨ ਤੇ ਸਿਫਤਿ ਸਲਾਹ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਸੰਤ ਜਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ-ਨਾਮ ਪੀਂਦੇ ਹੋਏ ਰਜਦੇ ਨਹੀਂ (ਭਾਵ ਨਾਮ-ਰਸ ਪੀਣ ਦੇ ਸਦਾ ਹੀ ਇਛੁਕ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)।੨੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਨਾਮ ਤੇ ਕੀਰਤਨ ਆਤਮਿਕ ਭੋਜਨ ਹੈ, ਇਹ ਸੰਤ ਜਨਾ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਧਾਰ ਹੈ। ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਧਾਰਨ ਦਾ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਧਰਮ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤ ਸਲਾਹ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਾਮ-ਰਸ ਦਾ ਸੁਆਦ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਲਗਾਤਾਰ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਜਪਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਰਜਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ:—

੧. ਨਾਨਕੁ ਆਖਿ ਨ ਰਾਜੈ ਹਰਿ ਗੁਣ,
ਜਿਉ ਆਖੈ ਤਿਉ ਸੁਖੁ ਪਾਇ॥
ਭਗਤਿ ਭੰਡਾਰ ਦੀਏ ਹਰਿ ਅਪੁਨੇ,
ਗੁਣ ਗਾਹਕੁ ਵਣਜਿ ਲੈ ਜਾਇ॥ [ਪੰਨਾ ੩੬੮

੨. ਜਾ ਕਉ ਰਸੁ ਹਰਿ ਰਸੁ ਹੈ ਆਇਓ ॥
ਸੋ, ਅਨ ਰਸ ਨਾਹੀ ਲਪਟਾਇਓ॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੧੮੬

ਸਹਣ ਸੀਲ ਸੰਤੰ ਸਮ ਮਿਤ੍ਰਸ੍ਯ ਦੁਰਜਨਹ॥ਨਾਨਕ, ਭੋਜਨ ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੇਣ, ਨਿੰਦਕ ਆਵਧ ਹੋਇ ਉਪਤਿਸਟਤੇ॥੨੭॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਹਣ ਸੀਲ=ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ, ਜਰਨ ਵਾਲਾ ਸੁਭਾਅ (ਸਹਾਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਕਤੀ)। ਸਮ=ਬਰਾਬਰ, ਇਕੋ ਜਿਹਾ। ਮਿਤ੍ਰਸ੍ਯ=ਚੰਗੇ ਮਿੱਤਰ। ਦੁਰਜਨਹ=ਵੈਰੀ, ਭੈੜੇ ਮਨੁੱਖ। ਅਨਿਕ ਪ੍ਰਕਾਰੇਣ=ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ। ਆਵਧ=ਸ਼ਸਤਰ, ਹਥਿਆਰ। ਹੋਇ ਉਪਤਿਸਟਤੇ=ਪਾਸ ਖੜਾ ਹੋਵੇ।

ਅਰਥ: (ਰਬੀ) ਸੰਤਾਂ ਵਿਚ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ (ਜਰਨ) ਸ਼ਕਤੀ (ਇਤਨੀ ਬਲਵਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ) ਚੰਗੇ ਮਿੱਤਰ ਅਤੇ ਵੈਰੀ ਇਕੋ ਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਵੇਂ ਕੋਈ) ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਭੋਜਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਗੇ ਪ੍ਰੋਸ ਕੇ ਰਖੇ ਭਾਵੇਂ) ਕੋਈ ਨਿੰਦਾ ਕਰੇ, ਜਾਂ ਸ਼ਾਸਤ੍ਰ (ਖਿਚ ਕੇ ਮਾਰਨ ਲਈ) ਖੜਾ ਹੋਵੇ, (ਉਹ ਸਮ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)।੨੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਵਾਲਾ ਗੁਣ ਹੈ ਉਥੇ ਸਮਾਨ-ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਅੰਗ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਵਿਚ, ਕਣ ਕਣ ਵਿਚ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਵਿਆਪਕ ਜੋਤਿ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੁਰਤਿ ਵਿਚ ਸਮਾਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ 'ਸੰਤ ਰਹਤ ਸੁਨਹੁ ਮੇਰੇ ਭਾਈ' ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ "ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰ ਜਾ ਕੈ ਏਕ ਸਮਾਨੈ ॥ ਪ੍ਰਭ ਅਪੁਨੇ ਬਿਨੁ ਅਵਰੁ ਨ ਜਾਨੈ" (ਪੰਨਾ ੩੯੨) ਅਥਵਾ "ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰ ਪੇਖਿ ਸਮਤੁ ਬੀਚਾਰਿਓ, ਸਗਲ ਸੰਭਾਖਨ ਜਾਪੁ॥" (ਪੰ. ੧੨੧੮) ਅੰਕਿਤ ਕਰਕੇ ਸੰਤ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਉਤੇ ਪੱਕੀ ਛਾਪ ਲਾ ਦਿਤੀ ਹੈ:--

ਨਾ ਕੋ ਮੇਰਾ ਦੁਸਮਨੁ ਰਹਿਆ, ਨਾ ਹਮ ਕਿਸ ਕੇ ਬੈਰਾਈ ॥
ਬ੍ਰਹਮੁ ਪਸਾਰੁ ਪਸਾਰਿਓ ਭੀਤਰਿ, ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਸੋਝੀ ਪਾਈ ॥੨॥
ਸਭ ਕੋ ਮੀਤੁ ਹਮ ਆਪਨ ਕੀਨਾ, ਹਮ ਸਭਨਾ ਕੇ ਸਾਜਨ ॥
ਦੂਰਿ ਪਰਾਇਓ ਮਨ ਕਾ ਬਿਰਹਾ,
ਤਾ ਮੇਲੁ ਕੀਓ ਮੇਰੈ ਰਾਜਨ ॥ ੩ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੭੧

ਤਿਰਸਕਾਰ ਨਹ ਭਵੰਤਿ, ਨਹ ਭਵੰਤਿ ਮਾਨ ਭੰਗਨਹ ॥ ਸੋਭਾ ਹੀਨ ਨਹ ਭਵੰਤਿ, ਨਹ ਪੋਹੰਤਿ ਸੰਸਾਰ ਦੁਖਨਹ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮ ਜਪੰਤਿ ਮਿਲਿ ਸਾਧ ਸੰਗਹ, ਨਾਨਕ, ਸੇ ਪ੍ਰਾਣੀ ਸੁਖ ਬਾਸਨਹ ॥ ੨੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਤਿਰਸਕਾਰ=ਨਿਰਾਦਰ, ਬੇ-ਇਜ਼ਤੀ। ਨਹ ਭਵੰਤਿ=ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਮਾਨ ਭੰਗਨਹ=ਆਦਰ ਭੰਗ ਹੋਣਾ, ਅਨਾਦਰ ਹੋਣਾ। ਸੋਭਾਹੀਨ=ਸ਼ੋਭਾ ਹੀਣਤਾ। ਨਹ ਪੋਹੰਤਿ=ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੀ। ਦੁਖਨਹ=ਦੁਖ। ਜਪੰਤਿ=ਜਪਦੇ ਹਨ। ਮਿਲਿ=ਮਿਲ ਕੇ। ਸਾਧ ਸੰਗਹ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਸੁਖ ਬਾਸਨਹ=ਸੁੱਖਾਂ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਹਨ ਉਹ ਪ੍ਰਾਣੀ (ਸਦਾ ਆਤਮਿਕ) ਸੁਖ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ। ਆਦਰ ਤੇ ਅਨਾਦਰ (ਇਜ਼ਤ ਜਾਂ ਬੇਇਜ਼ਤੀ) ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੋਹ (ਛੋਹ) ਸਕਦੇ।੨੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੁਭਾਅ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਨਾਮ ਦੀ ਮਸਤੀ ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਆਦਰ ਨਿਰਾਦਰ, ਵਡਿਆਈ, ਨਿੰਦਾ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਕਬੂਲਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਦੁਖ ਸੁਖ ਰਤਾ ਭਰ ਨਹੀਂ ਪੋਹ ਸਕਦੇ। ਇਹ 'ਤੈਸਾ ਹਰਖੁ ਤੈਸਾ ਉਸੁ ਸੋਗੁ॥ ਸਦਾ ਅਨੰਦੁ, ਤਹ ਨਹੀ ਬਿਓਗੁ॥'' (ਪੰਨਾ ੨੭੫) ਵਾਲੀ ਬ੍ਰਹਮ-ਅਵਸਥਾ ਹੈ।

ਸੈਨਾ ਸਾਧ ਸਮੂਹ ਸੂਰ ਅਜਿਤੰ, ਸੰਨਾਹੰ ਤਨਿ ਨਿੰਮ੍ਰਤਾਹ ॥ ਆਵਧਹ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੰ, ਓਟ ਗੁਰ ਸਬਦ ਕਰ ਚਰਮਣਹ ॥ ਆਰੂੜਤੇ ਅਸ੍ਵ ਰਥ ਨਾਗਹ, ਬੁਝੰਤੇ ਪ੍ਰਭ ਮਾਰਗਹ ॥ ਬਿਚਰਤੇ ਨਿਰਭਯੰ ਸਤ੍ਰ ਸੈਨਾ, ਧਾਯੰਤੇ ਗੁੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ਜਿਤਤੇ ਬਿਸ੍ਵ ਸੰਸਾਰਹ, ਨਾਨਕ, ਵਸ੍ਯੰ ਕਰੋਤਿ ਪੰਚ ਤਸਕਰਹ ॥ ੨੯ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਨਿਰਭਯੰ' ਨੂੰ 'ਨਿਰ ਭਇਅੰ', 'ਧਾਯੰਤੇ' ਨੂੰ 'ਧਾਇਅੰਤੇ' ਅਤੇ 'ਵਸ੍ਯੰ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਵਸਿਅੰ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੈਨਾ=ਫੌਜ। ਸਾਧ ਸਮੂਹ=ਸਾਧਾਂ ਦਾ ਸਮੁਦਾਇ ਭਾਵ ਅਖਾੜਾ। ਸੂਰ ਅਜਿਤੰ=ਨਾ ਜਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦਾ। ਸੰਨਾਹੰ=ਸੰਜੋਅ, ਜ਼ਰਾ ਬਕਤਰ। ਤਨਿ ਨਿਮ੍ਰਤਾਹ=ਸਰੀਰ ਉਤੇ, ਨਿੰਮਰਤਾ ਦੀ (ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ)। ਆਵਧਹ=ਸ਼ਾਸਤਰ। ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੰ=ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ ਉਚਾਰਨੇ। ਕਰ=ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ। ਚਰਮਣਹ=(ਗੈਂਡੇ ਦੀ) ਚੰਮ ਦੀ ਢਾਲ ਜਿਸ ਤੇ ਕੋਈ ਹਥਿਆਰ ਜਾਂ ਗੋਲੀ ਦਾ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ)। ਆਰੂੜਤੇ=ਸਵਾਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਸ੍ਵ=ਘੋੜੇ। ਰਥ=ਰੱਥ (ਦੀ ਸਵਾਰੀ)। ਨਾਗਹ=ਹਾਥੀ ਦੀ (ਸਵਾਰੀ)। ਬਿਚਰਤੇ=ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਰਭਯੰ=ਨਿਡਰ ਹੋ ਕੇ, ਭੈ-ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ। ਸਤ੍ਰ ਸੈਨਾ=ਸ਼ਤਰੂਆਂ (ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੀ) ਫੌਜ ਵਿਚ। ਧਾਯੰਤੇ=ਧਾਉਂਦੇ ਭਾਵ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਗੁੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨਹ=ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਕੀਰਤਨ ਦਾ। ਜਿਤਤੇ=ਜਿਤਦੇ ਹਨ। ਬਿਸ੍ਵ ਸੰਸਾਰਹ=(ਸਾਰੇ) ਵਿਸ਼ਵ ਨੂੰ। ਵਸ੍ਯੰ ਕਰੋਤਿ=ਵਸ (ਕਾਬੂ) ਵਿਚ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜ ਤਸਕਰਹ=ਪੰਜਾਂ ਚੋਰਾਂ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਆਦਿ ਵੈਰੀਆਂ) ਨੂੰ।੨੯।

ਅਰਥ: ਸਾਧੂ ਜਨ ਨਾ ਜਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੂਰਮਿਆਂ ਦੀ ਸੈਨਾ ਦਾ ਸਮੁਦਾਇ (ਅਥਵਾ ਅਖਾੜਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ) ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਨਿੰਮਰਤਾ ਦੀ ਸੰਜੋਅ (ਪਾਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ)। ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ (ਇਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ) ਸ਼ਾਸਤਰ ਹਨ। ਗੁਰ-ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਓਟ (ਮਾਨੋ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ) ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ (ਗੈਂਡੇ ਦੇ) ਚੰਮ ਦੀ ਢਾਲ ਹੈ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ) ਪ੍ਰਭੂ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਮਾਰਗ ਬੁਝਣਾ (ਮਾਨੋ) ਘੋੜਿਆਂ, ਹਾਥੀਆਂ ਤੇ ਰਥਾਂ ਤੇ ਚੜ੍ਹਨਾ (ਭਾਵ ਸਵਾਰੀ ਕਰਨੀ ਹੈ)। (ਉਹ) ਕਾਮਾਦਿਕ ਦੀ ਸੈਨਾ ਵਿਚ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ) ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਰੂਪ ਹੱਲਾ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ) ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜਿਤਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਪੰਜ (ਕਾਮਾਦਿ) ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।੨੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸੰਤ ਜਨ ਸਦਾ ਹੀ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰ ਉਤੇ ਨਿੰਮਰਤਾ ਰੂਪ ਸੰਜੋਅ ਪਹਿਨਦੇ ਹਨ। ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਜਾਪ ਇਹ ਆਪਣੇ ਪਾਸ ਢਾਲ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਕੇ ਦੁਸ਼ਮਨਾਂ ਦੀ ਫੌਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ। ਕੀਰਤਨ ਕਲਾ ਨਾਲ ਪੰਜਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੀਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧੂ ਜਨ ਅਜਿਹੇ ਸੂਰਮੇ ਹਨ ਜੋ ਸੰਸਾਰ ਬਨ ਵਿਚ ਵੈਰੀਆਂ ਉਤੇ ਫਤਿਹ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਾਜ, ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ, ਨਿਮਰਤਾ ਧਾਰਨੀ ਅਤੇ ਨਿਰਭਉ ਜਪੈ ਸਗਲ ਭਉ ਮਿਟੈ' ਵਾਲੀ ਭਾਵਨਾ ਦੇ ਅਨੁਆਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਂ ਵੈਰੀਆਂ ਤੇ ਫਤਿਹ ਪਾਉਣ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਭਗਤਾਂ ਤੇ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ

ਚੋਂ ਇਉਂ ਸੰਕੇਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:-

੧. ਸਗਲ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਕੇ ਪੰਚ ਸਿਕਦਾਰ ॥
ਰਾਮਭਗਤ ਕੇ ਪਾਨੀਹਾਰ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੬੫

੨. ਧਾਵਉ ਦਸਾ ਅਨੇਕ, ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਭ ਕਾਰਣੇ ॥
ਪੰਚ ਸਤਾਵਹਿ ਦੂਤ, ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਮਾਰਣੇ ॥
ਤੀਖਣ ਬਾਣ ਚਲਾਇ, ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ ਧ੍ਯਾਈਐ,
ਹਰਿ ਹਾਂ ਮਹਾ ਬਿਖਾਦੀ ਘਾਤ, ਪੂਰਨ ਗੁਰੁ ਪਾਈਐ॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੬੩

ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੰ, ਦ੍ਰੂਮ ਛਾਯਾ ਰਚਿ ਦੁਰਮਤਿਹ ॥ ਤਤਹ ਕੁਟੰਬ ਮੋਹ ਮਿਥ੍ਯਾ, ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮਹ ॥ ੩੦ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: (੧) 'ਦੁਰ ਮਤਿਹ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਦੁਰਮ ਤਿਹ' ਕਰਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ।

(੨) 'ਦ੍ਰੂਮ ਛਾਯਾ' ਨੂੰ 'ਦ੍ਰੂਮ ਛਾਯਾ' ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਸ਼ੁੱਧ ਹੈ। 'ਛਾਯਾ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਛਾਇਆ ਕਰਨਾ ਹੈ। (੩) ਮਿਥ੍ਯਾ ਨੂੰ 'ਮਿਥਿਆ' ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ=ਹਰਨ ਦੀ ਤ੍ਰੇਹ। ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੰ=ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਮਿਥੀ ਹੋਈ ਵਸਦੀ ਨਗਰੀ। ਦ੍ਰੂਮ ਛਾਯਾ=ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਛਾਂ। ਰਚਿ=ਰਚ ਕੇ, ਫਸ ਕੇ। ਦੁਰਮਤਿਹ=ਖੋਟੀ ਬੁਧੀ ਵਾਲਾ। ਤਤਹ=ਤਿਵੇਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਮਿਥ੍ਯਾ=ਝੂਠ, ਨਾਸ਼ਵੰਤ।

ਅਰਥ: (ਜਿਵੇਂ) ਜੀਵ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ (ਠਗ ਨੀਰਾ), ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੀ (ਖ਼ਿਆਲੀ ਨਗਰੀ) ਤੇ ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਛਾਂ ਵਿਚ ਰੱਚ ਕੇ ਖੋਟੀ ਬੁਧੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਿਵੇਂ ਕੁਟੰਬ ਦਾ ਮੋਹ ਝੂਠਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ

ਹਨ ਕਿ ਜੋ ਸਭ ਕੁਝ ਛਡ ਕੇ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਮੋਹ ਮਾਇਆ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਫਸਦੇ)।੩੦।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪਰਵਾਰਕ ਮੋਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਿਥਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਮ੍ਰਿਗ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਦਾ ਜਲ ਰੇਤਲੇ ਥਲਾਂ ਵਿਚ ਭਰ ਦੁਪਹਿਰੇ ਪਿਆਸੇ ਯਾਤਰੂਆਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਵਾਸਤਵ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਰੇਤ ਦੀ ਝਲਕ ਪਾਣੀ ਦੀ ਡਲਕ ਮਾਰਨ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੰਧਰਬ ਨਗਰੀ ਵੀ ਖਿਆਲੀ ਨਗਰੀ ਹੈ, ਅਸਲੀਅਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਬ੍ਰਿਛ ਦੀ ਛਾਇਆ ਦਾ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹਾਲ ਹੈ, ਸਵੇਰ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਦੁਪਹਿਰ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਸੰਝ ਨੂੰ ਹੁੰਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ:–

ਖਿਨ ਮਹਿ ਝੂਠੁ ਸਭੁ ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ.
ਜਿਉ ਟਿਕੈ ਨ ਬਿਰਖ ਕੀ ਛਾਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੯੬

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੰਸਾਰ ਤੇ ਪਰਵਾਰ ਦਾ ਮੋਹ ਇਕ ਰਸ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੇ, ਭਾਵ ਅਨਿਤ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਚੰਗੀ ਗਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮੋਹ-ਮਾਇਆ ਛੱਡ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਪਿਉਂਦ ਹੋ ਜਾਈਏ।

ਨਚ ਬਿਦਿਆ ਨਿਧਾਨ ਨਿਗਮੰ, ਨਚ ਗੁਣਗ੍ਯ ਨਾਮ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ਨਚ ਰਾਗ ਰਤਨ ਕੰਠੰ, ਨਹ ਚੰਚਲ ਚਤੁਰ ਚਾਤੁਰਹ ॥ ਭਾਗ ਉਦਿਮ ਲਬਧੵੰ ਮਾਇਆ, ਨਾਨਕ ਸਾਧਸੰਗਿ ਖਲ ਪੰਡਿਤਹ ॥ ੩੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਨਚ=ਨਹੀਂ। ਨਿਧਾਨ=ਖਜ਼ਾਨੇ। ਨਿਗਮੰ=ਵੇਦ। ਗੁਣਗ੍ਯ=ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ। ਕੰਠੰ=ਗਲਾ। ਚੰਚਲ=ਚਾਲਾਕ, ਹੁਸ਼ਿਆਰ। ਚਤੁਰ

ਚਾਤੁਰਹ=ਸਿਆਣਿਆਂ ਤੋਂ ਸਿਆਣਾ ਭਾਵ ਨਿਪੁੰਨ। *ਉਦਿਮ=ਓਦੇ, ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੇ। ਲਬਧ੍ਹੰ=ਲਭ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖਲ=ਮੂਰਖ। ਪੰਡਿਤਹ=ਵਿਦਵਾਨ।੩੧।

ਅਰਥ: (ਜੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸ) ਨਾ ਵੇਦ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹੋਣ, ਨਾ ਉਹ (ਰਬੀ) ਕੀਰਤਨ ਨਾਮ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਗਿਆਤਾ ਹੋਵੇ, ਨਾ ਰਾਮ ਰੂਪੀ ਕੀਰਤਨ (ਗਾਇਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਉਸਦਾ) ਗਲਾ ਹੋਵੇ, ਨਾ (ਉਹ ਰਾਗ ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ) ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਹੋਵੇ (ਅਤੇ ਨਾ ਉਹ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗੁਣ ਵਿਚ) ਨਿਪੁੰਨ ਹੋਵੇ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੇ) ਭਾਗ ਉਦੇ ਹੋ ਜਾਣ (ਤਾਂ) ਮੂਰਖ (ਮਨੁੱਖ) ਵੀ ਸਾਧ ਸੰਗ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਵਿਦਵਾਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ) ਮਾਇਆ ਵੀ ਲੱਭ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।੩੧।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਭਾਗ ਉਦਿਮ ਲਬਧ੍ਹੰ ਮਾਇਆ,

ਨਾਨਕ, ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਖਲ ਪੰਡਿਤਹ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗੋਂ ਕੇ ਉਦੇ ਹੋਣੇ ਸੇ ਔ ਉਦਮ ਕਰ ਇਸ ਜੀਵ ਕੋ ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੀ ਹੈ ਵਾ ਪੁੰਨੋਂ ਕੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ ਤੇ ਦੈਵੀ ਗੁਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਔ ਤਬ ਪੂਰਬੋਕਤ ਕਰਮੋਂ ਸੇ ਹੀਨ (ਖ਼ਲ) ਮੂਰਖ ਭੀ ਸਤਸੰਗ ਕਰਕੇ ਪੰਡਿਤ ਹੋਤਾ ਹੈ ਅਰਥਾਤ ਬ੍ਰਹਮ ਵਿਦਯਾ ਸੰਪੰਨ ਹੋ ਜਾਤਾ ਹੈ। ਯਥਾ- ਸੋ ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਤਿਹਾਂ ਗੁਣਾ ਕੀ ਪੰਡੁ ਉਤਾਰੈ'' ਸੋ

***ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਦਿ' ਨਾਲ 'ਉਦਮ' ਪਾਠ ਹੋਰ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਇਸ ਲਈ ਇਸ ਦੇ ਅਰਥ ਵਿਲਖਣ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕਰਨੇ ਹੀ ਉਚਿਤ ਹਨ।**

ਪੰਡਿਤੁ ਜੋ ਮਨੁ ਪਰਬੋਧੈ' ਮੈ ਐਸੇ ਵਿਦਯਾ ਆਦੀ ਗੁਣ ਤੌਂ ਹੀਨ ਹੂੰ। ਹੇ ਵਾਹਿਗੁਰੂ, ਤਾਂ ਤੇ ਸੰਤੋਂ ਕਾ ਸੰਗੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰਕੇ ਮੁਝ ਕੋ ਦੀਜੀਏ।

[ਫ. ਸ.

੨. ਭਾਗਾਂ ਤੇ ਉਦਮ ਨਾਲ ਇਹ ਉਤੇ ਦਸੇ ਮਾਇਕ ਪਦਾਰਥ ਲਭਦੇ ਹਨ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਉਦਮ ਕੀਤਿਆਂ ਮਾਇਆ ਮਿਲਦੀਹੈ (ਉਹ ਭੀ ਮੇਰੇ ਪਾਸ ਨਹੀਂ)। ਪਰ ਹੇ ਨਾਨਕ! ਸਤਸੰਗ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਮੂਰਖ (ਭੀ) ਪੰਡਿਤ (ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਹੀ ਮੇਰਾ ਭੀ ਆਸਰਾ ਹੈ)।

[ਦਰਪਣ

ਨਿਰਣੈ: 'ਉਦਿਮ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਉਦਮ' ਕਰਨੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ 'ਉਦਮ' ਸ਼ਬਦ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਕਈ ਵਾਰ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਸ਼ਬਦ ਸਰੂਪ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ ਤੋਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਭਾਗ ਉਦੇ (ਪ੍ਰਗਟ) ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਮਾਇਆ ਲਭਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਭਾਗ ਉਦੇ ਹੋਣ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ) ਤਾਂ ਸਾਧ ਸੰਗ (ਨਸੀਬ ਹੋਣ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ) ਮੂਰਖ ਵੀ ਪੰਡਿਤ (ਵਿਦਵਾਨ) ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਜਿਵੇਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ਨੇ ਇਕ ਗੁੰਗੇ ਪਾਸੋਂ ਪੰਜੋਖੜਾ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ 'ਗੀਤਾ' ਦੇ ਅਰਥ ਕਰਵਾਏ ਸਨ।)

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਉਦਮ' ਤੇ 'ਭਾਗ' ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ। ਜੇ ਨਿਰੇ ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਗਲ ਹੈ ਤਾਂ ਵਰਤਮਾਨ ਕਾਲ ਦੇ ਕਰਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਕਦਰਾਂ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਥਾਂ ਹੋਇਆ?

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸ਼ਟੀ ਲਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਉਪਲਬਧ ਹਨ:–

੧. **ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਜੇ ਭਵਹਿ, ਬਿਨੁ ਭਾਗਾ ਧਨੁ ਨਾਹਿ ਜੀਉ॥[ਪੰਨਾ ੭੫੧**

੨. **ਵਿਣੁ ਕਰਮਾਂ ਕਿਛੁ ਪਾਈਐ ਨਾਹੀ, ਜੇ ਬਹੁਤੇਰਾ ਧਾਵੈ।[ਪੰਨਾ ੭੨੨**

੩. **ਬਿਨੁ ਭਗਤੀ ਨਹੀ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਈਐ,**

ਬਿਨੁ ਭਾਗਾ ਨਹੀ ਭਗਤਿ ਹਰੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੭੨

ਜੇ ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ੩੫ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਨਿਰਣਾ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਧਨ ਤੇ ਹੋਰ ਰੁਤਬੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨੇ ਕੋਈ ਔਖੇ ਨਹੀਂ, ਉਥੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਗਲ ਮਧਮ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਡੀ ਗੱਲ 'ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭੰ' ਹੈ। ਮਾਇਆ ਦਾ ਅਰਥ ਜੇ ਮਇਆ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਠੀਕ ਰਹੇਗਾ।

ਕੰਠ ਰਮਣੀਯ ਰਾਮ ਰਾਮ ਮਾਲਾ, ਹਸਤ ਊਚ ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਣੀ ॥ ਜੀਹ ਭਣਿਜੋ ਉਤਮ ਸਲੋਕ, ਉਧਰਣੰ ਨੈਨ ਨੰਦਨੀ ॥ ੩੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਕੰਠ=ਗਲੇ ਦੀ। ਰਮਣੀਯ=ਸੁੰਦਰ। ਹਸਤ ਊਚ=ਗੋਮੁਖੀ ਮਾਲਾਦਾਨੀ, ਇਕ ਥੈਲੀ ਜਿਸ ਦਾ ਆਕਾਰ ਗਊ ਦੇ ਮੁਖ ਜੇਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਪਾ ਕੇ ਫੇਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਨਾਲ ਛੁਹਾਉਣ ਦੀ ਆਗਯਾ ਨਹੀਂ, ਛਾਤੀ ਦੀ ਠੋਡੀ ਨਾਲ ਹੱਥ ਲਾ ਕੇ ਪੂਜਾ ਕਰਨ ਦਾ ਵਿਧਾਨ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ 'ਹਸਤ ਊਚ' ਸੰਗਯਾ ਹੈ(ਮ. ਕੋ.)। ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਣੀ=ਪ੍ਰੇਮ ਧਾਰਨ ਵਾਲੀ। ਜੀਹ=ਜੀਭ। ਭਣਿਜੋ=ਭਣਦਾ, ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ। ਉਧਰਣੰ=ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੈਨ ਨੰਦਨੀ=ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਅਨੰਦ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ।੩੨।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ (ਸਿਮਰਨ) ਗਲੇ ਦੀ ਸੁੰਦਰ ਮਾਲਾ (ਬਣਾਂਦਾ) ਹੈ। (ਉਹ) ਪ੍ਰੇਮ ਦਾ ਧਾਰਨੀ (ਹੋਣ ਲਈ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਟਿਕਾਅ

ਕੇ ਰਖਣ ਲਈ) ਹਸਤ ਊਚ (ਗੋਮੁਖੀ) ਬਣਾਂਦਾ ਹੈ, ਜੀਭ ਨਾਲ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਦੇ) ਉਤਮ ਸਲੋਕ ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ, (ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਨੈਣਾਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਮਾਇਆ ਦੀ (ਚੋਟ ਤੋਂ ਅਵੱਸ਼) ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੩੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਰਸਨਾ ਉਤੇ ਰਾਮ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਸੁੰਦਰ ਮਾਲਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਵੀ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:-

ਕਬੀਰ ਮੇਰੀ ਸਿਮਰਨੀ, ਰਸਨਾ ਊਪਰਿ ਰਾਮੁ॥
ਆਦਿ ਜੁਗਾਦੀ ਸਗਲ ਭਗਤ, ਤਾ ਕੋ ਸੁਖੁ ਬਿਸ੍ਰਾਮੁ॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੬੪

ਨਿਰਾ ਮਾਲਾ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਨਾ ਕੇਵਲ ਵਿਖਾਵਾ ਹੈ। ਹਥਾਂ ਵਿਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮਾਲਾ ਫੜੀ ਰਖਣੀ, ਗਲੇ ਵਿਚ ਮਾਲਾ ਪਾਣੀ, ਬਾਹਾਂ ਨਾਲ ਮਾਲਾ ਬੰਨ੍ਹੀ ਰਖਣੀ, ਇਹ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:–

ਮਾਥੇ ਤਿਲਕੁ ਹਥਿ ਮਾਲਾ ਬਾਨਾਂ ॥
ਲੋਗਨ ਰਾਮੁ ਖਿਲਉਨਾ ਜਾਨਾਂ ॥ **[ਪੰਨਾ ੧੧੫੮**

ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ ਕਿ ਰਸਨਾ ਦੁਆਰਾ ਕਿਰਪਾਲੂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਗੁਣ ਉਚਾਰਨ ਕਰਨੇ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ, ਇਹ ਸੁਖਦਾਇਕ ਸਿਮਰਨੀ ਹੈ। ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਹਥ ਵਿਚ ਫੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ, ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ:–

ਕਬੀਰ ਜਪਨੀ ਕਾਠ ਕੀ, ਕਿਆ ਦਿਖਲਾਵਹਿ ਲੋਇ॥
ਹਿਰਦੈ ਰਾਮੁ ਨ ਚੇਤਹੀ, ਇਹ ਜਪਨੀ ਕਿਆ ਹੋਇ॥[ਪੰਨਾ ੧੩੬੮

ਅਜ ਕਲ ਤਾਂ ਮਾਲਾ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਹਾਰ-ਸ਼ਿੰਗਾਰ ਹੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਤਾਂ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਹੈ:–

ਹਰਿ ਹਰਿ ਅਖਰ ਦੁਇ ਇਹ ਮਾਲਾ ॥

ਜਪਤ ਜਪਤ ਭਏ ਦੀਨ ਦਇਆਲਾ ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੩੮੮

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਰੂਪ ਮਾਲਾ ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਚਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕਾਠ ਜਾਂ ਲੋਹੇ ਦੀ ਮਾਲਾ ਮਾਇਆ ਦੇ ਅਨੇਕ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ, ਪਿਛੋਂ ਬੇਸ਼ਕ ਮਾਲਾ ਨੂੰ ਛੱਡ ਦਿਉ, ਇਹ ਕੇਵਲ ਕਹਿਣ ਮਾਤਰ ਹੈ। ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਆਦਤ ਪੈ ਜਾਏ ਉਹ ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਛੁੱਟਦੀ।

ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰ ਹੀਣਸ੍ਯ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਧ੍ਰਿਗੰਤ ਜਨਮ ਭ੍ਰਸਟਣਹ ॥ ਕੂਕਰਹ ਸੂਕਰਹ ਗਰਧਭਹ ਕਾਕਹ, ਸਰਪਨਹ ਤੁਲਿ ਖਲਹ ॥ ੩੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਹੀਣਸ੍ਯ=ਬਿਨਾ, ਖ਼ਾਲੀ, ਸਖਣਾ। ਧ੍ਰਿਗੰਤ=ਫਿਟਕਾਰ ਜੋਗ। ਭ੍ਰਸਟਣਹ=ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਿਆ ਹੋਇਆ, ਗੰਦਾ ਮੰਦਾ। ਕੂਕਰਹ=ਕੁਤੇ। ਸੂਕਰਹ=ਸੂਰ। ਗਰਧਭਹ=ਖੋਤੇ। ਕਾਕਹ=ਕਾਂ। ਸਰਪਨਹ=ਸੱਪ। ਤੁਲਿ=ਬਰਾਬਰ, ਸਮਾਨ। ਖਲਹ=ਮੂਰਖ ਭਾਵ ਡੰਗਰ।

ਅਰਥ: ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਾਣੀ ਗੁਰ-ਦੀਖਿਆ (ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼) ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਭਾਵ ਸਖਣੇ) ਹਨ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਜਨਮ ਫਿਟਕਾਰ ਜੋਗ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। (ਉਹ ਮੂਰਖ) ਕੁਤੇ, ਸੂਰ, ਖੋਤੇ, ਕਾਂ ਤੇ ਸੱਪ (ਗੰਦੀਆਂ ਜੂਨਾਂ) ਸਮਾਨ ਹਨ (ਉਹ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਮਾਨੋ) ਡੰਗਰਾਂ ਵਰਗੇ ਹਨ।੩੩।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੀਣਸ੍ਯ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਧ੍ਰਿਗੰਤ ਜਨਮ ਭ੍ਰਸਟਣਹ ॥

ਕੂਕਰਹ ਸੂਕਰਹ ਗਰਧਭਹ ਕਾਕਹ ਸਰਪਨਹ ਤੁਲਿ ਖਲਹ।

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਓਹੁ ਮੂਰਖ ਪੁਰਸ਼ ਕੂਕਰੋਂ ਔ ਸੂਕਰੋਂ ਗਧਿਓਂ ਪੁਨਾ ਕਾਗੋਂ ਔ ਸਰਪੋਂ ਕੇ ਤੁਲ ਹੈ। ਭਾਵ ਯੇਹ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੀਨ ਜਨ ਸਦਾ ਹੀ ਐਸੀਆਂ ਜੋਨੀਓਂ ਮੈਂ ਭ੍ਰਮਤਾ ਰਹੇਗਾ। ਵਾ ਇਨ ਕੇ ਤੁਲ ਭੀ ਨਹੀਂ ਕਯੋਂਕਿ ਇਨ ਮੈਂ ਏਕ ਏਕ ਗੁਨ ਹੈ 'ਕੂਕਰ ਮੈਂ' ਸੁਆਮੀ ਕੀ ਭਗਤੀ, ਸੂਕਰ ਮੈ ਗ੍ਰਾਮ ਕੀ ਸਫਾਈ ਗਰਧਪ ਮੈਂ ਜਿਹਵਾ ਕੇ ਰਸ ਕਾ ਤਯਾਗੁ ਹੈ, ਕਾਕ ਕੁਲ ਕੇ ਲੋਕੋਂ ਸੇ ਮੈਤ੍ਰੀ ਰਖਤਾ ਹੈ, ਸਰਪ ਆਪਨੇ ਬਡੋਂ ਕੇ ਨਾਮ ਸੇ ਜ਼ਹਰ ਕੋ ਤਯਾਗ ਦੇਤਾ ਹੈ ਅਰ ਮਨੁੱਖੋਂ ਮੈਂ ਇਨ ਸੇ ਬਿਪਰਜੇ ਗੁਨ ਹੈ।੩੨।[ਫ. ਸ.

੨. ਉਹ ਮੂਰਖ ਕੁੱਤੇ, ਸੂਰ, ਖੋਤੇ ਕਾਂ ਤੇ ਸੱਪ ਜਿਹਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। (ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਵਾਲੀ ਬੀੜ ਵਿਚ ਪਾਠ 'ਸਰਪਨ ਤੁਲਿ' ਹੈ।)[ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਉਹ ਮੂਰਖ ਕੁਤੇ, ਸੂਰ, ਖੋਤੇ, ਕਾਂ, ਸੱਭ ਦੇ ਬਰਾਬਰ ਸਮਝੋ। [ਦਰਪਣ

੪. ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਤੋਂ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੀਣੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਜੋ ਨਿਗੁਰੇ ਹਨ) ਓਹਨਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਧ੍ਰਿਗਾਕਾਰ ਜੋਗ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹਨ। ਓਹ ਕੂਕਰ (ਕੁਤੇ) ਹਨ ਸੂਅਰ (ਕੂਕਰ, ਸੂਰ) ਹਨ। ਗਧੇ ਹਨ, ਕਾਉਂ ਹਨ, ਸੱਪ ਹਨ ਅਤੇ ਡੰਗਰ (ਖਲ) ਸਮਾਨ ਹਨ। 'ਤੁਲਿ' ਪਦ ਦਾ ਸਬੰਧ ਏਥੇ ਕੇਵਲ 'ਖਲਹ' ਨਾਲ ਹੈ। 'ਸਰਪਨਹ' ਸਰਪਨ ਬਹੁਬਚਨ ਹੈ ਸਰਪ ਦਾ, ਸਰਪ ਹਨ। ਜੋ ਸ਼ਬਦਾਰਥੀਏ ਗਿਆਨੀ 'ਸਰਪ'ਪਦ ਤੋਂ ਨਿਖੇੜਕੇ 'ਨਹ' ਨੂੰ 'ਤੁਲਿ' ਨਾਲਿ ਲਾਕੇ 'ਨਹਤੁਲਿ' ਪਾਠ ਇਕੱਠਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਉਪਰਲੇ ਪਦਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਕਰਕੇ ਇਉਂ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ=ਓਹ ਮੂਰਖ ਕੁਤੇ, ਸੂਰ, ਖੋਤੇ, ਕਾਂ, ਸਪ ਜੇਹਾ ਭੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਓਹ ਅਨਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਿਉਂਕਿ ਪ੍ਰਿਥਮ ਤਾਂ ਪ੍ਰਾਨੀ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਪਦ

ਕੂਕਰ, ਸੂਕਰ ਆਦਿ ਬਹੁਬਚਨ ਹਨ। ਏਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਬਚਨ (Singular noun) ਬਣਾਉਣਾ ਇਹ ਨਿਰੀ ਬਿਪਰਜਤਾ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਹਰ ਇਕ ਪਦ ਦੇ ਪਿਛੇ ਹਾਹਾ ਅਖਰ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਸ ਹਾਹੇ ਨੂੰ ਸਰਪਨ ਨਾਲੋਂ ਤੋੜਨਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਾਰਿਆਂ ਪਦਾਂ ਨਾਲਿ ਜੁੜੇ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਮਹਿਜ਼ ਢਕੌਂਸਲਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਹਾਹਾ ਤਾਂ 'ਭ੍ਰਸਟਣਹ' ਪਦ ਨਾਲਿ ਭੀ ਪਿਆ ਹੈ। ਜੈਸੇ ਕਿ ਅਗਲੀ ਤਕ 'ਚਰਨਾਰ ਬਿੰਦ ਭਜਨੰ ਰਿਦਯੰ ਨਾਮ ਧਾਰਣਹ' ਅੰਦਰਿ 'ਧਾਰਣਹ' ਨਾਲਿ ਭੀ ਪਿਆ ਹੈ। 'ਸਰਪਨਹ' ਏਸੇ ਤਰਹ ਦਰੁਸਤ ਹੈ ਜੈਸੇ ਕਿ ਅਗਲੇਰੀ ਤੁਕ ਅੰਦਰਿ 'ਦੂਤਨਹ' ਪਦ ਹੈ। 'ਕੀਰਤਨੰ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ਨਾਨਕ ਨਹ ਦ੍ਰਿਸਟੰਤਿ ਜਮਦੂਤਨਹ' ਜਿਵੇ 'ਜਮਦੂਤਨਹ' ਬਹੁ ਬਚਨ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਸਰਪਨਹ' ਭੀ ਬਹੁਬਚਨ ਹੈ। ਤਥਾ ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲੇ ਸਾਰੇ ਪਦ। ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਚੌਥੀ ਤੁਕ ਵਿਚ 'ਸ੍ਵਰਗ ਰਾਜਨਹ' ਭੀ ਬਹੁ ਬਚਨ ਹੈ। 'ਦ੍ਰਸਟਾਂਸਖਾ ਸ੍ਵਜਨਹ' ਇਸ ਦੁਪੰਗਤੀ ਵਿਚਿ 'ਦੁਸ਼ਟਾਂ' ਪਦ ਦੇ ਦਦੇ ਨੂੰ ਪੈਰ ਵਿਚਿ ਰਾਰਾ ਵਾਧੂ ਲਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ 'ਦੁਸਟਾ'।

[ਗੁਰਬਾਣੀ ਲਗ਼ਮਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ

ਨਿਰਣੈ: ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਰਣਧੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਜੋ ਲਗਮਾਤਰੀ ਨੇਮਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ, ਓਹ ਠੀਕ ਹਨ। ਸ਼ਬਦਾਰਥੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ 'ਨਹ ਤੁਲਿ ਖਲਹ' ਪਦ ਛੇਦ ਕਰਕੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ 'ਖਲ' ਪਦ ਦੇ ਅਰਥ 'ਮੂਰਖ' ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਇਥੇ ਮੂਰਖ ਤੋਂ ਭਾਵ ਡੰਗਰ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਕੀ ਨਾਂ ਵੀ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਇਥੇ 'ਖਲ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਮੂਰਖ' ਕਰਨ ਨਾਲੋਂ 'ਡੰਗਰ' ਕਰਨੇ ਵਧੇਰੇ ਫਬਦੇ ਹਨ।

ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਉਹ ਦੁਰਦਸ਼ਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜੋ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਤਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦਾ ਇਹ ਲਿਖਣਾ ਕਿ ''ਤਯਾਗ ਦੇਤ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਜੋ, ਸਿਧ ਭੀ ਨਰਕੇ ਜਾਤ'' ਬੜਾ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਰਾਹੀਂ ਵਡੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਮਗਰੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਣ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੀ ਕਮਾਈ ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਅੰਤ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਨਰਕ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਸਲੋਕ ਨੰਬਰ ੨੪੨ ਇਸੇ ਤੱਤ ਤੇ ਮੁਹਰ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ:–

ਹਰਿ ਸੋ ਹੀਰਾ ਛਾਡਿ ਕੈ, ਕਰਹਿ ਆਨ ਕੀ ਆਸ॥

ਤੇ ਨਰ ਦੋਜਕ ਜਾਹਿਗੇ, ਸਤਿ ਭਾਖੈ ਰਵਿਦਾਸ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭੭

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰਮੰਤਰ ਤੋਂ ਹੀਣੇ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਤੁਲਨਾ ਅਪਵਿਤ੍ਰ ਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਜੂਨੀਆਂ ਦੇ ਜੀਵਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਬਲਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜੂਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਘਟੀਆ ਹਨ। ਓਹ ਮਨੁੱਖ, ਮਨੁੱਖ ਕਾਹਦੇ ਹੋਏ ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਗਲ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ। ਜਿਹੜੇ ਪਰਮੇਸ਼ੁਰ ਦਾ ਜਸ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ ਉਹ ਤਾਂ 'ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜੇ ਹਨ:–

ਜੋ ਨ ਸੁਨਹਿ ਜਸੁ ਪਰਮਾਨੰਦਾ ॥

ਪਸੁ ਪੰਖੀ ਤ੍ਰਿਗਦ ਜੋਨਿ ਤੇ ਮੰਦਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੮੮

ਕੁੱਤੇ, ਸੂਰ, ਖੋਤੇ, ਕਾਂ, ਸੱਪ ਇਹ ਸਾਰੇ ਗੰਦ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖ਼ਸਲਤ ਹੈ। ਇਹ ਗੰਦੇ ਹੋਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਆਖੀ ਹੋਈ ਗਲ ਸੁਣਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਮਨੁੱਖ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲੋਂ ਓਦੋਂ

ਭੈੜਾ ਗਿਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਨਿਗੁਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਹਨ:–

੧. ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝਹੁ ਗੁਰੂ ਨਹੀ ਕੋਈ,
ਨਿਗੁਰੇ ਕਾ ਹੈ ਨਾਉ ਬੁਰਾ॥ [ਪੰਨਾ ੪੩੫

੨. ਸਬਦੁ ਨ ਜਾਣਹਿ ਸੇ ਅੰਨੇ ਬੋਲੇ, ਸੇ ਕਿਤੁ ਆਏ ਸੰਸਾਰਾ ॥
ਹਰਿ ਰਸੁ ਨ ਪਾਇਆ, ਬਿਰਥਾ ਜਨਮੁ ਗਵਾਇਆ,
ਜੰਮਹਿ ਵਾਰੋ ਵਾਰਾ॥
ਬਿਸਟਾ ਕੇ ਕੀੜੇ ਬਿਸਟਾ ਮਾਹਿ ਸਮਾਣੇ,
ਮਨਮੁਖ ਮੁਗਧ ਗੁਬਾਰਾ॥ [ਪੰਨਾ ੬੦੧

ਉਹ ਜੀਵ ਭਾਗਸ਼ਾਲੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਮੰਤਰ ਲੈ ਕੇ ਕਮਾਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਪਨਾਇਆ ਹੈ। ਮੰਤਰ ਲੈਣ ਦਾ ਤਾਤਪਰਜ ਨਾਮ ਦੀ ਕਮਾਈ ਦੁਆਰਾ ਮਸਤੀ ਵਾਲਾ ਜੀਵਨ ਜੀਊਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਗੁਰ ਮੰਤਰ ਲੈ ਕੇ ਸੌਂ ਰਹੇ, ਕਮਾਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਕੀ ਲਾਭ? ਉਹ ਤਾਂ ਫਿਟਕਾਰ ਜੋਗ ਜੀਵਨ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਮੰਤਰ ਲੈ ਕੇ ਛਡਿਆ ਨਹੀਂ ਕਮਾਇਆ ਤੇ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਸਫਲਾ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਰਬੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਵੀ ਓਹੀ ਮਨੁੱਖ ਪਰਵਾਨੇ ਗਏ:–

ਜਿਨੀ ਗੁਰਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ, ਆਏ ਤੇ ਪਰਵਾਣੁ ॥
ਨਾਨਕ ਕੁਲ ਉਧਾਰਹਿ ਆਪਣਾ, ਦਰਗਹ ਪਾਵਹਿ ਮਾਣੁ॥੨॥

[ਪੰਨਾ ੬੪੮

ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ ਭਜਨੰ, ਰਿਦਯੰ ਨਾਮ ਧਾਰਣਹ॥ ਕੀਰਤਨੰ ਸਾਧਸੰਗੇਣ, ਨਾਨਕ, ਨਹ ਦ੍ਰਿਸਟੰਤਿ ਜਮਦੂਤਨਹ॥੩੪॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ=ਸੋਹਣੇ ਚਰਨ ਕਮਲ। ਭਜਨੰ=ਸਿਮਰਦੇ

ਹਨ। ਰਿਦਯੰ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਧਾਰਣਹ=ਟਿਕਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਨਹ ਦ੍ਰਿਸਟੰਤਿ=ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ। ਜਮ ਦੂਤਨਹ=ਜਮ ਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ) ਸੋਹਣੇ ਚਰਨ ਕਮਲ ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ (ਅਤੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ) ਨਾਮ ਟਿਕਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਹ ਮਨੁੱਖ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ (ਹਰੀ ਦਾ) ਕੀਰਤਨ (ਜਸ ਗਾਇਨ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਵਲ) ਜਮਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੇ।੩੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਹੋਵੇ, ਉਹ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਹਰੀ ਜਸ ਦਾ ਲਾਹਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, ਕੋਈ ਦੂਤ ਦੁਸ਼ਮਨ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਢੁਕ ਸਕਦਾ। ਗੁਰ ਬਚਨ ਹਨ:–

੧. ਜਹ ਸਾਧੂ ਗੋਬਿਦ ਭਜਨੁ, ਕੀਰਤਨੁ ਨਾਨਕ ਨੀਤ ॥
ਣਾ ਹਉ ਣਾ ਤੂੰ ਣਹ ਛੁਟਹਿ, ਨਿਕਟਿ ਨ ਜਾਈਅਹੁ ਦੂਤ॥[ਪੰ. ੨੫੬

੨. ਜਮ ਦੂਤੁ ਤਿਸੁ ਨਿਕਟਿ ਨ ਆਵੈ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਵੈ॥
ਸਗਲ ਮਨੋਰਥ ਤਾ ਕੇ ਪੂਰਨ
ਜੋ ਸ੍ਰਵਣੀ ਪ੍ਰਭ ਕਾ ਜਸੁ ਸੁਨਾ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੭੯

੩. ਕੋਟਿ ਮਨੋਰਥ ਆਵਹਿ ਹਾਥ ॥
ਜਮ ਮਾਰਗ ਕੈ ਸੰਗੀ ਪਾਂਥ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੩੭

ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ ਧਨੰ ਰੂਪੰ, ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ ਸ੍ਵਰਗ ਰਾਜਨਹ ॥ ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ ਭੋਜਨੰ ਬਿੰਜਨੰ, ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ ਸ੍ਵਛ ਅੰਬਰਹ ॥ ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ ਸੁਤ ਮਿਤ੍ਰ ਭ੍ਰਾਤ ਬਾਂਧਵ, ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸਹ ॥ ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ ਬਿਦਿਆ ਪ੍ਰਬੀਣੰ, ਨਚ ਦੁਰਲਭੰ

ਚਤੁਰ ਚੰਚਲਹ॥ ਦੁਰਲਭੰ ਏਕ ਭਗਵਾਨ ਨਾਮਹ, ਨਾਨਕ, ਲਬਧ੍ਹੰ ਸਾਧਸੰਗਿ ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭੰ॥੩੫॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਨਚ=ਨਹੀਂ ਹੈ। ਦੁਰਲਭੰ=ਔਖਾ ਲਭਣਾ। ਧਨੰ=ਮਾਲ ਪਦਾਰਥ। ਰੂਪੰ=(ਸੁੰਦਰ) ਰੂਪ। ਸ੍ਵਰਗ ਰਾਜਨਹ=ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਜ। ਭੋਜਨ ਬਿੰਜਨੰ=ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥ। ਸ੍ਵਛ=ਸਾਫ਼। ਅੰਬਰਹ=ਕਪੜੇ, ਬਸਤਰ। ਸੁਤ=ਪੁੱਤਰ। ਭ੍ਰਾਤ=ਭਰਾ। ਬਾਂਧਵ=ਸਨਬੰਧੀ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ। ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸਹ=ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ, ਭੋਗ। ਬਿਦਿਆ ਪ੍ਰਬੀਣੰ=ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੀਨ (ਪੂਰਨ ਗਿਆਨਵਾਨ)। ਚਤੁਰ=ਸਿਆਣਾ। ਚੰਚਲ=ਚਲਾਕ। ਭਗਵਾਨ ਨਾਮ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ। ਕ੍ਰਿਪਾ ਪ੍ਰਭੰ=ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ।੩੫।

ਅਰਥ: ਮਾਲ-ਧਨ ਪਦਾਰਥ ਤੇ (ਸੁੰਦਰ) ਰੂਪ ਲਭਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾ ਹੀ ਸੁਰਗ ਦਾ ਰਾਜ ਲਭਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਖਾਣ ਜੋਗੇ ਸੁਆਦਲੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਲਭਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਅਤੇ) ਨਾ ਹੀ ਸਾਫ ਕਪੜਿਆਂ ਦਾ ਲਭਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਪੁਤਰਾਂ, ਮਿਤਰਾਂ, ਭਰਾਵਾਂ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦਾ ਲਭਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਅਤੇ) ਨਾ ਹੀ ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ ਹਾਸ ਬਿਲਾਸ (ਹਾਵ-ਭਾਵ ਕਲੋਲ ਆਦਿ ਦਾ) ਲਭਣਾ ਔਖਾ ਹੈ। ਵਿਦਿਆ ਵਿਚ ਪ੍ਰਬੀਨ ਹੋਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, (ਅਤੇ) ਨਾ ਹੀ ਸਿਆਣਾ ਤੇ ਚਾਲਾਕ ਬਣਨਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਇਕ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਔਖਾ ਹੈ (ਜੋ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ (ਕੇਵਲ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੀ ਲਭਦਾ ਹੈ।੩੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਵਿਚ ਧਨ (ਦੌਲਤ) ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ, ਸ੍ਵਰਗ, ਰਾਜ, ਸੁਆਦਲੇ ਭੋਜਨ, ਸੁੰਦਰ ਕਪੜੇ, ਪੁੱਤਰ ਮਿੱਤਰ, ਭਾਈ, ਸਾਕ-ਸਬੰਧੀ, ਹਾਵ-

ਭਾਵ ਵਾਲੀ ਇਸਤ੍ਰੀ, ਵਿਦਿਆ ਵਿਚੋਂ ਨਿਪੁੰਨਤਾ ਆਦਿ ਦੁਰਲਭ ਚੀਜਾਂ ਹਨ ਭਾਵ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਔਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਸਮਝੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਮਿਹਨਤ ਕੀਤਿਆਂ ਲਭ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਭਾਵ ਅਣਲਭ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਪਰ ਇਕ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਨਾਮ ਅਜਿਹੀ ਦੁਰਲਭ ਵਸਤੂ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੇਵਲ ਗੁਰ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਹੀਲਾ ਵਸੀਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:--

ਰਾਮ ਰਾਮ ਸਭ ਕੋ ਕਹੈ, ਕਹਿਐ ਰਾਮੁ ਨ ਹੋਇ ॥
ਗੁਰ ਪਰਸਾਦੀ ਰਾਮੁ ਮਨਿ ਵਸੈ, ਤਾ ਫਲੁ ਪਾਵੈ ਕੋਇ॥

[ਪੰਨਾ ੪੯੧

ਨਾਮ ਇਕ ਅਮੋਲਕ ਰਤਨੁ ਹੈ ਜੋ ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਸ ਹੈ:—

ਨਾਮੁ ਅਮੋਲਕੁ ਰਤਨੁ ਹੈ, ਪੂਰੇ ਸਤਿਗੁਰ ਪਾਸਿ ॥
ਸਤਿਗੁਰ ਸੇਵੈ ਲਗਿਆ, ਕਢਿ ਰਤਨੁ ਦੇਵੈ ਪਰਗਾਸਿ ॥
ਧੰਨੁ ਵਡਭਾਗੀ ਵਡਭਾਗੀਆ,
ਜੋ ਆਇ ਮਿਲੇ ਗੁਰ ਪਾਸਿ॥੨॥ **[ਪੰਨਾ ੪੦**

ਇਹ ਪਦਾਰਥ ਗੁਰੂ ਦੀ ਚਰਨੀ ਲਗਿਆਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਸਮੀ ਤੌਰ ਤੇ ਗੁਰੂ ਆਖਣ ਨਾਲ ਜਾਂ ਨਾਮ ਜਪਣ ਨਾਲ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ। ਕਥਾ ਵਾਚਕ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਕ, ਹੋਰ ਬਕਤੇ ਜਿਹੜੇ ਸ੍ਰੋਤਿਆਂ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪ੍ਰਮਾਣਾਂ ਨਾਲ ਕੀਲ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਵੇਖਣ ਵਿਚ ਉਹ ਹੰਸ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਸਹੀ ਨਿਰਣਾ ਕਰਨ ਉਪਰੰਤ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਲਛਣਾਂ ਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ:—

੧. ਚਿਟੇ ਜਿਨ ਕੇ ਕਪੜੇ, ਮੈਲੇ ਚਿਤ ਕਠੋਰ ਜੀਉ॥

ਤਿਨ ਮੁਖਿ ਨਾਮੁ ਨ ਊਪਜੈ, ਦੂਜੈ ਵਿਆਪੇ ਚੋਰ ਜੀਉ ॥
ਮੂਲ ਨ ਬੂਝਹਿ ਆਪਣਾ, ਸੇ ਪਸੂਆ ਸੇ ਢੋਰ ਜੀਉ ॥੩॥

[ਪੰਨਾ ੭੫੧

੨. ਬਗਾ ਬਗੇ ਕਪੜੇ ਤੀਰਥ ਮੰਝਿ ਵਸੰਨਿ ॥
ਘੁਟਿ ਘੁਟਿ ਜੀਆ ਖਾਵਣੇ, ਬਗੇ ਨਾ ਕਹੀਅਨਿ ॥[ਪੰ. ੭੨੯

ਸਾਧ ਸੰਗ, ਨਾਮ ਦਾ ਇਕ ਸਰੋਵਰ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਹੀਰੇ ਪੰਨੇ ਲਭਦੇ ਹਨ। ਸਰੋਵਰ ਤੇ ਹੰਸ ਦਾ ਧੁਰ ਤੋਂ ਹੀ ਮਿਲਾਪ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਹੁਕਮੀ-ਬੰਦਾ ਬਣਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਜਤ ਕਤਹ ਤਤਹ ਦ੍ਰਿਸਟੰ, ਸ੍ਵਰਗ ਮਰਤ ਪਯਾਲ ਲੋਕਹ॥ ਸਰਬਤ੍ਰ ਰਮਣੰ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਨਾਨਕ, ਲੇਪ ਛੇਪ ਨ ਲਿਪ੍ਰਤੇ॥੩੯॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਪਯਾਲ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਪਇਆਲ' ਅਤੇ 'ਲਿਪ੍ਰਤੇ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਲਿਪਿਅਤੇ' ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਜਤਹ=ਜਿਥੇ। ਕਤਹ=ਕਿਥੇ। ਤਤਹ=ਤਿਥੇ (ਉਥੇ)। ਦ੍ਰਿਸਟੰ=ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਮਰਤ=-ਮਾਤ (ਲੋਕ)। ਪਯਾਲ ਲੋਕਹ=ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ। ਸਰਬਤ੍ਰ=ਸਾਰੇ। ਰਮਣੰ=ਰਵ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੇਪ=(ਮਾਇਆ ਦਾ) ਪੋਚਾ। ਛੇਪ=ਦਾਗ਼। ਨ ਲਿਪ੍ਰਤੇ=ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ।੩੯।

ਅਰਥ: (ਉਹ ਵਾਹਿਗੁਰੂ) ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਵੇਖੀਏ ਉਥੇ ਹੀ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, (ਭਾਵੇਂ) ਸੁਰਗ, ਮਾਤ (ਜਾਂ) ਪਾਤਾਲ ਲੋਕ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ

ਹਨ ਕਿ) ਗੋਬਿੰਦ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ (ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਵਿਚ) ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵੀ (ਮਾਇਆ ਦਾ) ਲੇਪ-ਛੇਪ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਭਾਵ ਉਹ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਦਾਗ਼ਾਂ ਤੋਂ ਅਛੋਹ ਹੈ)।੩੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਗੁਪਤ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ 'ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਸੁਆਮੀ, ਪਾਵਨ ਪਉਨਅਹਾਰੀ' (ਪਾ. ੧੦) ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਵਿਆਪਕਤਾ ਦੀ ਵਿਲਖਣਤਾ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰਹੱਸ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸਭ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਅਤੀਤ ਹੈ, ਮਾਇਆ ਦੀ ਛਾਇਆ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਤੇ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਲਿਪਾਇਮਾਨਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਹਰ ਥਾਂ ਪੂਰਾ ਹੀ ਪੂਰਾ ਹੈ, ਊਰਾ ਕਿਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ:--

੧. **ਸਭ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ ਪ੍ਰਭੁ ਏਕੈ,**
ਪੇਖਿ ਪੇਖਿ ਨਾਨਕ ਬਿਗਸਾਈ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੯੯

੨. **ਸਭ ਮਹਿ ਰਵਿ ਰਹਿਆ, ਸੋ ਪ੍ਰਭੁ ਅੰਤਰਜਾਮੀ ਰਾਮ ॥** [ਪੰਨਾ ੭੭੫

੩. **ਸਭ ਮਹਿ ਏਕੋ ਰਵਿ ਰਹਿਆ, ਗੁਰ ਬਿਨੁ ਬੂਝ ਨ ਪਾਇ ॥**
ਗੁਰਮੁਖਿ ਪ੍ਰਗਟੁ ਹੋਆ ਮੇਰਾ ਹਰਿ ਪ੍ਰਭੁ,
ਅਨਦਿਨੁ ਹਰਿ ਗੁਣ ਗਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੩੨

ਬਿਖਯਾ ਭਯੰਤਿ ਅੰਮ੍ਰਿਤੰ, ਦ੍ਰੁਸਟਾਂ ਸਖਾ ਸ੍ਵਜਨਹ ॥ ਦੁਖੰ ਭਯੰਤਿ ਸੁਖੰ, ਭੈ ਭੀਤੰ ਤ ਨਿਰਭਯਹ ॥ ਥਾਨ ਬਿਹੂਨ ਬਿਸ੍ਰਾਮ ਨਾਮੰ, ਨਾਨਕ, ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹਰਿ ਹਰਿ ਗੁਰਹ ॥ ੩੭ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਬਿਖਯਾ' ਨੂੰ 'ਬਿਖਿਆ' 'ਭਯੰਤਿ' ਨੂੰ 'ਭਇਅੰਤ' 'ਸ੍ਵਜਨਹ' ਨੂੰ 'ਸੁਅ ਜਨਹ' ਅਤੇ 'ਨਿਰਭਯਹ' ਨੂੰ ਨਿਰਭਇਅਹ' ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। 'ਸਵੱਜਨਹ'

ਕੋਈ ਪਾਠ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਬਿਖਯਾ=ਬਿਖਿਆ, ਜ਼ਹਿਰ। ਭਯੰਤਿ=ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤੰ=ਅੰਮ੍ਰਿਤ। ਦ੍ਰੁਸਟਾਂ=ਦੋਖੀ। ਸਖਾ=ਮਿੱਤਰ। ਸ੍ਵਜਨਹ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਨ, ਚੰਗਾ ਪੁਰਸ਼। ਦੁਖੰ=ਦੁਖ (ਕਲੇਸ਼)। ਸੁਖੰ=ਸੁਖ। ਭੈਭੀਤੰ=ਡਰੇ ਹੋਏ। ਨਿਰਭਯਹ=ਭੈ-ਰਹਿਤ। ਥਾਨ ਬਿਹੂਨ=ਥਾਂ ਤੋਂ ਵਿਹੂਣਿਆ ਦਾ। ਬਿਸ੍ਰਾਮ=ਟਿਕਾਣਾ। ਨਾਮੰ=ਨਾਮ ਵਿਚ। ਹਰਿ ਗੁਰਹ=ਹਰੀ ਦਾ ਸਰੂਪ ਗੁਰੂ।੩੭।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹਰੀ ਦਾ ਨਿਜ ਸਰੂਪ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਜਿਸ ਜੀਵ ਉਤੇ) ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੋ ਜਾਵੇ (ਉਸ ਦੇ ਲਈ) ਜ਼ਹਿਰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਦੁਸ਼ਟ-ਦੋਖੀ (ਉਸ ਦੇ) ਮਿਤਰ ਸਜਣ (ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ), ਦੁਖ (ਕਲੇਸ਼ ਆਦਿ) ਸੁਖ ਦਾ (ਰੂਪ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ), ਭੈ-ਭੀਤ (ਡਰੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ) ਭੈ-ਰਹਿਤ (ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ) ਥਾਨ-ਵਿਹੂਣਿਆਂ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ) ਨਾਮ ਵਿਚ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੩੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ, ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਦੇ ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੋਣ ਤੇ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਸਵਈਏ ਮਹਲੇ ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ:-

ਅਮਿਅ ਦ੍ਰਿਸਟਿ ਸੁਭ ਕਰੈ, ਹਰੈ ਅਘ ਪਾਪ ਸਕਲ ਮਲ॥
ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਰੁ ਲੋਭ ਮੋਹ, ਵਸਿ ਕਰੈ ਸਭੈ ਬਲ॥
ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਮਨਿ ਵਸੈ, ਦੁਖੁ ਸੰਸਾਰਹ ਖੋਵੈ॥
ਗੁਰੁ ਨਵਨਿਧਿ ਦਰੀਆਉ, ਜਨਮ ਹਮ ਕਾਲਖ ਧੋਵੈ॥
ਸੁ ਕਹੁ ਟਲ ਗੁਰੁ ਸੇਵੀਐ, ਅਹਿਨਿਸਿ ਸਹਜਿ ਸੁਭਾਇ॥

ਦਰਸਨਿ ਪਰਸਿਐ ਗੁਰੂ ਕੈ, ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਖੁ ਜਾਇ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੯੨

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜ਼ਹਿਰ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਬਦਲਣਾ, ਬੁਰਿਆਈਆਂ ਦਾ ਚੰਗਿਆਈਆਂ ਵਿਚ ਵਟੀਣਾ, ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਸੁਖਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣਾ, ਡਰ ਦਾ ਨਿਡਰਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣਾ ਇਹ ਸਾਰੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਮੇ ਗੁਰੂ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ।

ਗਲ ਕੀ ਜਦੋਂ ਸਮਰਥ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਰ ਤੇ ਹੱਥ ਹੋ ਜਾਵੇ ਅਥਵਾ ਗੁਰੂ ਆਪਣੇ ਵਲਿ ਹੋ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੀ ਕਮੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ:—

ਜਾਮਿ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਵਲਿ, ਧਨਹਿ ਕਿਆ ਗਾਰਵੁ ਦਿਜਇ ॥
ਜਾਮਿ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਵਲਿ,ਲਖ ਬਾਹਹਿ ਕਿਆ ਕਿਜਇ ॥
ਜਾਮਿ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਵਲਿ, ਗਿਆਨ ਅਰੁ ਧਿਆਨ ਅਨਨ ਪਰਿ॥
ਜਾਮਿ ਗੁਰੂ ਹੋਇ ਵਲਿ, ਸਬਦੁ ਸਾਖੀ ਸੁ ਸਚਹ ਘਰਿ ॥
ਜੋ ਗੁਰੂ ਗੁਰੂ ਅਹਿਨਿਸਿ ਜਪੈ, ਦਾਸੁ ਭਟੁ ਬੇਨਤਿ ਕਹੈ ॥
ਜੋ ਗੁਰੂ ਨਾਮੁ ਰਿਦ ਮਹਿ ਧਰੈ,
ਸੋ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੁਹ ਥੇ ਰਹੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੯੯

ਸਰਬ ਸੀਲ ਮਮੰ ਸੀਲੰ, ਸਰਬ ਪਾਵਨ ਮਮ ਪਾਵਨਹ ॥
ਸਰਬ ਕਰਤਬ ਮਮੰ ਕਰਤਾ, ਨਾਨਕ, ਲੇਪ ਛੇਪ ਨ ਲਿਪ੍ਰਤੇ ॥ ੩੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਰਬ=ਸਾਰੇ। ਸੀਲ=ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਭਾਵ ਸ਼ੀਤਲ-ਸੁਭਾਉ। ਮਮੰ=ਮੈਨੂੰ। ਪਾਵਨ=ਪਵਿਤਰਤਾ। ਪਾਵਨਹ=ਪਵਿਤਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਕਰਤਬ=ਕਾਰਜ। ਕਰਤਾ=ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਲੇਪ ਛੇਪ=ਪਾਪਾਂ, ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ

ਅਸਰ, ਦਾਗ। ਨ ਲਿਪ੍ਰਤੇ=ਲਿਪਾਇਮਾਨ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ (ਉਚਾਰਨ ਲਿਪਿਅਤੇ)।੩੮।

ਅਰਥ: (ਜੋ) ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਸਹਿਨਸ਼ੀਲਤਾ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਸੀਲ-ਸੁਭਾਉ ਦੇਣ ਵਾਲਾ (ਦਾਤਾ ਓਹੀ ਪ੍ਰਭੂ) ਹੈ। (ਜੋ) ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪਵਿਤਰਤਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਭੀ (ਓਹੀ) ਪਵਿਤਰਤਾ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਜੋ) ਸਭ (ਜੀਆਂ ਦੇ) ਕਾਰਜ (ਕਰਨ ਨੂੰ ਸਮਰਥ ਹੈ), ਮੇਰਾ (ਕਾਰਜ ਸਵਾਰਨ ਵਾਲਾ) ਕਰਤਾ ਵੀ **(ਉਹੀ ਹੈ)**। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ) ਲੇਪ-ਛੇਪ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ (ਭਾਵ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ) ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।੩੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਸੁਭਾਉ ਅਤੇ ਪਵਿਤਰਤਾ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਆਪ ਸਭ ਵਿਚ ਵਰਤਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਅਲਿਪਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇਹ ਉਸ ਦਾ ਵਿਲਖਣ ਗੁਣ ਹੈ।

ਨਹ ਸੀਤਲੰ ਚੰਦ੍ਰ ਦੇਵਹ, ਨਹ ਸੀਤਲੰ ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਹ॥
ਨਹ ਸੀਤਲੰ ਸੀਤ ਰੁਤੇਣ, ਨਾਨਕ, ਸੀਤਲੰ ਸਾਧ ਸ੍ਵਜਨਹ॥੩੯॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੀਤਲੰ=ਠੰਢਾ। ਚੰਦ੍ਰ ਦੇਵਾ=ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਚੰਦਰਮਾ। ਬਾਵਨ ਚੰਦਨਹ=ਚਿੱਟਾ ਚੰਦਨ। ਸੀਤ ਰੁਤੇਣ=ਸਰਦ ਰੁੱਤ। ਸਾਧ ਸ੍ਵਜਨਹ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਧੂ ਜਨ।

ਅਰਥ: ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਰੂਪ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਵੀ ਠੰਢਾ ਨਹੀਂ ਹੈ (ਅਤੇ) ਨਾ ਹੀ ਚਿੱਟਾ ਚੰਦਨ ਠੰਢਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੋਹ ਮਾਹ ਦੀ) ਸਰਦ ਰੁਤ (ਵੀ ਉਤਨੀ) ਠੰਢੀ ਨਹੀਂ (ਜਿਤਨੇ ਕਿ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਸਾਧੂ ਜਨ ਸੀਤਲ (ਸੁਭਾਉ

ਵਾਲੇ ਹਨ)।੩੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਚੰਦਰਮਾ, ਬਾਵਨ ਚੰਦਨ* ਅਤੇ ਸਰਦੀਆਂ ਦੀ ਰੁਤ ਤਿੰਨੇ ਠੰਢਕ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਹੀ ਠੰਢਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਮਨ ਦੀ ਅੱਗ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਰਥਾ ਨਹੀਂ। ਜੈਤਸਰੀ ਕੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਸਾਨੂੰ ਠੰਢਕ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਨਿਰਮਲ ਸੇਧ ਬਖਸ਼ਦੇ ਹਨ:--

ਚੰਦਨ ਚੰਦੁ ਨ ਸਰਦ ਰੁਤਿ, ਮੂਲਿ ਨ ਮਿਟਈ ਘਾਂਮ ॥
ਸੀਤਲੁ ਥੀਵੈ ਨਾਨਕਾ, ਜਪੰਦੜੋ ਹਰਿਨਾਮੁ॥੨॥ [ਪੰਨਾ ੭੦੯

ਮਨ ਵਿਚ ਠੰਡ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਵਸਤੂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੈ:--

ਛਾਤੀ ਸੀਤਲ ਮਨੁ ਸੁਖੀ, ਛੰਤ ਗੋਬਿਦ ਗੁਨ ਗਾਇ॥[ਪੰ. ੨੫੪

ਮੰਤ੍ਰੰ ਰਾਮ ਰਾਮ ਨਾਮੰ, ਧ੍ਯ੍ਾਨੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਪੂਰਨਹ ॥ ਗ੍ਯ੍ਾਨੰ ਸਮ ਦੁਖ ਸੁਖੰ, ਜੁਗਤਿ ਨਿਰਮਲ ਨਿਰਵੈਰਣਹ ॥ ਦਯਾਲੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਆ, ਪੰਚ ਦੋਖ ਬਿਵਰਜਿਤਹ ॥ ਭੋਜਨੰ ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨੰ, ਅਲਪ ਮਾਯਾ ਜਲ ਕਮਲ ਰਹਤਹ ॥ ਉਪਦੇਸੰ ਸਮ ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰਹ, ਭਗਵੰਤ ਭਗਤਿ ਭਾਵਨੀ ॥ ਪਰ ਨਿੰਦਾ ਨਹ ਸ੍ਰੋਤਿ ਸ੍ਰਵਣੰ, ਆਪੁ ਤ੍ਯ੍ਾਗਿ ਸਗਲ ਰੇਣੁਕਹ ॥ ਖਟ ਲਖ੍ਯ੍ਣ ਪੂਰਨੰ ਪੁਰਖਹ, ਨਾਨਕ, ਨਾਮ ਸਾਧ ਸ੍ਵਜਨਹ ॥ ੪੦ ॥

***ਸੰਪ੍ਰਦਾਈ ਗਯਾਨੀ ਅਰਥ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਵੰਜਾ ਉਂਗਲੀਆਂ ਉਚਾ ਇਸ ਚੰਦਨ ਦਾ ਬੂਟਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਕਈ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬਿਰਛ ਦਾ ਕੱਦ ਬਾਉਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਸਹੀ ਨਹੀਂ। (ਮਹਾਨ ਕੋਸ਼)**

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: ਧ੍ਯਾਨੰ, ਗ੍ਯਾਨੰ, ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਧਿਆਨੰ' ਤੇ 'ਗਿਆਨੰ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

(੨) 'ਦਯਾਲੰ'ਨੂੰ 'ਦਇਆਲੰ', 'ਮਾਯਾ' ਨੂੰ 'ਮਾਇਆ' ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ।

(੩) 'ਤ੍ਯਾਗਿ' ਨੂੰ 'ਤਿਆਗਿ', 'ਲਖ੍ਯਣ' ਨੂੰ 'ਲਖਿਅਣ' ਅਤੇ 'ਸ੍ਵਜਨਹ' ਦਾ ਉਚਾਰਨ 'ਸੁਅਜਨਹ' ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਧ੍ਯਾਨੰ=ਧਿਆਨ, ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਤੇ ਸੁਰਤਿ ਨੂੰ ਟਿਕਾਉਣਾ। ਸਰਬਤ੍ਰ ਪੂਰਨਹ=(ਜੋ) ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਪਰੀਪੂਰਨ (ਪ੍ਰਭੂ) ਹੈ। ਗ੍ਯਾਨੰ=ਗਿਆਨ, ਸੂਝ-ਬੂਝ। ਸਮ=ਸਮਾਨ, ਬਰਾਬਰ। ਜੁਗਤਿ=(ਜੀਵਨ) ਜੁਗਤੀ। ਨਿਰਮਲ=ਪਵਿੱਤਰ। ਨਿਰਵੈਰਣਹ=ਵੈਰ ਭਾਵਨਾ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਬਿਵਰਜਿਤਹ=ਰੋਕਦੇ ਹਨ। ਅਲਪ ਮਾਇਆ=ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਅਲੇਪ। ਜਲ ਕਮਲ ਰਹਤਹ=ਜਿਵੇਂ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਕਮਲ ਨਿਰਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ "ਜੈਸੇ ਜਲ ਮਹਿ ਕਮਲ ਅਲੇਪ"। ਸਮ=ਇਕੋ ਜਿਹਾ। ਮਿਤ੍ਰ ਸਤ੍ਰੂਹ=ਸਜਣ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ, ਮਿੱਤਰ ਤੇ ਵੈਰੀ। ਭਗਤਿ ਭਾਵਨੀ=ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ। ਪਰਨਿੰਦਾ=ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ। ਨਹ ਸ੍ਰੋਤਿ=ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ। ਸ੍ਰਵਣੰ=ਕੰਨ। ਆਪੁ=ਆਪਾ-ਭਾਵ। ਤ੍ਯਾਗਿ=ਤਿਆਗ ਕੇ। ਸਗਲ ਰੇਣੁਕਹ=ਸਭ ਦੀ (ਚਰਨ) ਧੂੜ। ਖਟ=ਛੇ। ਲਖ੍ਯਣ=ਲਛਣ। ਪੂਰਨੰ ਪੁਰਖਹ=ਪੁਗੇ ਹੋਏ, ਪੂਰਨ ਪੁਰਸ਼।੪੦।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਪੂਰਨ ਪੁਰਖ ਸਾਧੂ ਸਤਿ ਪੁਰਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ (ਦਿਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ) ਛੇ ਲਛਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ-

(੧) (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਧਿਆਨ (ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਓਹ) ਸਰਬ ਵਿਆਪਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਮੰਤਰ (ਉਪਦੇਸ਼) ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ।

(੨) (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਗਿਆਨ (ਇਹ ਹੈ ਕਿ) ਸੁਖ ਦੁਖ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਜੁਗਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਨਿਰਮਲ ਹੈ ਤੇ ਓਹ ਨਿਰਵੈਰ ਹੋ ਕੇ ਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।

(੩) ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਉਤੇ ਦਇਆਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਪੰਜ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਲੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕੀ ਰਖਦੇ ਹਨ (ਭਾਵ ਪੰਜਾਂ ਦੋਖਾਂ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)।

(੪) (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ) ਭੋਜਨ ਗੋਪਾਲ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਾਇਆ ਤੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਲੇਪ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਲ ਵਿਚ ਕਮਲ ਅਲੇਪ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

(੫) ਭਗਵੰਤ ਦੀ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਸ਼ਰਧਾ ਸਹਿਤ ਮਿਤਰਾਂ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ।

(੬) ਕੰਨਾ ਨਾਲ ਪਰਾਈ ਨਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੁਣਦੇ, ਆਪਾ ਭਾਵ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਭ ਦੀ ਚਰਨ ਧੂੜ (ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਅਸਲੀ ਸਾਧੂ ਪੁਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਦਸੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਸਲੋਕ ਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਆ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਪੁਰਸ਼ ਵਿਚ ਇਹ ਛੇ ਲਛਣ ਨਾ ਹੋਣ, ਉਸ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਆਖਣਾ ਜਾਂ ਉਸ ਦਾ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਾਧੂ ਸਦਾਉਣਾ ਉਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਅਜਾ ਭੋਗੰਤ ਕੰਦ ਮੂਲੰ, ਬਸੰਤੇ ਸਮੀਪਿ ਕੇਹਰਹ ॥
ਤਤ੍ਰ ਗਤੇ ਸੰਸਾਰਹ, ਨਾਨਕ, ਸੋਗ ਹਰਖੰ ਬਿਆਪਤੇ ॥ ੪੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਅਜਾ=ਬਕਰੀ। ਭੋਗੰਤ=ਖਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੰਦ=ਮੂਲੀ, ਗਾਜਰ ਅਤੇ ਹਰੇ ਘਾਹ ਦੇ ਪਤੇ ਆਦਿਕ, ਜੋ ਧਰਤੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਬਸੰਤੇ=ਵਸਦੀ ਹੈ। ਸਮੀਪ=ਕੋਲ, ਨੇੜੇ। ਕੇਹਰਹ=ਸ਼ੇਰ। ਤਤ੍ਰ ਗਤੇ=ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਸੋਗ=ਚਿੰਤਾ, ਗ਼ਮੀ। ਹਰਖੰ=ਖੁਸ਼ੀ। ਬਿਆਪਤੇ=ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ: ਜਿਵੇਂ ਬਕਰੀ ਗਾਜਰ-ਮੂਲੀ, ਫਲਾਂ ਦੇ ਪਤੇ ਖਾਂਦੀ ਹੋਵੇ (ਪਰ) ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵੱਸਦੀ ਹੋਵੇ (ਸ਼ੇਰ ਤੋਂ ਹਰ ਵੇਲੇ ਡਰਦੀ ਦਾ ਖ਼ੂਨ ਖੁਸ਼ਕ ਹੋਇਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਸੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗਤ ਦੇ (ਜੀਵ) ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਵਿਚ ਫਸੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।੪੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਹਾਲਤ ਉਸ ਬਕਰੀ ਵਰਗੀ ਹੈ ਜੋ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਪਾਸ ਵਸਦੀ ਹੈ। ਘਾਹ ਦੇ ਪਤੇ ਖਾ ਕੇ ਮੌਤ ਦੇ ਗ਼ਮ ਵਿਚ ਫਸੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਤੇ ਗ਼ਮੀ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਜਕੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:–

੧. **ਹਰਖ ਸੋਗ ਕਾ ਦੇਹ ਕਰਿ ਬਾਧਿਓ॥**
ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਮਾਇਆ ਆਸਾਧਿਓ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੯੯

੨. **ਜਾ ਕਉ ਚਿੰਤਾ ਬਹੁਤੁ ਬਹੁਤੁ, ਦੇਹੀ ਵਿਆਪੈ ਰੋਗੁ ॥**
ਗ੍ਰਿਸਤਿ ਕੁਟੰਬਿ ਪਲੇਟਿਆ, ਕਦੇ ਹਰਖੁ ਕਦੇ ਸੋਗੁ॥ [ਪੰਨਾ ੭੦

ਛਲੰ ਛਿਦ੍ਰੰ ਕੋਟਿ ਬਿਘਨੰ, ਅਪਰਾਧੰ ਕਿਲਬਿਖ ਮਲੰ ॥ ਭਰਮ ਮੋਹੰ ਮਾਨ ਅਪਮਾਨੰ, ਮਦੰ ਮਾਯਾ ਬਿਆਪਿਤੰ ॥ ਮ੍ਰਿਤ੍ਯੁ ਜਨਮ ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਨਰਕਹ, ਅਨਿਕ ਉਪਾਵੰ ਨ ਸਿਧ੍ਯਤੇ ॥ ਨਿਰਮਲੰ ਸਾਧ ਸੰਗਹ, ਜਪੰਤਿ ਨਾਨਕ ਗੋਪਾਲ ਨਾਮੰ ॥ ਰਮੰਤਿ ਗੁਣ ਗੋਬਿੰਦ, ਨਿਤ ਪ੍ਰਤਹ ॥ ੪੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਛਲੰ=ਛਲ, ਧੋਖਾ। ਛਿਦ੍ਰੰ=ਨੁਕਸ, ਦੋਸ਼। ਕੋਟਿ ਬਿਘਨੰ=ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ। ਅਪਰਾਧੰ=ਗੁਨਾਹ। ਕਿਲਬਿਖ=ਪਾਪ। ਮਲੰ=ਮੈਲ, ਮਲੀਨਤਾ। ਮਾਨੰ=ਆਦਰ। ਅਪਮਾਨੰ=ਨਿਰਾਦਰ। ਮਦੰ ਮਾਯਾ=ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਕਰਕੇ। ਮ੍ਰਿਤੁ=ਮੌਤ। ਭ੍ਰਮੰਤਿ=ਭਰਮਦਾ-ਭਟਕਦਾ ਹੈ। ਉਪਾਵੰ=ਉਪਾਵ, ਸਾਧਨ। ਨ ਸਿਧ੍ਯਤੇ=ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਜਪੰਤਿ=ਜਪਦੇ ਹਨ। ਰਮੰਤਿ=ਗਾਉਂਦੇ, ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ। ਨਿਤਪ੍ਰਤਹ=ਹਰ ਰੋਜ਼।੪੨।

ਅਰਥ: (ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੂਜਿਆਂ ਨਾਲ) ਧੋਖਾ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ, (ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਂਦਾ ਹੋਵੇ, ਏਦਾਂ ਦੇ ਗੁਨਾਹ ਤੇ ਪਾਪਾਂ ਦੀ ਮੈਲ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਵੇ। ਭਰਮ, ਮੋਹ, ਆਦਰ, ਨਿਰਾਦਰ, ਮਾਇਆ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਪਿਆ ਹੋਵੇ, ਜਨਮ (ਅਤੇ) ਮਰਨ ਦੇ ਚਕਰਾਂ ਕਰਕੇ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਭਰਮਦਾ ਹੋਵੇ, (ਉਸ ਨੂੰ) ਅਨੇਕਾਂ ਉਪਾਵ (ਇਸ ਬਿਪਤਾ ਚੋਂ ਕਢਣ ਲਈ) ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ) ਹਰ ਰੋਜ਼ (ਸਦਾ ਹੀ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ, ਗੋਪਾਲ ਦਾ ਨਾਮ ਜਪਦੇ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ, (ਉਹ) ਨਿਰਮਲ (ਜੀਵਨ ਵਾਲੇ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।੪੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪਾਪਾਂ, ਵਿਸ਼ੇ-ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੀ ਮੈਲ ਕਾਰਨ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜਨਮ ਮਰਨ ਵਾਲਾ ਗੇੜ ਮੁਕਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਦੂਸਰੇ ਨਾਲ ਛਲ ਕਰਨੇ, ਧੋਖਾ ਦੇਣਾ, ਅਥਵਾ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਔਗਣ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਕਰਨੇ, ਇਤਿਆਦਿਕ ਵਾਸ਼ਨਾ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਬੱਧਾ ਦੁਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਲਈ ਭਾਵੇਂ ਜੀਵ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜਤਨ ਕਰਦਾ ਫਿਰੇ, ਓਹ ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਮਾਇਆ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ

ਮੁਕਤ ਹੋਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਸਫਲ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਨਾ।

ਗੁਰੂ ਬਾਬਾ ਜੀ ਨੇ ਮਨ ਦੀ ਮਲੀਨਤਾ ਦੂਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਾਧ-ਸੰਗ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦੇ ਰੰਗ ਨਾਲ 'ਮਤਿ' ਨੂੰ ਧੋਣ ਦੀ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੇ ਪਹਿਰਾ ਦੇਣਾ ਹੀ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਮੁਖ ਕਰਮ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ:—

੧. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੋਇ ਨਿਰਮਲਾ,
ਕਟੀਐ ਜਮ ਕੀ ਫਾਸ॥ [ਪੰਨਾ ੪੪

੨. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਜਨਮ ਮਰਣੁ ਨਿਵਾਰੈ,
ਨਾਨਕ ਜਨ ਕੀ ਧੂਰਾ॥ [ਪੰਨਾ ੨੧੫

੩. ਚਰਨ ਕਮਲ ਬਸਾਇ ਹਿਰਦੈ, ਏਕ ਸਿਉ ਲਿਵ ਲਾਉ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਹੋਹਿ ਨਿਰਮਲੁ, ਬਹੁੜਿ ਜੋਨਿ ਨ ਆਉ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੨੨੦

ਤਰਣ, ਸਰਣ ਸੁਆਮੀ, ਰਮਣ ਸੀਲ ਪਰਮੇਸੁਰਹ ॥ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਸਮਰਥਹ, ਦਾਨੁ ਦੇਤ ਪ੍ਰਭੁ ਪੂਰਨਹ ॥ ਨਿਰਾਸ ਆਸ ਕਰਣੰ, ਸਗਲ ਅਰਥ ਆਲਯਹ ॥ ਗੁਣ ਨਿਧਾਨ ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ, ਸਗਲ ਜਾਚੰਤ ਜਾਚਿਕਹ ॥ ੪੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਤਰਣ=ਬੇੜੀ। ਰਮਣ ਸੀਲ=ਸਿਮਰਨ ਜੋਗ। ਕਰਣ ਕਾਰਣ=ਕਾਰਨਾ ਦਾ ਕਰਤਾ ਅਥਵਾ ਜਗਤ ਦਾ ਮੂਲ। ਸਮਰਥ=ਲਾਇਕ, ਯੋਗ। ਪੂਰਨਹ=ਪੂਰਾ। ਆਸ ਕਰਣੰ=ਆਸ (ਪੂਰੀ) ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸਗਲ ਅਰਥ=ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ। ਆਲਯਹ=ਘਰ (ਉਚਾਰਨ ਆਲਿਅਹ)। ਗੁਣ

ਨਿਧਾਨ=ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ। ਸਿਮਰੰਤਿ=ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ। ਜਾਚੰਤ=ਜਾਚਦੇ, ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਜਾਚਿਕਹ=ਜਾਚਿਕ, ਮੰਗਤੇ।੪੩।

ਅਰਥ: ਸੁਆਮੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ (ਲੈਣੀ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਲਈ) ਬੇੜੀ ਹੈ। (ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ) ਕਰਣ ਕਾਰਨ ਸਮਰਥ ਹੈ, ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ (ਅਣ-ਮੰਗਿਆ) ਦਾਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਾਸਿਆਂ ਦੀ ਆਸਾ ਪੂਰਨ ਵਾਲਾ (ਅਤੇ) ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦਾ ਘਰ (ਭਾਵ ਭੰਡਾਰ) ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹੇ) ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ (ਪ੍ਰਭੂ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜੀਵ ਜੰਤੂ) ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਸਾਰੇ (ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਦੇ) ਮੰਗਤੇ ਹਨ।੪੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਮਾਨੋ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਲਈ ਬੇੜੀ ਹੈ। ਵਿਆਪਕ ਤੇ ਸਿਮਰਣ ਜੋਗ ਪ੍ਰਭੂ ਸਭ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਦਾਨ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਅਤੇ ਸਰਬਤਰ ਆਸਾ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਅਤੁੱਟ ਭੰਡਾਰ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੇ ਪਦਾਰਥ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਮੰਗਤਾ ਉਸ ਦੇ ਦਰ ਤੋਂ ਨਿਰਾਸ਼ਾ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਗੁਣਾਂ ਦੇ ਭੰਡਾਰ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਸਦਾ ਹੀ ਸਿਮਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ:—

ਦਾਨਾ ਦਾਤਾ ਸੀਲਵੰਤੁ, ਨਿਰਮਲੁ ਰੂਪੁ ਅਪਾਰੁ ॥
ਸਖਾ ਸਹਾਈ ਅਤਿ ਵਡਾ, ਊਚਾ ਵਡਾ ਅਪਾਰੁ ॥
ਬਾਲਕੁ ਬਿਰਧਿ ਨ ਜਾਣੀਐ, ਨਿਹਚਲੁ ਤਿਸੁ ਦਰਵਾਰੁ ॥
ਜੋ ਮੰਗੀਐ ਸੋਈ ਪਾਈਐ, ਨਿਧਾਰਾ ਆਧਾਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੭

ਦੁਰਗਮ ਸਥਾਨ ਸੁਗਮੰ, ਮਹਾ ਦੂਖ ਸਰਬ ਸੂਖਣਹ ॥
ਦੁਰਬਚਨ ਭੇਦ ਭਰਮੰ, ਸਾਕਤ ਪਿਸਨੰ ਤ ਸੁਰਜਨਹ ॥

ਅਸਥਿਤੰ ਸੋਗ ਹਰਖੰ, ਭੈ ਖੀਣੰ ਤ ਨਿਰਭਵਹ ॥ ਭੈ ਅਟਵੀਅੰ ਮਹਾ ਨਗਰ ਬਾਸੰ, ਧਰਮ ਲਖ੍ਯ੍ਣ ਪ੍ਰਭ ਮਇਆ॥ ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਰਾਮ ਰਾਮ ਰਮਣੰ, ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਦਯਾਲ ਚਰਣੰ॥੪੪॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਦੁਰਗਮ ਸਥਾਨ=ਔਖੇ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਅਸਥਾਨ। ਸੁਗਮੰ=ਸੌਖੇ। ਮਹਾ ਦੂਖ=ਵੱਡੇ ਦੁਖ। ਸਰਬ ਸੂਖਣਹ=ਸਾਰੇ ਸੁਖ। ਦੁਰਬਚਨ=ਕੁਬੋਲ। ਭੇਦ=ਵਿਥ। ਸਾਕਤ=ਮਾਇਆ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ। ਪਿਸਨੰ=ਚੁਗਲ। ਸੁਰਜਨਹ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਨ, ਦੈਵੀ ਪੁਰਸ਼। ਅਸਿਥਤੰ=ਟਿਕਾਣਾ ਬਣਾ ਬੈਠਾ ਹੈ। ਸੋਗ=ਗਮੀ। ਹਰਖੰ=ਖੁਸ਼ੀ। ਭੈ ਖੀਣੰ=ਡਰ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਇਆ। ਨਿਰਭਵਹ=ਨਿਡੱਰ। ਭੈ ਅਟਵੀਅੰ=ਡਰ ਨਾਲ ਅਟੇ ਹੋਏ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਭਾਵ ਡਰਾਉਣੇ। ਮਹਾ ਨਗਰ ਬਾਸੰ=ਵਡੀ ਵਸੋਂ ਵਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਦਿਸਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਲਖ੍ਯ੍ਣ=ਲੱਛਣ (ਉਚਾਰਨ ਲੱਖਿਅਣ)। ਮਇਆ=ਮਿਹਰ। ਸਾਧ ਸੰਗਮ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਰਮਣੰ=ਸਿਮਰਦੇ ਹਨ।੪੪।

ਅਰਥ: (ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੇ ਤੁਫ਼ੈਲ) ਔਖੇ ਅਸਥਾਨ ਸੌਖੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਵੱਡੇ (ਭਾਰੇ) ਦੁੱਖ, ਸਾਰੇ ਸੁਖ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੋਟੇ ਬਚਨ (ਕੁਬੋਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜੋ ਦੂਜਿਆਂ ਵਿਚ) ਵਿਥਾਂ ਤੇ ਭਰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਉਪਾਸ਼ਕ ਤੇ ਚੁਗਲ ਬੰਦੇ ਹਨ, (ਓਹ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਜਨ (ਨੇਕ ਮਨੁੱਖ ਬਣ ਜਾਂਦੇ) ਹਨ। ਗ਼ਮੀ, ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਟਿਕਦੀ ਹੈ, ਡਰ ਨਾਲ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਨਿਡੱਰ (ਨਿਰਭੈ) ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਉਨ੍ਹਾਂ ਲਈ) ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ, ਵੱਡੇ ਵਸਦੇ ਸ਼ਹਿਰ (ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ)। ਇਹ ਧਰਮ ਦੇ ਲੱਛਣ ਹਨ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਨਾਲ (ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ

ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਹਰੀ ਦਇਆਲ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਨਾਲ (ਇਹ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ)।੪੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸਥਿਤੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਪਮਾਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜੋ ਧਰਮ ਦੇ ਲਛਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਅਤੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਇਹ ਫਲ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਿਖਮ ਥਾਨ ਸੁਖਦਾਈ, ਬੈਕੁੰਠ-ਧਾਮ ਲਗਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ, ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਦੁਖ ਭਾਵ ਆਧੀਆਂ ਬਿਆਧੀਆਂ ਉਪਾਧੀਆਂ ਦੇ ਦੁਖ, ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਕਤਾਂ ਨਿੰਦਕਾਂ ਦੇ ਖੋਟੇ ਬਚਨ, ਭਰਮ ਭੇਦ ਮਿਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਕੋਈ ਵੈਰੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ, ਚੁਗਲ ਤੇ ਨਿੰਦਕ ਸਾਰੇ ਸਜਣ ਦਿਸਣ ਲਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਸੋਗ ਤੇ ਹਰਖ ਦੀਆਂ ਹਾਲਤਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲਾਉ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਸਮਾਨ ਬ੍ਰਿਤੀ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੀ ਵਿਆਪਕਤਾ ਨੂੰ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਦ੍ਰਿਸਟਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

ਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਜਿਹ ਬੂਝਿਆ, ਆਸਾ ਤੇ ਭਇਆ ਨਿਰਾਸੁ ॥
ਸਭੁ ਸਚੁ ਨਦਰੀ ਆਇਆ, ਜਉ ਆਤਮ ਭਇਆ ਉਦਾਸੁ॥੩॥[ਪੰ੧੧੦੩

ਹੇ ਅਜਿਤ ਸੂਰ ਸੰਗ੍ਰਾਮੰ, ਅਤਿ ਬਲਨਾ ਬਹੁ ਮਰਦਨਹ ॥ ਗਣ ਗੰਧਰਬ ਦੇਵ ਮਾਨੁਖ੍ਯੰ, ਪਸੁ ਪੰਖੀ ਬਿਮੋਹਨਹ ॥ ਹਰਿ ਕਰਣਹਾਰੰ ਨਮਸਕਾਰੰ, ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਜਗਦੀਸ੍ਵਰਹ ॥ ੪੫ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਮਾਨੁਖ੍ਯੰ' ਨੂੰ 'ਮਾਨੁਖਿਅੰ' ਅਤੇ ਜਗਦੀਸ੍ਵਰਹ' ਨੂੰ 'ਜਗਦੀਸੁਅਰਹ' ਉਚਾਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਅਜਿਤ=ਨਾ ਜਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ। ਸੂਰ=ਸੂਰਮੇ। ਸੰਗ੍ਰਾਮੰ=ਜੁੱਧ, ਲੜਾਈ ਵਿਚ। ਅਤਿ ਬਲਨਾ=ਅਤੀ ਬਲਵਾਨ। ਬਹੁ ਮਰਦਨਹ=ਬਹੁਤਿਆਂ ਨੂੰ ਮਲ-ਦਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। ਗਣ=ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ। ਗੰਧਰਬ=ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਦਰਬਾਰੀ ਰਾਗੀ। ਦੇਵ=ਦੇਵਤੇ। ਪਸੁ=ਪਸ਼ੂ। ਬਿਮੋਹਨਹ=ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਹਣ ਵਾਲੇ। ਕਰਣਹਾਰੰ=ਕਰਤਾਰ। ਜਗਦੀਸ੍ਰਹ=ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਕ।੪੫।

ਅਰਥ: ਹੇ ਜੁੱਧ ਵਿਚ ਨਾ ਜਿਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ (ਮੋਹ ਰੂਪ) ਸੂਰਮੇ! ਤੂੰ ਅਤੀ ਬਲਵਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ (ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਮਲ-ਦਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈਂ। ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਸੇਵਕ, ਦੇਵਤਿਆਂ ਦੇ ਰਾਗੀ, ਦੇਵਤੇ, ਮਨੁੱਖ, ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਪੰਛੀ (ਸਭ) ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੋਹ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਤੂੰ ਮੋਹ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ) ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਕਰਣਹਾਰ (ਕਰਤਾਰ) ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰ ਅਤੇ ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਲੈ।੪੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮੋਹ ਮਹਾਂ ਬਲੀ ਸੂਰਮਾ ਹੈ, ਇਕ ਨਹੀਂ, ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਮੋਹ ਦੀ ਫਾਹੀ ਵਿਚ ਫਸਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਭਰਪੂਰ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਪੜ੍ਹੋ, ਗਿਆਨ ਰਤਨਾਵਲੀ ਚੋਂ ਸਾਖੀ ਮੋਹ ਬਿਬੇਕ ਦੀ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ 'ਮੋਹ' ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਬਚਨ ਹਨ:-

ਭ੍ਰਮ ਕੀ ਕੂਈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਰਸ ਪੰਕਜ,
ਅਤਿ ਤੀਖਣ ਮੋਹ ਕੀ ਫਾਸ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੦੪

ਸਚ ਪੁਛੋ ਤਾਂ ਜਗਤ ਵਿਚ ਦੇਵਤਿਆਂ, ਮਨੁੱਖਾਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ, ਪੰਖੀਆਂ ਦੀ ਗਲ ਕੀ, ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਬੇ-ਸੁਧ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮੋਹ ਹੈ। ਭਗਤ ਰਵਿਦਾਸ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ--

ਮੋਹ ਪਟਲ ਸਭੁ ਜਗਤ ਬਿਆਪਿਓ, ਭਗਤ ਨਹੀ ਸੰਤਾਪਾ॥

[ਪੰਨਾ ੬੫੮

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ ਇਕੋ ਸਿਰੇ ਦੀ ਗਲ ਕਰ ਦਿਤੀ ਹੈ:—

ਏਤੁ ਮੋਹਿ ਡੂਬਾ ਸੰਸਾਰੁ ॥
ਗੁਰਮੁਖਿ ਕੋਈ ਉਤਰੈ ਪਾਰਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੫੬

ਇਸ ਅਜਿਤ ਸੂਰਮੇ ਮੋਹ ਬਾਰੇ ਕਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਕਥਾਵਾਂ ਹਨ। ਮਹਾਂ ਭਾਰਤ ਦੇ ਜੰਗ ਵਿਚ ਅਰਜਨ ਵਰਗੇ ਸੂਰਮੇ ਭੀ ਯੁੱਧ ਕਰਨੋ ਰੁਕ ਗਏ ਸਨ, ਜਿਸ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਗੀਤਾ ਸੁਣਾ ਕੇ ਗਿਆਨ ਦਿਤਾ, ਤਾਂ ਅਰਜਨ ਯੁੱਧ ਕੀਤਾ। ਇਸੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਇਕ ਹੋਰ ਬੜੀ ਸੁੰਦਰ ਮਿਸਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਵਾਰੀ ਅਰਜਨ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਪਾਸ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤੇ ਅਰਜਨ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਪੁਤਰ ਅਭਮੰਨੂੰ ਖੇਡ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਖੇਡਦਿਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਅਰਜਨ ਦੀ ਪਗ ਉਤਾਰ ਦਿਤੀ ਪਰ ਅਰਜਨ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਲਾਡ ਲਡਾਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੀ ਝਾਕੀ ਵੇਖ ਕੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਹਸ ਪਏ। ਅਰਜਨ ਨੇ ਪੁਛਿਆ, ਹਜੂਰ! ਆਪ ਹੱਸੇ ਕਿਉਂ ਹੋ? ਤਾਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਹੇ ਅਰਜਨ! ਜੇ ਕੋਈ ਸੂਰਮਾ ਤੇਰੀ ਪਗ ਉਤਾਰ ਦੇਂਦਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਸਿਰ ਵਢ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਪੁਤਰ ਦਾ ਮੋਹ ਇਤਨਾ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ ਜੋ ਤੂੰ ਪੁਤਰ ਨੂੰ ਪਗ ਲਾਹੁਣ ਤੇ ਗੁੱਸਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ, ਸਗੋਂ ਹਸ ਰਿਹਾ ਹੈਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਈ ਸਾਖੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਅਕਾਰੁ ਵਧਣ ਦੇ ਭੈ ਕਾਰਨ ਦੇਣ ਤੋਂ ਸੰਕੋਚ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਹੇ ਕਾਮੰ ਨਰਕ ਬਿਸ੍ਰਾਮੰ, ਬਹੁ ਜੋਨੀ ਭ੍ਰਮਾਵਣਹ ॥ ਚਿਤ ਹਰਣੰ ਤ੍ਰੈ ਲੋਕ ਗੰਮ੍ਯੰ, ਜਪ ਤਪ ਸੀਲ ਬਿਦਾਰਣਹ ॥ ਅਲਪ

ਸੁਖ ਅਵਿਤ ਚੰਚਲ, ਊਚ ਨੀਚ ਸਮਾਵਣਹ ॥ ਤਵ ਭੈ ਬਿਮੁੰਚਿਤ ਸਾਧ ਸੰਗਮ, ਓਟ ਨਾਨਕ ਨਾਰਾਇਣਹ ॥ ੪੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਹੇ ਕਾਮੰ=ਹੇ (ਮਲੀਨ ਵਾਸ਼ਨਾ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ) ਕਾਮ!। ਨਰਕ ਬਿਸ੍ਰਾਮੰ=ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ। ਭ੍ਰਮਾਵਣਹ=ਫਿਰਾਉਂਦਾ, ਭਟਕਾਉਂਦਾ ਹੈਂ। ਚਿਤ ਹਰਣੰ=ਚਿਤ ਚੁਰਾਣ ਵਾਲੇ। ਤ੍ਰੈ ਲੋਕ=ਤਿੰਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ। ਗੰਮ੍ਹੰ=ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ (ਉਚਾਰਨ ਗੰਮਿਅੰ)। ਸੀਲ=ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਨ। ਬਿਦਾਰਣਹ=ਫਾੜਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਅਲਪ=ਥੋੜਾ, ਤੁੱਛ ਜਿਹਾ। ਅਵਿਤ=ਧਨਹੀਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਚੰਚਲ=ਨਾ ਟਿਕਣ ਵਾਲੇ। ਊਚ ਨੀਚ=ਉਚੇ ਨੀਵੇਂ, ਭਾਵ ਅਮੀਰਾਂ, ਗਰੀਬਾਂ ਵਿਚ। ਸਮਾਵਣਹ=ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ, ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਇਆ। ਤਵ ਭੈ=ਤੇਰਾ ਡਰ। ਬਿਮੁੰਚਿਤ=ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਮ=ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ।੪੬।

ਅਰਥ: ਹੇ ਨਰਕਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾਣਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਕਾਮ! (ਤੂੰ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰਕੇ) ਬਹੁਤ ਜੂਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਟਕਾਉਂਦਾ ਹੈ।

(ਤੂੰ ਜੀਵਾਂ ਦੇ) ਚਿਤ ਚੁਰਾ (ਕੇ ਭਰਮਾਅ) ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ। ਹੇ ਤਿੰਨ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲੇ ਕਾਮ! (ਤੂੰ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ) ਜਪ, ਤਪ ਤੇ ਸ਼ੁੱਧ ਆਚਰਨ (ਜੀਵਨ) ਨਸ਼ਟ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਹੇ ਧਨਹੀਣ ਕਰਨ ਵਾਲੇ! ਹੇ ਥੋੜਾ ਜਿਹਾ ਸੁਖ (ਦੇਣ ਵਾਲੇ!) ਤੂੰ ਇਕ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਟਿਕਦਾ (ਉਚੇ ਨੀਵਿਆਂ) ਅਮੀਰਾਂ ਗਰੀਬਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈਂ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਕਾਮ!) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ (ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਅਤੇ ਨਾਰਾਇਣ ਦੀਂ ਓਟ ਲੈਂਦਿਆਂ) ਤੇਰੇ ਡਰ ਤੋਂ ਖ਼ਲਾਸੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।੪੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕਾਮ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਅਉਗਣਾਂ ਤੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗਿਆਤ ਕਰਾਇਆ ਹੈ। ਗ੍ਰੰਥਕਾਰਾਂ ਨੇ ਕਾਮਦੇਵ ਦੇ ਪੰਜ ਤੀਰ ਲਗ ਜਾਣ ਤੇ ਜੋ ਪੰਜ ਵਖ ਵਖ ਹਾਲਤਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ:–

੧. ਦ੍ਰਵਣ- ਚਿਤ ਦਾ ਵਹਿ ਤੁਰਨਾ, ਪਿਘਲ ਜਾਣਾ,ਹੜ ਵਿਚ ਰੁੜ ਜਾਣਾ,

੨. ਸੋਖਣ- ਬ੍ਰਿਹੋਂ ਨਾਲ ਜਲਨ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣੀ,

੩. ਤਾਪਨ- ਹਰ ਵੇਲੇ ਤਪਦੇ ਰਹਿਣਾ,

੪. ਵਸੀਕਰਨ- ਮੋਹ ਲੈਣਾ, ਠੱਗ ਲੈਣਾ,

੫. ਉਨਮਾਦਨ-ਪਾਗਲ ਪੁਣਾ, ਮਖਮੂਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤੇ ਮਤਿ ਮਾਰੀ ਜਾਣੀ।

ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲਤਾ ਕਾਰਨ ਭੋਗ ਭੋਗਣ ਸਮੇਂ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁਖ ਪ੍ਰਤੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਪਰ ਪਿਛੋਂ ਚਿਤ ਛਿੱਤਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਐਸੇ ਰੋਗ ਲਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕੋਹੜ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਵਲੋਂ ਤ੍ਰਿਸਕਾਰ ਨਿਰਾਦਰ ਅਤੇ ਅਗੇ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਨਰਕ ਦਾ ਭਾਗੀ "ਈਹਾ ਭੋਗ ਆਗੇ ਨਰਕ ਨਿਵਾਸ" ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਾਮੀ ਪੁਰਖ ਪਰ-ਅਧੀਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਉਤੇ ਮਾੜੇ ਸੰਕਲਪ ਸਵਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਪ, ਤਪ, ਸੀਲ, ਧਰਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਮ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰੂਪ ਰੰਗ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਹ ਊਚ ਨੀਚ ਜਾਤ ਪਾਤ ਵੇਖਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜ਼ਿਕਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ:–

ਛਿਵੈ, ਕਾਮੁ ਨ ਪੁਛੈ ਜਾਤਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੭

ਕਾਮ ਇਕ ਬੁਰੀ ਵਾਸ਼ਨਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਜਿਤਨਾ ਬਚਿਆ ਜਾਏ ਉਤਨਾ ਹੀ ਚੰਗਾ ਹੈ।

ਪਛਮੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਕਾਮ ਨੂੰ ਖੁਲੀ ਛੁੱਟੀ ਮਿਲੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਈ ਲੋਕ ਚੋਰੀ ਛਿਪੀ ਵਿਸ਼ੇ ਪ੍ਰਾਇਣ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਵਿਚ ਦਰਜ ਇਕ ਅੜਿਲ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਾਮ ਨੂੰ ਜਿਤਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਛੁਪਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੋ, ਉਹ ਛੁਪਦਾ ਨਹੀਂ:--

ਇਸਕ ਮੁਸਕ ਖਾਂਸੀ ਅਰ ਖੁਰਕ ਬਖਾਨਿਯੈ ॥
ਖੂਨ ਖੈਰ ਮਦਪਾਨ ਸੁ ਬਹੁਰਿ ਪ੍ਰਮਾਨਿਯੇ ॥
ਕਸ ਕੋਊ ਕਰਈ ਸਾਤ ਛਪਾਏ ਛਪਤ ਨਹਿ ॥
ਹੋ ਹੋਵਤ ਪ੍ਰਗਟ ਨਿਦਾਨ ਸੁ ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸਟਿ ਮਹਿ॥

[ਸ੍ਰੀ ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਨਾ ੧੦੧੪

ਸਾਹਿਬ-ਏ-ਕਮਾਲ ਦਸਮ ਪਿਤਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ:--

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਅਹੰਕਾਰ ਲੋਭ ਹਠ, ਮੋਹ ਨ ਮਨ ਸੋ ਲਯਾਵੈ ॥
ਤਬ ਹੀ ਆਤਮ ਤਤ ਕੋ ਦਰਸੇ, ਪਰਮ ਪੁਰਖ ਕਹ ਪਾਵੈ ॥

[ਸ਼ਬਦ ਹਜ਼ਾਰੇ ਪਾ. ੧੦

ਤ੍ਰਿਆ ਚਰਿਤ੍ਰ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ''ਨਿਜ ਨਾਰੀ ਕੇ ਸਾਥ ਨੇਹੁ ਤੁਮ ਨਿਤ ਬਢੀਅਹੁ॥ ਪਰ ਨਾਰੀ ਕੀ ਸੇਜ ਭੂਲਿ ਸੁਪਨੇ ਹੂ ਨ ਜਈਅਹੁ'' ਵਾਲਾ ਆਦੇਸ਼ ਅੰਕਿਤ ਹੈ, ਉਥੇ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਦੋਹਰੇ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਕਾਮ ਭੋਗ ਤੋਂ ਵਿਵਰਜਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:--

ਦੋਹਰਾ ॥ ਪਰ ਨਾਰੀ ਕੀ ਸੇਜ ਪਰ, ਭੂਲਿ ਨ ਦੀਜਹੁ ਪਾਇ ॥
ਕਾਮ ਭੋਗ ਨਹਿ ਕੀਜਿਯਹੁ, ਤਾ ਸੋ ਰੁਚਿ ਉਪਜਾਇ॥

[ਦਸਮ ਗ੍ਰੰਥ ਪੰਨਾ ੧੧੫੮

ਤ੍ਰੀਆ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤੇ ਪੁਰਖ ਚਰਿਤ੍ਰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਖ਼ਰੀ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ:--

ਇੰਦ੍ਰ ਬਿਸਨ ਬ੍ਰਹਮਾ ਸਿਵ ਹੋਈ ॥
ਤ੍ਰਿਯ ਚਰਿਤ੍ਰ ਤੇ ਬਚਤ ਨ ਕੋਈ ॥ **[ਪੰਨਾ ੧੦੫੪**

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਬਚਨ ਸਦਾ ਯਾਦ ਰਖੋ:—

ਚਉਥਹਿ ਚੰਚਲ ਮਨ ਕਉ ਗਹਹੁ ॥

ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਸੰਗਿ ਕਬਹੁ ਨ ਬਹਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੪੩

ਤਜਿ ਕਾਮੁ ਕਾਮਿਨੀ ਮੋਹੁ ਤਜੈ

ਤਾ ਅੰਜਨ ਮਾਹਿ ਨਿਰੰਜਨੁ ਪਾਵੈ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੧

ਹੇ ਜਗਿਆਸੂ! ਜੇ ਤੂੰ ਨਰਕ-ਬਿਸਰਾਮ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਾਮ-ਕਲੋਲਾਂ ਤੋਂ ਕਿਨਾਰਾ ਕਰ। ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਜੁਟ ਜਾ। ਯਾਦ ਰਖੋ ਜਿਥੇ ਕਾਮ ਦਿਸੇਗਾ, ਉਥੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਵਸੇਗਾ। ਇਹਨਾਂ ਪੰਜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਇਕੋ ਥਾਂ ਹੀ ਹੈ 'ਸਾਧ ਸੰਗਤ':—

ਵਡੀ ਕੋਮ ਵਸਿ ਭਾਗਹਿ ਨਾਹੀ, ਮੁਹਕਮ ਫਉਜ ਹਠਲੀ ਰੇ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਤਿਨਿ ਜਨਿ ਨਿਰਦਲਿਆ,

ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਕੈ ਝਲੀ ਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੦੪

ਹੇ ਕਲਿ ਮੂਲ ਕ੍ਰੋਧੰ, ਕਦੰਚ ਕਰੁਣਾ ਨ ਉਪਰਜਤੇ ॥ ਬਿਖਯੰਤ ਜੀਵੰ ਵਸ੍ਹੰ ਕਰੋਤਿ, ਨਿਰਤ੍ਹੰ ਕਰੋਤਿ ਜਥਾ ਮਰਕਟਹ ॥ ਅਨਿਕ ਸਾਸਨ ਤਾੜੰਤਿ ਜਮਦੂਤਹ, ਤਵ ਸੰਗੇ ਅਧਮੰ ਨਰਹ ॥ ਦੀਨ ਦੁਖ ਭੰਜਨ ਦਯਾਲ ਪ੍ਰਭੁ ਨਾਨਕ, ਸਰਬ ਜੀਅ ਰਖ੍ਹਾ ਕਰੋਤਿ ॥ ੪੭ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਪਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਬਿਖਿਅੰਤ, ਵੱਸਿਅੰ, ਨਿਰਤਿਅੰ, ਰਖਿਅੰ ਕਰਨਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਲਿ ਮੂਲ=ਕਲੇਸ਼-ਝਗੜੇ ਦਾ ਮੁੱਢ, ਫਸਾਦ ਦੀ ਜੜ੍ਹ।

ਕ੍ਰੋਧੰ=ਕ੍ਰੋਧ,ਗੁੱਸਾ। ਕਦੰਚ=ਕਦੇ ਵੀ। ਕਰੁਣਾ=ਦਇਆ। ਨ ਉਪਰਜਤੇ=ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਬਿਖਿਯੰਤ ਜੀਵੰ=ਵਿਸ਼ਈ ਜੀਵ। ਵਸੵੰ ਕਰੋਤਿ=ਵੱਸ (ਕਾਬੂ) ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਨਿਰਤੵੰ=ਨਾਚ। ਜਥਾ=ਜਿਵੇਂ। ਮਰਕਟਹ=ਬਾਂਦਰ। ਅਨਿਕ ਸਾਧਨ ਤਾੜੰਤਿ=ਬਹੁਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਜਮਦੂਤਹ=ਜਮ ਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ। ਤਵ ਸੰਗੇ=ਤੇਰਾ ਸੰਗ ਕਰਕੇ। ਅਧਮੰ ਨਰਹ=ਨੀਚ ਮਨੁੱਖ। ਰਖੵਾ ਕਰੋਤਿ=ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।੪੭।

ਅਰਥ: ਹੇ ਝਗੜੇ ਦੇ ਮੁੱਢ ਕ੍ਰੋਧ! (ਤੇਰੇ ਵਿਚ) ਕਦੇ ਵੀ ਦਇਆ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਤੂੰ ਵਿਸ਼ਈ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਸ ਵਿਚ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈਂ। (ਉਹ ਇਉਂ) ਨਾਚ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਬੰਦਰ (ਕਰਦੇ ਹਨ)। ਤੇਰਾ ਸੰਗ ਕਰਨ ਨਾਲ (ਜੀਵ) ਨੀਚ ਸੁਭਾਵ ਵਾਲੇ (ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ) ਜਮਰਾਜ ਦੇ ਦੂਤ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਦਇਆ ਦਾ ਘਰ ਪ੍ਰਭੂ ਆਪ ਹੀ (ਕ੍ਰੋਧ ਤੋਂ) ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰਦਾ ਹੈ।੪੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਧ ਨੂੰ ਮੁਖ਼ਾਤਬ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਦੇ ਔਗੁਣਾ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਜਾਣੂੰ ਕਰਾਇਆ ਹੈ। ਕ੍ਰੋਧ, ਤਮੋ ਗੁਣ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰੋਧ ਦੇ ਪਰਵੇਸ਼ ਹੋਣ ਨਾਲ ਦਇਆ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਉਕਾ ਹੀ ਉਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰੋਧ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਾਂਦਰ ਦੀ ਨਿਆਈਂ ਨਚਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਕ੍ਰੋਧੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੂਜੇ ਦਾ ਦਿਲ ਦੁਖਾਉਂਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਮਹਾਨ ਪਾਪ ਕਰਮ ਹੈ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਹਨ:–

ਸਭਨਾ ਮਨ ਮਾਣਿਕ, ਠਾਹਣੁ ਮੂਲਿ ਮਚਾਂਗਵਾ ॥

ਜੇ ਤਉ ਪਿਰੀਆ ਦੀ ਸਿਕ, ਹਿਆਉ ਨ ਠਾਹੇ ਕਹੀ ਦਾ॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੮੪

ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਕ੍ਰੋਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬੇ-ਗਿਆਨਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:–

ਤਪਸੀ ਕਰਿ ਕੈ ਦੇਹੀ ਸਾਧੀ, ਮਨੂਆ ਦਹ ਦਿਸ ਧਾਨਾ ॥
ਬ੍ਰਹਮਚਾਰਿ ਬ੍ਰਹਮਚਜੁ ਕੀਨਾ, ਹਿਰਦੈ ਭਇਆ ਗੁਮਾਨਾ ॥
ਸੰਨਿਆਸੀ ਹੋਇ ਕੈ ਤੀਰਥਿ ਭ੍ਰਮਿਓ,
ਉਸੁ ਮਹਿ ਕ੍ਰੋਧੁ ਬਿਗਾਨਾ ॥ ੨ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੦੩

ਕ੍ਰੋਧ ਹੀ ਸਭ ਕਲਪਣਾ ਲੜਾਈਆਂ ਝਗੜਿਆਂ ਦਾ ਮੂਲ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਕਥਨ ਹੈ:–

ਕ੍ਰੋਧੁ ਪ੍ਰਧਾਨੁ ਮਹਾ ਬਡ ਦੁੰਦਰ, ਤਹ ਮਨੁ ਮਾਵਾਸੀ ਰਾਜਾ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੧੬੧

ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਇਕੋ ਜੁਗਤੀ ਹੈ ਜੀਵ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਅਗੇ ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ, ਜੋ ਦੀਨ ਦਇਆਲੂ ਤੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ।

ਜਿਥੇ ਕ੍ਰੋਧ ਹੈ ਉਥੇ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ''ਧੀਰਜ ਧਾਮ ਬਨਾਇ ਇਹੈ ਤਨ, ਬੁਧਿ ਸੁ ਦੀਪਕ ਜਿਉ ਉਜਿਆਰੈ'' ਦਾ ਅਨੁਆਈ ਬਣੇ। ਇਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਮੈਂ-ਮੇਰੀ ਦਾ ਭਾਵ ਸੜ ਜਾਵੇਗਾ, ਨਵਾਂ ਨਰੋਆ ਪਿਆਰ ਉਤਪੰਨ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ, ਸਾਰੇ ਡਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਣਗੇ, ਨਿਰਮਲ ਹਰੀ ਅੰਗ ਸੰਗ ਵਸਦਾ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਵੇਗਾ:–

ਕ੍ਰੋਧੁ ਨਿਵਾਰਿ ਜਲੇ ਹਉ ਮਮਤਾ, ਪ੍ਰੇਮ ਸਦਾ ਨਉਰੰਗੀ॥
ਅਨ ਭਉ ਬਿਸਰਿ ਗਏ ਪ੍ਰਭੁ ਜਾਚਿਆ,
ਹਰਿ ਨਿਰਮਾਇਲੁ ਸੰਗੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੨੩੨

ਸੋ, ਕ੍ਰੋਧ ਨਿਵਾਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸ ਜਾਚਨਾ ਕਰਦੇ ਰਹੀਏ।

ਹੇ ਲੋਭਾ ਲੰਪਟ ਸੰਗ ਸਿਰਮੋਰਹ, ਅਨਿਕ ਲਹਰੀ ਕਲੋਲਤੇ ॥ ਧਾਵੰਤ ਜੀਆ ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰੰ, ਅਨਿਕ ਭਾਂਤਿ ਬਹੁ ਡੋਲਤੇ ॥ ਨਚ ਮਿਤ੍ਰੰ, ਨਚ ਇਸਟੰ, ਨਚ ਬਾਧਵ, ਨਚ ਮਾਤ ਪਿਤਾ, ਤਵ ਲਜਯਾ ॥ ਅਕਰਣੰ ਕਰੋਤਿ, ਅਖਾਦ੍ਯਿ ਖਾਦ੍ਯੰ, ਅਸਾਜ੍ਯੰ ਸਾਜਿ ਸਮਜਯਾ ॥ ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ ਸਰਣਿ ਸੁਆਮੀ, ਬਿਗ੍ਯਾਪ੍ਤਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਨਰਹਰਹ ॥ ੪੯ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਬਿੰਦੀ ਸਹਿਤ: ਉਪਰੋਕਤ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦਿਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਉਚਾਰਨ:- ਲਹਰੀਂ, ਜੀਆਂ, ਲਜਿਆ, ਖਾਦਿਐਂ, ਅਖਾਦਿਅ, ਸਾਜਿਐਂ, ਸਮੱਜਿਆ, ਬਿਗਆਪਤਿ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਲੰਪਟ=ਲਪਟ ਰਿਹਾ, ਲਗ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਰਮੋਰਹ=ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ, ਪ੍ਰਧਾਨ, ਮੁਖੀ ਬੰਦੇ। ਲਹਰੀ=ਲਹਿਰਾਂ ਵਿਚ। ਕਲੋਲਤੇ=ਕਲੋਲ, ਹਾਵ-ਭਾਵ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਾਵੰਤ ਜੀਆ=ਜੀਵ ਦੌੜਦੇ ਭਜਦੇ ਹਨ। ਬਹੁ ਪ੍ਰਕਾਰੰ=ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਬਹੁ ਡੋਲਤੇ=ਬਹੁਤ ਡੋਲਦੇ ਹਨ। ਨਚ=ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸਟੰ=ਪਿਆਰੇ ਦੀ। ਬਾਧਵ=ਸਨਬੰਧੀ, ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ। ਤਵ=ਤੈਨੂੰ। ਲਜਯਾ=ਸ਼ਰਮ। ਅਕਰਣੰ=ਨਾ ਕਰਨ ਜੋਗ ਕੰਮ। ਕਰੋਤਿ=ਕਰਦਾ ਹੈ। ਅਖਾਦ੍ਯਿ=ਨਾ ਖਾਣ ਜੋਗ ਵਸਤੂ। ਖਾਦ੍ਯੰ=ਖਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਾਜ੍ਯੰ=ਨਾ ਸਾਜਣ ਜੋਗ। ਸਾਜਿ=ਸਾਜਦਾ ਹੈ। ਸਮਜਯਾ=ਸਮਾਜ, ਸਭਾ। ਤ੍ਰਾਹਿ ਤ੍ਰਾਹਿ=ਰਖ ਲੈ, ਬਚਾਅ ਲੈ। ਬਿਗ੍ਯਾਪ੍ਤਿ=ਬੇਨਤੀ। ਹਰਿ ਨਰਹਰਹ=ਹਰੀ, ਪਰਮਾਤਮਾ।੪੯।

ਅਰਥ: ਹੇ ਲੋਭ! ਵੱਡੇ ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਮਨੁੱਖ ਤੇਰੇ ਹਾਵ-ਭਾਵ ਦੀ ਅਨੇਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੀ ਲਪਟ ਵਿਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। (ਤੇਰੇ ਕਾਬੂ ਆਏ ਜੀਵ) ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਨਸਦੇ ਭਜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡੋਲਦੇ ਫਿਰਦੇ ਹਨ। (ਹੇ ਲੋਭ!) ਨਾ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮਿੱਤਰ ਦੀ, ਨਾ ਇਸ਼ਟ ਦੀ, ਨਾ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਦੀ, ਕੋਈ ਸ਼ਰਮ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਤੂੰ ਨਾ-ਕਰਨਜੋਗ (ਅਯੋਗ) ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈਂ, ਨਾ ਖਾਣ ਜੋਗ (ਅਭੱਖ ਪਦਾਰਥ) ਖਾਂਦਾ ਹੈਂ, ਨਾ ਤੂੰ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਬਸਤਰ ਪਹਿਨਦਾ ਹੈਂ ਭਾਵ ਤੂੰ ਨਿਰਲਜ ਹੈਂ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਤੂੰ ਇਉਂ) ਬੇਨਤੀ ਕਰ, ਹੇ ਸੁਆਮੀ! ਹੇ ਨਰਹਰੀ! ਤ੍ਰਾਹ ਤ੍ਰਾਹ ਮੈਂ ਤੇਰੀ ਸ਼ਰਣ ਆਇਆ ਹਾਂ (ਮੈਨੂੰ ਲੋਭ ਦੀ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ) ਬਚਾਅ ਲੈ।੪੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਵੇਂ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਦੀ ਅਗ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਸਾੜ ਸੁਟਦੀ ਹੈ ਤਿਵੇਂ ਲੋਭ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਕਾਇਆਂ ਨੂੰ ਡੁਬੋਅ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਲੋਭ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੇ ਲਖਣਾਂ ਤੋਂ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤੰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਇਛਾਵਾਂ ਉਛਾਲੇ ਮਾਰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਜੀਵ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਅਥਵਾ ਬੇਚੈਨ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀਆਂ ਤਰੰਗਾਂ ਉਤੇ ਕਾਬੂ ਪਾਉਣ ਵਿਚ ਅਸਫਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਬੌਂਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਲੋਭੀ ਪੁਰਸ਼ ਆਪਣੇ ਬਿਗਾਨੇ, ਭੱਖ ਅਭੱਖ, ਜਾਂ ਸ਼ਰਮ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਵਲ ਉਕਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖਦਾ, ਕੇਵਲ ਲੋਭ ਦੀ ਹਵਸ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਿਰ ਧੜ ਦੀ ਬਾਜ਼ੀ ਲਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਦਸਮੇਸ਼ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਤਾਂ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਨਿਰੀਖਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਬਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਕਮਾਲ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ:--

ਲੋਭ ਕੇ ਲਾਗ ਫਿਰਿਓ ਘਰ ਹੀ ਘਰ,

ਜੋਗ ਕੇ ਨਯਾਸ ਸਭੈ ਬਿਸਰਾਏ ॥

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ, ਮਨ ਦੀ ਅਸਥਿਰਤਾ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲੋਭ ਵੀ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਹੈ:–

੧. ਕਬਹੂ ਜੀਅੜਾ ਊਭਿ ਚੜਤੁ ਹੈ, ਕਬਹੂ ਜਾਇ ਪਇਆਲੇ ॥
ਲੋਭੀ ਜੀਅੜਾ ਥਿਰੁ ਨ ਰਹਤੁ ਹੈ, ਚਾਰੇ ਕੁੰਡਾ ਭਾਲੇ॥ [ਪੰ. ੮੭੬

੨. ਲੋਭ ਲਹਰਿ ਸੁਆਨ ਕੀ ਸੰਗਤਿ,
ਬਿਖੁ ਮਾਇਆ ਕਰੰਗਿ ਲਗਾਵੈਗੋ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੧੧

੩. ਲੋਭ ਵਿਕਾਰ ਜਿਨਾ ਮਨੁ ਲਾਗਾ,
ਹਰਿ ਵਿਸਰਿਆ ਪੁਰਖੁ ਚੰਗੇਰਾ ॥
ਓਇ ਮਨਮੁਖ ਮੂੜ ਅਗਿਆਨੀ ਕਹੀਅਹਿ,
ਤਿਨ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗੁ ਮੰਦੇਰਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੧੧

੪. ਲੋਭ ਲਹਰਿ ਸਭੁ ਸੁਆਨੁ ਹਲਕੁ ਹੈ,
ਹਲਕਿਓ ਸਭਹਿ ਬਿਗਾਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੮੩

ਗਲ ਕੀ, ਲੋਭ ਨੂੰ ਹਲਕੇ ਕੁੱਤੇ ਨਾਲ ਤਸ਼ਬੀਹ ਦਿਤੀ ਹੈ। ਲੋਭ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆਂ ਤਰੀਕਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਗੁਰੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਢਹਿ ਪਵੇ ਅਤੇ ਇਉਂ ਪੁਕਾਰ ਕਰੇ:–

ਲੋਭ ਲਹਰਿ ਅਤਿ ਨੀਝਰ ਬਾਜੈ॥ ਕਾਇਆ ਡੂਬੈ ਕੇਸਵਾ॥੧॥
ਸੰਸਾਰੁ ਸਮੁੰਦੇ ਤਾਰਿ ਗੋੁਬਿੰਦੇ ॥
ਤਾਰਿ ਲੈ ਬਾਪ ਬੀਠਲਾ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੯੬

ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਮਾਇਆ-ਮੋਹ ਕਰਕੇ ਬੁਧ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਸਚ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ।

ਸੱਤੇ ਬਲਵੰਡ ਦੀ ਵਾਰ ਵਿਚ ਲੋਭ ਬਾਰੇ ਤੱਤ ਕਢ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:--

ਲਬ ਵਿਣਾਹੇ ਮਾਣਸਾ, ਜਿਉ ਪਾਣੀ ਬੂਰੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੯੬੭

ਹੇ ਜਨਮ ਮਰਣ ਮੂਲੰ ਅਹੰਕਾਰੰ ਪਾਪਾਤਮਾ ॥ ਮਿਤ੍ਰੰ ਤਜੰਤਿ, ਸਤ੍ਰੰ ਦ੍ਰਿੜੰਤਿ ਅਨਿਕ ਮਾਯਾ ਬਿਸ੍ਤੀਰਨਹ ॥ ਆਵੰਤ, ਜਾਵੰਤ ਥਕੰਤ ਜੀਆ, ਦੁਖ ਸੁਖ ਬਹੁ ਭੋਗਣਹ ॥ ਭ੍ਰਮ ਭਯਾਨ ਉਦਿਆਨ ਰਮਣੰ, ਮਹਾ ਬਿਕਟ ਅਸਾਧ ਰੋਗਣਹ ॥ ਬੈਦ੍ਯੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ, ਆਰਾਧਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ॥੪੯॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਮੂਲੰ=ਮੂਲ (ਕਾਰਨ)। ਅਹੰਕਾਰੰ=ਅਹੰਕਾਰ। ਪਾਪਾਤਮਾ=ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਆਤਮਾ। ਤਜੰਤਿ=ਛੁਡਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਤ੍ਰੰ=ਦੁਸ਼ਮਨ। ਦ੍ਰਿੜੰਤਿ=ਪੱਕੇ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ। ਮਾਯਾ ਬਿਸ੍ਤੀਰਨਹ=ਮਾਇਆ ਦਾ ਖਿਲਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈਂ। ਆਵੰਤ ਜਾਵੰਤ=ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਜੰਮਦੇ ਮਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਥਕੰਤ ਜੀਆ=ਜੀਵ (ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਪੈ ਕੇ) ਥਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਭ੍ਰਮ ਭਯਾਨ ਉਦਿਆਨ=ਭਰਮ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ। ਰਮਣੰ=ਫਿਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਮਹਾ ਬਿਕਟ=ਬਹੁਤ ਡਰਾਉਣੇ। ਅਸਾਧ ਰੋਗਣਹ=ਜਿਸ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਕੋਈ ਇਲਾਜ ਨਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ, ਲਾ-ਇਲਾਜ ਰੋਗ। **ਬੈਦ੍ਯੰ**=ਵੈਦ। ਆਰਾਧਿ=ਸਿਮਰ।੪੯।

ਅਰਥ: ਹੇ ਜਨਮ ਮਰਣ ਦੇ ਮੂਲ (ਕਾਰਨ), ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਅਹੰਕਾਰ! ਤੂੰ ਸਜਣਾਂ ਮਿਤਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਡਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ ਤੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਪੱਕੇ ਕਰਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈਂ (ਅਤੇ) ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਜਾਲ ਖਿਲਾਰਦਾ ਹੈਂ। (ਤੇਰੇ ਵਸੇਬੇ ਕਾਰਨ) ਜੀਵ ਆਂਦੇ ਜਾਂਦੇ (ਜੰਮਦੇ ਮਰਦੇ) ਅਨੇਕ ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ ਦੁਖ ਭੋਗਦੇ) ਥੱਕ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਬਹੁਤ ਦੁਖ ਸੁਖ ਭੋਗਦੇ

ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਭਰਮ ਦੇ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਭਟਕਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਬਹੁਤ ਡਰਾਉਣੇ ਲਾ-ਇਲਾਜ ਰੋਗਾਂ ਵਿਚ ਫਸਾਈ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਲਾ-ਇਲਾਜ ਰੋਗ ਦੇ) ਵੈਦ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਸ ਹਰੀ ਦਾ ਨਿਰੰਤਰ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।੪੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਲਿਆਉਣ ਵਾਲਾ ਮੂਲ ਕਾਰਣ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਜਿਥੇ 'ਅਹੰ' ਮੈਂ ਮੈਂ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਮੌਤ' ਹਰ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਤੇ ਖੜੀ ਹੈ ਪਰ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। 'ਮੇਰੀ ਮੇਰੀ ਕਰਤੇ ਜਨਮੁ ਗਇਓ॥ ਸਾਇਰੁ ਸੋਖਿ ਭੁਜੰਬ ਲਇਓ॥' ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਹੰਕਾਰ ਹੈ ਉਹ ਸੁਜਾਣ ਪੁਰਖ ਨਹੀਂ, ਗਵਾਰ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਹੰਕਾਰ ਹੋਵੇ ਉਥੇ ਨਿੰਮਰਤਾ ਆਦਿ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਲਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਮਾਰ ਆਵਾਗਵਨ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਭਿਆਨਕ ਜੰਗਲ ਨਾਲ ਤਸ਼ਬੀਹ ਦਿਤੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ ਜਾਨਵਰ ਕਲੇਸ਼ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਹੰਕਾਰ ਤਿਆਗਿਆਂ ਹੀ ਸਰੂਪ ਦੀ ਲਖਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:-

ਆਪੁ ਗਇਆ ਤਾ ਆਪਹਿ ਭਏ ॥

ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਕੀ ਸਰਨੀ ਪਏ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੦੨

ਭਰਮ ਵਿਚ ਪਿਆ ਜੀਵ ਭਟਕਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਹਉਮੈ ਦਾ ਰੋਗ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਰੋਗ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਵੈਦ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਆਪ ਹੈ। ਇਸ ਲਾ-ਇਲਾਜ ਰੋਗ ਦੀ ਦਵਾਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੈ। ਰਬੀ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਕ ਗਲ ਚੇਤੇ ਰਖਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਹੰਕਾਰ ਵਸ ਹੋ ਕੇ ਕਈ ਸਜਣ,

ਕਈ ਦੁਸ਼ਮਣ ਬਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਅਹੰਕਾਰ ਬਾਰੇ ਤਤ-ਨਿਰਣਾ ਇਉਂ ਕੀਤਾ ਹੈ:—

ਕਬੀਰ ਜਾ ਦਿਨ ਹਉ ਮੂਆ, ਪਾਛੈ ਭਇਆ ਅਨੰਦੁ ॥
ਮੋਹਿ ਮਿਲਿਓ ਪ੍ਰਭੁ ਆਪਨਾ, ਸੰਗੀ ਭਜਹਿ ਗੋੁਬਿੰਦੁ ॥੬॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੬੪

ਹੇ ਪ੍ਰਾਣ ਨਾਥ ਗੋਬਿੰਦਹ, ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ ਜਗਦ੍ਗੁਰੋ ॥ ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਤਾਪ ਹਰਣਹ, ਕਰੁਣਾ ਮੈ ਸਭ ਦੁਖ ਹਰੋ ॥ ਹੇ ਸਰਣਿ ਜੋਗ ਦਯਾਲਹ, ਦੀਨਾ ਨਾਥ ਮਯਾ ਕਰੋ ॥ ਸਰੀਰ ਸ੍ਵਸਥ ਖੀਣ ਸਮਏ, ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ ਰਾਮ ਦਾਮੋਦਰ ਮਾਧਵਹ ॥ ੫੦ ॥

ਉਚਾਰਨ ਸੇਧ

ਫੁਟਕਲ: 'ਦਯਾਲਹ' ਨੂੰ 'ਦਇਆਲਹ' ਉਚਾਰਨ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਗੋਬਿੰਦਹ, ਹਰਣਹ ਤੇ ਮਾਧਵਹ ਦੇ ਅੰਤਲੇ 'ਹ' ਨੂੰ ਕੰਨੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਬੁਲਾਣਾ ਹੈ।

ਪਦ ਅਰਥ: ਹੇ ਪ੍ਰਾਨ ਨਾਥ=ਹੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ!। ਗੋਬਿੰਦਹ=ਹੇ ਗੋਬਿੰਦ! (ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪਾਲਕ)। ਕ੍ਰਿਪਾ ਨਿਧਾਨ=ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ। ਜਗਦਰੋ=ਹੇ ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ!। ਤਾਪ ਹਰਣ=ਤਾਪ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ। ਕਰੁਣਾ ਮੈ=ਹੇ ਦਇਆ ਦੇ ਸਰੂਪ!। ਹਰੋ=ਦੂਰ ਕਰੋ। ਸਰਣਿ ਜੋਗ=ਸ਼ਰਨ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰਥ। ਦਯਾਲਹ=ਦਇਆ ਦੇ ਘਰ। ਦੀਨਾ ਨਾਥ=ਗਰੀਬਾਂ ਦੁਖੀਆਂ ਦੇ ਮਾਲਕ। ਮਯਾ=ਦਇਆ, ਰਹਿਮਤ। ਸ੍ਵਸਥ=ਅਰੋਗ। ਖੀਣ=ਕਮਜ਼ੋਰ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼। ਸਮਏ=ਸਮੇਂ ਵਿਚ। ਸਿਮਰੰਤਿ ਨਾਨਕ=ਨਾਨਕ ਸਿਮਰਦਾ ਰਹੇ। ਰਾਮ ਦਾਮੋਦਰ ਮਾਧਵਹ=ਵਿਆਪਕ ਗੋਬਿੰਦ ਪ੍ਰਭੂ।੫੦।

ਅਰਥ: ਹੇ ਪ੍ਰਾਣਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੋਬਿੰਦ! ਹੇ ਕਿਰਪਾ ਦੇ ਖਜ਼ਾਨੇ, ਹੇ ਜਗਤ ਦੇ ਗੁਰੂ! ਹੇ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਤਾਪ (ਸੰਤਾਪ) ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ! ਤੇ ਦਇਆ ਸਰੂਪ! (ਮੇਰੇ) ਸਾਰੇ ਦੁਖ-ਕਲੇਸ਼ ਦੂਰ ਕਰ ਦਿਓ ਜੀ।

ਹੇ ਸ਼ਰਨ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰਥ, ਦਇਆ ਦੇ ਘਰ! ਹੇ ਦੀਨਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ! ਰਹਿਮਤ ਕਰੋ ਜੀ। ਹੇ ਰਾਮ! ਹੇ ਦਾਮੋਦਰ! ਹੇ ਮਾਧਵੇ! ਸਰੀਰ ਭਾਵੇਂ ਅਰੋਗ ਹੋਵੇ, ਭਾਵੇਂ (ਰੋਗ ਨਾਲ) ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋਵੇ, (ਹਰ) ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਨਾਨਕ (ਨਿਰੰਤਰ ਤੇਰਾ ਨਾਮ) ਸਿਮਰਦਾ ਰਹੇ ਜੀ।੫੦।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਨਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਅਰਾਧਨਾ ਕਰਨੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਇਸ ਬੇਨਤੀ ਰਾਹੀਂ ਮੰਗ ਵੀ ਕਰਨੀ ਹੈ:–

੧. **ਦੁਖਿ ਸੁਖਿ ਪਿਆਰੇ ਤੁਧੁ ਧਿਆਈ ॥**
ਏਹ ਸੁਮਤਿ ਗੁਰੂ ਤੇ ਪਾਈ ॥
ਨਾਨਕ ਕੀ ਧਰ ਤੂੰ ਹੈ ਠਾਕੁਰ,
ਹਰਿ ਰੰਗਿ ਪਾਰਿ ਪਰੀਵਾਂ ਜੀਉ॥ [ਪੰਨਾ ੯੯

੨. **ਜੇ ਸੁਖੁ ਦੇਹਿ ਤ ਤੁਝਹਿ ਅਰਾਧੀ,**
ਦੁਖਿ ਭੀ ਤੁਝੈ ਧਿਆਈ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੫੭

ਸੋ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਮਿਹਰ ਦਾ ਪਾਤਰ ਬਣਨ ਲਈ ਉਸ ਦੀ ਆਗਿਆ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨਾ ਹੈ:–

ਸੁਖੁ ਦੂਖੁ ਤੇਰੀ ਆਗਿਆ ਪਿਆਰੇ, ਦੂਜੀ ਨਾਹੀ ਜਾਇ ॥੩॥
ਜੋ ਤੂੰ ਕਰਾਵਹਿ ਸੋ ਕਰੀ ਪਿਆਰੇ,
ਅਵਰੁ ਕਿਛੁ ਕਰਣੁ ਨ ਜਾਇ ॥ ੪ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੩੨

ਸਿਧਾਂਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਨੂੰ ਦੁਖ ਤੇ ਸੁਖ ਸਮੇਂ ਸਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਾਣਨਾਥ ਗੋਬਿੰਦ ਨੂੰ ਧਿਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਚਰਣ ਕਮਲ ਸਰਣੰ, ਰਮਣੰ ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨਹ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ਤਰਣੰ, ਨਾਨਕ, ਮਹਾ ਸਾਗਰ ਭੈ ਦੁਤਰਹ ॥੫੧॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਰਣੰ=ਸ਼ਰਣ। ਰਮਣੰ=ਉਚਾਰਨਾ। ਗੋਪਾਲ ਕੀਰਤਨਹ=ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪਾਲਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ। ਤਰਣੰ=ਤਰ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਮਹਾਂ ਸਾਗਰ=ਵੱਡਾ ਸਮੁੰਦਰ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ। ਭੈ=ਭਿਆਨਕ। ਦੁਤਰਹ=ਔਖਾ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ (ਟਿਕ ਕੇ ਉਸ) ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪਾਲਕ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੁਆਰਾ ਭਿਆਨਕ ਵੱਡੇ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਤਰ ਜਾਈਦਾ ਹੈ।੫੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਔਖਾ ਤਰਿਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿਚ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਅਹੰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਲਹਿਰਾਂ ਉਠਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਚੰਚਲ ਤੇ ਚਤੁਰ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲਪੇਟ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਡੋਬ ਦੇਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋਣ ਲਈ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਨ ਕਮਲਾਂ ਦੀ ਓਟ ਲੈਣ ਦੀ ਸੋਧ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਅਥਵਾ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਮਿਲ ਕੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਧਸੰਗਤ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਹੀ ਅਨੇਕ ਜੀਵਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਹੋਇਆ ਹੈ:—

੧. ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਤਰਿਆ ਸੰਸਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਕਾ ਨਾਮੁ ਮਨਹਿ ਆਧਾਰੁ॥ [ਪੰਨਾ ੩੯੪

੨. ਜਿਨਿ ਜਿਨਿ ਸਾਧ ਸੰਗੁ ਪਾਇਆ ॥
ਸੋ ਪ੍ਰਭਿ ਆਪਿ ਤਰਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੨੨

ਸਿਰ ਮਸ੍ਤਕ ਰਖ੍ਯ਼ਾ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੰ, ਹਸ੍ਤ ਕਾਯਾ ਰਖ੍ਯ਼ਾ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰਹ ॥ ਆਤਮ ਰਖ੍ਯ਼ਾ ਗੋਪਾਲ ਸੁਆਮੀ, ਧਨ ਚਰਣ ਰਖ੍ਯ਼ਾ ਜਗਦੀਸ੍ਵਰਹ ॥ ਸਰਬ ਰਖ੍ਯ਼ਾ ਗੁਰ ਦਯਾਲਹ, ਭੈ ਦੂਖ ਬਿਨਾਸਨਹ ॥ ਭਗਤਿ ਵਛਲ ਅਨਾਥ ਨਾਥੇ, ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਪੁਰਖ ਅਚੁਤਹ ॥ ੫੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਮਸ੍ਤਕ=ਮੱਥਾ। ਰਖ੍ਯ਼ਾ=ਰਖਿਆ। ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੰ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ। ਹਸ੍ਤ=ਹੱਥ। ਕਾਯਾ=(ਕਾਇਆ) ਦੇਹੀ, ਸਰੀਰ। ਧਨ=ਦੌਲਤ, ਸੰਪਤੀ। ਜਗਦੀਸ੍ਵਰਹ=ਜਗਤ ਦਾ ਮਾਲਕ। ਗੁਰ ਦਇਆਲਹ=ਦਇਆਲੂ ਗੁਰੂ ਦੀ। ਭੈ ਦੂਖ ਬਿਨਾਸਨਹ=ਡਰ ਤੇ ਦੁਖਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਭਗਤਿ ਵਛਲ=ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਅਨਾਥ ਨਾਥਹ=ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ ਮਾਲਕ। ਅਚੁਤਹ=ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ।

ਅਰਥ: ਸਿਰ ਤੇ ਮੱਥੇ ਨੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ (ਪਰਮੇਸ਼ਰ) ਦੀ ਰਖਿਆ (ਰਖਵਾਲੀ) ਹੈ, ਹੱਥਾਂ ਅਤੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪਾਲਕ ਤੇ ਮਾਲਕ ਦੀ ਰਖਿਆ ਹੈ, ਧਨ (ਦੌਲਤ) ਨੂੰ ਜਗਤ ਦੇ ਮਾਲਕ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਹੈ। ਸਾਰਿਆਂ (ਜੀਆਂ) ਨੂੰ ਦਇਆਲੂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਰਖਿਆ ਹੈ (ਜੋ) ਭੈ ਅਤੇ ਦੁਖਾਂ ਨੂੰ ਨਾਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਭੂ) ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ

ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਆਨਾਥਾਂ (ਗਰੀਬਾਂ ਦਾ) ਮਾਲਕ (ਭਾਵ ਆਸਰਾ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ) ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਰਹੁ।੫੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੂੰ ਇਹ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਤੇਰੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹਰੇਕ ਅੰਗ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸੰਪਤੀ ਦਾ ਰਖਿਅਕ ਹੈ, ਤੂੰ ਉਸ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪੁਰਖ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਟਿਕ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਭਗਤੀ ਦਾ ਪਿਆਰਾ ਅਤੇ ਨਿਆਸਰਿਆਂ ਦਾ ਆਸਰਾ ਹੈ:–

੧. ਬਿਘਨੁ ਨ ਕੋਊ ਲਾਗਤਾ, ਗੁਰ ਪਹਿ ਅਰਦਾਸਿ ॥
ਰਖਵਾਲਾ ਗੋਬਿੰਦ ਰਾਇ, ਭਗਤਨ ਕੀ ਰਾਸਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੧੯

੨. ਰਖਵਾਲੇ ਗੁਰ ਗੋਪਾਲਾ ॥
ਸਭਿ ਜੀਅ ਭਏ ਦਇਆਲਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੨੨

ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਉਣ ਸਮੇਂ ਸੋਹਿਲਾ ਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠ ਦੀ ਸਮਾਪਤੀ ਮਗਰੋਂ, ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਪਾਠ ਆਮ ਪੁਰਾਤਨ ਸਿਖ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਕੋਈ ਵਿਧਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਪਰ ਇਕ ਦੂਜੇ ਪਾਸੋਂ ਸੁਣ ਕੇ ਹੀ ਦੇਖਾ-ਦੇਖੀ ਇਹ ਪਰਪਾਟੀ ਚਲ ਪਈ ਹੈ।

ਜੇਨ ਕਲਾ, ਧਾਰਿਓ ਆਕਾਸੰ ਬੈਸੰਤਰੰ ਕਾਸਟ ਬੇਸਟੰ ॥ ਜੇਨ ਕਲਾ, ਸਸਿ ਸੂਰ ਨਖ੍ਯ੍ਰ ਜੋਤ੍ਯ੍ਯਿੰ, ਸਾਸੰ ਸਰੀਰ ਧਾਰਣੰ ॥ ਜੇਨ ਕਲਾ ਮਾਤ ਗਰਭ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੰ, ਨਹ ਛੇਦੰਤ ਜਠਰ ਰੋਗਣਹ ॥ ਤੇਨ ਕਲਾ ਅਸਥੰਭੰ ਸਰੋਵਰੰ, ਨਾਨਕ, ਨਹ ਛਿਜੰਤਿ ਤਰੰਗ ਤੋਯਣਹ ॥ ੫੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਜੇਨ=ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ। ਕਲਾ=ਸ਼ਕਤੀ। ਧਾਰਿਓ=ਰਖਿਆ, ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਆਕਾਸੰ=ਆਕਾਸ਼, ਆਸਮਾਨ। ਬੈਸੰਤਰੰ=ਅਗਨੀ। ਕਾਸਟ=ਲਕੜੀ। ਬੇਸਟੰ=ਵੇੜ੍ਹਿਆ, ਢਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਸਿ=ਚੰਦਰਮਾ। ਸੂਰ=ਸੂਰਜ। ਨਖ੍ਹਤ੍ਰ=ਤਾਰੇ। ਜੋਤਿੰ=ਜੋਤਿ ਪ੍ਰਕਾਸ਼। ਸਾਸੰ=ਸੁਆਸ। ਸਰੀਰ ਧਾਰਣੰ=ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਟਿਕਾਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਪ੍ਰਤਿਪਾਲੰ=ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ। ਨਹ ਛੇਦੰਤ=ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਜਠਰ ਰੋਗਣਹ=ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ ਰੋਗ। ਤੇਨ=ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ। ਅਸਥੰਭੰ=ਟੇਕ, ਸਹਾਰਾ। ਸਰੋਵਰੰ=ਸਮੁੰਦਰ। ਨਹ ਛਿਜੰਤਿ=ਨਹੀ ਛਿਜਦੀ, ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਤਰੰਗ ਤੋਯਣਹ=ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਰਾਂ।੫੩।

ਅਰਥ: ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਆਕਾਸ਼ ਨੂੰ (ਬਿਨਾ ਥੰਮਾਂ ਤੋਂ) ਟਿਕਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਨੀ ਨੂੰ ਲਕੜ ਵਿਚ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ।

ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਚੰਦਰਮਾ ਸੂਰਜ, ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਜੋਤਿ (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ੀ ਹੋਈ ਹੈ ਅਤੇ) ਸਰੀਰਾਂ ਵਿਚ (ਜੋਤਿ ਰਖ ਕੇ) ਸੁਆਸ ਟਿਕਾਏ ਹੋਏ ਹਨ।

ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਸ਼ਕਤੀ ਨਾਲ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚ (ਜੀਵ ਦੀ) ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਦਾ (ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ) ਅਤੇ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਦੀ ਅਗਨੀ ਦੇ ਰੋਗ (ਜੀਵ ਨੂੰ) ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣ ਦਿੰਦੇ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਲਾ ਨਾਲ (ਸੰਸਾਰ) ਸਰੋਵਰ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ, (ਉਸ ਦੇ) ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ (ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ) ਨਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ।੫੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਹੜਾ ਪ੍ਰਭੂ ਅਕਲ ਕਲਾ ਭਰਪੂਰ ਹੋ ਰਹਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਤਾਂ ਤਾਂ ਨਾਨਕ ਗੁਰੂ ਜੀ ਹੀ ਆਖ ਕੇ ਸੁਣਾ ਸਕਦੇ ਹਨ, ਅੱਸਾਂ ਅਲਪਗ ਜੀਵਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੀ ਸੋਝੀ ਹੈ?

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਜੋਤਿ ਚੰਨ, ਸੂਰਜ, ਧਰਤੀ, ਤਾਰਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਹਰ ਥਾਂ ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਹੀ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਜਗਿਆਸੂ ਨੂੰ ਇਹ ਗਿਆਨ ਬਖਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਵਿਸਮਾਦੀ ਕਲਾ ਅਸਚਰਜ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਹੈ:--

੧. ਆਪੇ ਧਰਤੀ ਆਪਿ ਜਲੁ ਪਿਆਰਾ, ਆਪੇ ਕਰੇ ਕਰਾਇਆ॥
ਆਪੇ ਹੁਕਮਿ ਵਰਤਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਜਲ ਮਾਟੀ ਬੰਧਿ ਰਖਾਇਆ॥
ਆਪੇ ਹੀ ਭਉ ਪਾਇਦਾ ਪਿਆਰਾ,ਬੰਨਿ ਬਕਰੀ ਸੀਹੁ ਹਢਾਇਆ॥
ਆਪੇ ਕਾਸਟ ਆਪਿ ਹਰਿ ਪਿਆਰਾ,
ਵਿਚਿ ਕਾਸਟ ਅਗਨਿ ਰਖਾਇਆ॥
ਆਪੇ ਆਪਿ ਵਰਤਦਾ ਪਿਆਰਾ, ਭੈ ਅਗਨਿ ਨ ਸਕੈ ਜਲਾਇਆ॥
ਆਪੇ ਮਾਰਿ ਜੀਵਾਇਦਾ ਪਿਆਰਾ,
ਸਾਹ ਲੈਦੇ ਸਭਿ ਲਵਾਇਆ ॥ ..... [ਪੰਨਾ ੬੦੬

ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਦਾ ਸਦਕਾ ਵਿਰੋਧੀ ਤੱਤ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਬੱਧੇ ਹੋਏ ਲੋੜੀਂਦੀ ਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਆਕਾਸ਼, ਚੰਨ, ਸੂਰਜ ਤੇ ਤਾਰਿਆਂ ਵੱਲ ਤਕੋ, ਬਿਨਾ ਥੰਮ ਤੋਂ ਖੜੇ ਹਨ:--

ਓਇ ਜੁ ਦੀਸਹਿ ਅੰਬਰਿ ਤਾਰੇ ॥
ਕਿਨਿ ਓਇ ਚੀਤੇ ਚੀਤਨਹਾਰੇ ॥ ੧ ॥
ਕਹੁ ਰੇ ਪੰਡਿਤ, ਅੰਬਰੁ ਕਾ ਸਿਉ ਲਾਗਾ ॥

ਬੂਝੈ ਬੂਝਨਹਾਰੁ ਸਭਾਗਾ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥
ਸੂਰਜ ਚੰਦੁ ਕਰਹਿ ਉਜੀਆਰਾ ॥
ਸਭ ਮਹਿ ਪਸਰਿਆ ਬ੍ਰਹਮ ਪਸਾਰਾ ॥ ੨ ॥
ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜਾਨੈਗਾ ਸੋਇ ॥
ਹਿਰਦੈ ਰਾਮੁ,ਮੁਖਿ ਰਾਮੈ ਹੋਇ॥੩॥੨੯॥ [ਪੰਨਾ ੩੨੯

ਜਿਵੇਂ ਉਪਰੋਕਤ ਚੀਜਾਂ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਤਤਾਂ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਹੈਰਾਨੀਜਨਕ ਹੈ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭੂ ਜੋ ਪਰਮ ਸੱਤਾ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ, ਸੂਖਮ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਜੋਤਿ ਦਾ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਟਿਕਣਾ, ਕਿਤਨਾ ਵਿਸਮਾਦੀ ਕੌਤਕ ਹੈ। ਉਹ ਪਰਮ ਪਿਤਾ ਜੋ ਮਾਤਾ ਦੇ ਗਰਭ ਵਿਚ ਪਾਲਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ। ਸਾਹਿਬ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਬਚਨ ਹਨ:–

ਗਰਭ ਅਗਨ ਮਹਿ ਜਿਨਹਿ ਉਬਾਰਿਆ॥
ਰਕਤ ਕਿਰਮ ਮਹਿ ਨਹੀ ਸੰਘਾਰਿਆ ॥
ਅਪਨਾ ਸਿਮਰਨੁ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਿਆ,
ਓਹੁ ਸਗਲ ਘਟਾ ਕਾ ਮਾਲਕਾ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੮੪

ਗੁਸਾਂਈ ਗਰਿਸ੍ਟ ਰੂਪੇਣ, ਸਿਮਰਣੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਵਣਹ॥ ਲਬਧੵੰ ਸੰਤ ਸੰਗੇਣ, ਨਾਨਕ, ਸ੍ਵਛ ਮਾਰਗ ਹਰਿ ਭਗਤਣਹ॥੫੪॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਗੁਸਾਂਈ=ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਪਾਲਕ। ਗਰਿਸ੍ਟ ਰੂਪੇਣ=ਭਾਰੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ, ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ। ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਵਣਹ=ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ। ਲਬਧੵੰ=ਲਭਦਾ ਹੈ (ਉਚਾਰਨ- ਲਬਧਿਅੰ)। ਸੰਗੇਣ=ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ। ਸ੍ਵਛ ਮਾਰਗ=ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ, ਨਿਰਮਲ ਮਾਰਗ। ਭਗਤਣਹ=ਭਗਤਾਂ ਦਾ।

ਅਰਥ: ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਭਾਰੀ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ) ਸਿਮਰਨ ਸਾਰਿਆਂ ਜੀਆਂ ਦਾ (ਜੀਵਨ ਅਧਾਰ) ਹੈ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹਰੀ ਦੇ ਭਗਤਾਂ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਸਾਫ ਸੁਥਰਾ ਮਾਰਗ ਹੈ, (ਪਰ ਇਹ ਮਾਰਗ) ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ (ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ) ਲਭਦਾ ਹੈ।੫੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

'ਸਾਹਿਬ ਮੇਰਾ ਅਤਿ ਭਾਰਾ' ਵਾਲਾ ਵਾਕ ਸਾਹਮਣੇ ਰਖੀਏ, ਤਾਂ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਸੌਖਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਅਜਿਹੀ ਮਹਾਨ ਹਸਤੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਜੀਵਨ ਬਖਸ਼ਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਭੁਲ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਹ ਭੁਲ ਮਾਨੋ ਮੌਤ ਦੇ ਭੈ ਵਿਚ ਸਦਾ ਗ੍ਰਸੀ ਰਖਦੀ ਹੈ। ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਯਾਦ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਹੈ, ''ਆਖਾ ਜੀਵਾ ਵਿਸਰੈ ਮਰਿ ਜਾਉ'' ਵਾਲੀ ਸੇਧ ਚੇਤੇ ਰਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ:--

ਮਰਣੰ, ਬਿਸਰਣੰ ਗੋਬਿੰਦਹ ॥
ਜੀਵਣੰ, ਹਰਿਨਾਮ ਧ੍ਯਾਵਣਹ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੧

ਸੰਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਸ਼ਰਧਾ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮਾ-ਭਗਤੀ ਉਪਜਦੀ ਹੈ ਜੋ ਮੁਕਤੀ ਦਾ ਨਿਰਮਲ ਅੰਗ ਹੈ। ਹੋਰ ਮਾਰਗਾਂ ਵਿਚ ਨਿਸ਼ਾਨੇ ਤੋਂ ਇਧਰ ਉਧਰ ਹੋਣ ਦਾ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖਤਰਾ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਭਗਤੀ ਮਾਰਗ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਭ ਭੂਲ-ਭੁਲਈਆਂ ਵਾਲੇ ਰਸਤੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਵੀਚਾਰ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸਾਂ, ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ੍ਰੀ ਦਰਬਾਰ ਸਾਹਿਬ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਤੋਂ ਭਾ. ਸ. ਨਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਹਜ਼ੂਰੀ ਰਾਗੀ ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ:-

ਐਸੇ ਕਾਹੇ ਭੂਲਿ ਪਰੇ ॥ ਕਰਹਿ ਕਰਾਵਹਿ ਮੂਕਰਿ ਪਾਵਹਿ,

ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਸੰਗਿ ਹਰੇ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥

ਕਾਚ ਬਿਹਾਝਨ ਕੰਚਨ ਛਾਡਨ,

ਬੈਰੀ ਸੰਗਿ ਹੇਤੁ, ਸਾਜਨ ਤਿਆਗਿ ਖਰੇ ॥

ਹੋਵਨੁ ਕਉਰਾ ਅਨਹੋਵਨੁ ਮੀਠਾ,

ਬਿਖਿਆ ਮਹਿ ਲਪਟਾਇ ਜਰੇ॥੧॥

ਅੰਧ ਕੂਪ ਮਹਿ ਪਰਿਓ ਪਰਾਨੀ,

ਭਰਮ ਗੁਬਾਰ ਮੋਹ ਬੰਧਿ ਪਰੇ ॥

ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭ ਹੋਤ ਦਇਆਰਾ,

ਗੁਰੁ ਭੇਟੈ ਕਾਢੈ ਬਾਹ ਫਰੇ ॥੨॥੧੦॥੯੯॥ [ਪੰਨਾ ੮੨੩

ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਪਾਪਾਂ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਖਜਲ ਖੁਆਰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਕੀ ਸੋਝੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤੀ ਦੀ ਕਦਰ-ਕੀਮਤ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਹ ਭਗਤੀ ਵਿਚ ਲਗ ਕੇ ਨਿਰਭੈ ਹੋ ਗਏ ਹਨ।

ਮਸਕੰ ਭਗਨੰਤ ਸੈਲੰ, ਕਰਦਮੰ ਤਰੰਤ ਪਪੀਲਕਹ ॥ ਸਾਗਰੰ ਲੰਘੰਤਿ ਪਿੰਗੰ, ਤਮ ਪਰਗਾਸ ਅੰਧਕਹ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣਿ ਸਿਮਰੰਤਿ ਗੋਬਿੰਦ॥ ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ॥੫੫॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਮਸਕੰ=ਮੱਛਰ। ਭਗਨੰਤ=ਭੰਨ-ਤੋੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸੈਲੰ=ਪਹਾੜ, ਪੱਥਰ। ਕਰਦਮੰ=ਚਿਕੜ। ਤਰੰਤ=ਤਰਦੀ ਹੈ। ਪਪੀਲਕਹ=ਕੀੜੀ। ਸਾਗਰੰ=ਸਮੁੰਦਰ। ਲੰਘੰਤਿ=ਲੰਘਦਾ ਹੈ। ਪਿੰਗੰ=ਪਿੰਗਲਾ, ਲੂਲ੍ਹਾ। ਤਮ=ਹਨੇਰਾ। ਪਰਗਾਸ=ਪ੍ਰਕਾਸ਼, ਚਾਨਣ। ਅੰਧਕਹ=ਅੰਨ੍ਹਾ ਮਨੁੱਖ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ।੫੫।

ਅਰਥ: ਮਛਰ ਪਥਰ ਨੂੰ ਭੰਨ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਕੀੜੀ ਚਿਕੜ ਵਿਚੋਂ ਤਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਪਿੰਗਲਾ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਲਈ ਹਨੇਰਾ ਹੀ

ਚਾਨਣ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਾਰੀ ਬਰਕਤ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਵਿਚ ਆ ਕੇ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ (ਬੈਠ ਕੇ) ਗੋਬਿੰਦ-ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ (ਨਾਮ) ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਹੈ।੫੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਰੂਪੈਂ ਅਲੰਕਾਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਮਛਰ ਦਾ ਪੱਥਰ ਨੂੰ ਤੋੜਨ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੰਕਾਰ ਨੂੰ ਤੋੜਨਾ, ਕੀੜੀ ਤੋਂ ਭਾਵ ਨਿੰਮਰ ਬ੍ਰਿਤੀ, ਚਿਕੜ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮੋਹ ਰੂਪੀ ਪਦਾਰਥ, ਪਿੰਗਲਾ ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਨ ਜੋ ਸਾਧਨਾ ਰੂਪੀ ਪੈਰਾਂ ਤੋਂ ਲੂਲ੍ਹਾ ਹੈ, ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਭਾਵ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ, ਤਮ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਹਨੇਰਾ, ਅੰਨ੍ਹੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਜੀਵ ਅੰਨ੍ਹਾ ਹੈ, ਪਰਗਾਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਚਾਨਣ।

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਤਨੀਆਂ ਅਸੰਭਵ ਗਲਾਂ ਸੰਭਵ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਿਲਾਵਲੁ ਰਾਗ ਵਿਚ ਸਾਧੂ ਸੰਗ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕਰਦਿਆਂ ਜੋ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਉਚਾਰੇ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਭਾਵਕ ਲੜੀ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਹਨ:–

੧. ਪਿੰਗੁਲ ਪਰਬਤ ਪਾਰਿ ਪਰੇ, ਖਲ ਚਤੁਰ ਬਕੀਤਾ ॥
ਅੰਧੁਲੇ ਤ੍ਰਿਭਵਣ ਸੂਝਿਆ ਗੁਰ ਭੇਟਿ ਪੁਨੀਤਾ ॥੧॥
ਮਹਿਮਾ ਸਾਧੂ ਸੰਗ ਕੀ ਸੁਨਹੁ ਮੇਰੇ ਮੀਤਾ ॥
ਮੈਲੁ ਖੋਈ ਕੋਟਿ ਅਘ ਹਰੇ, ਨਿਰਮਲ ਭਏ ਚੀਤਾ ॥੧॥ਰਹਾਉ॥
ਐਸੀ ਭਗਤਿ ਗੋਵਿੰਦ ਕੀ, ਕੀਟਿ ਹਸਤੀ ਜੀਤਾ ॥
ਜੋ ਜੋ ਕੀਨੋ ਆਪਨੋ, ਤਿਸੁ ਅਭੈ ਦਾਨੁ ਦੀਤਾ ॥
ਸਿੰਘੁ ਬਿਲਾਈ ਹੋਇ ਗਇਓ, ਤ੍ਰਿਣੁ ਮੇਰੁ ਦਿਖੀਤਾ ॥

ਸੂਮੁ ਕਰਤੇ ਦਮ ਆਢ ਕਉ, ਤੇ ਗਨੀ ਧਨੀਤਾ ॥੩॥[ਪੰ. ੮੦੯

੨. ਜਿਉ ਅੰਧੁਲੇ ਪੇਖਤ ਹੋਇ ਅਨੰਦ ॥

ਗੂੰਗਾ ਬਕਤ ਗਾਵੈ ਬਹੁ ਛੰਦ ॥

ਪਿੰਗੁਲ ਪਰਬਤ ਪਰਤੇ ਪਾਰਿ ॥

ਹਰਿ ਕੈ ਨਾਮਿ ਸਗਲ ਉਧਾਰਿ ॥੪॥ [ਪੰਨਾ ੯੧੪

ਤਿਲਕ ਹੀਣੰ ਜਥਾ ਬਿਪ੍ਰਾ, ਅਮਰ ਹੀਣੰ ਜਥਾ ਰਾਜਨਹ ॥ ਆਵਧ ਹੀਣੰ ਜਥਾ ਸੂਰ॥ ਨਾਨਕ, ਧਰਮ ਹੀਣੰ ਤਥਾ ਬੈਸ੍ਨਵਹ ॥ ੫੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਤਿਲਕ ਹੀਣੰ=ਤਿਲਕ (ਟਿੱਕੇ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ। ਜਥਾ=ਜਿਵੇਂ। ਬਿਪ੍ਰਾ=ਬ੍ਰਾਹਮਣ। ਅਮਰ=ਹੁਕਮ। ਰਾਜਨਹ=ਰਾਜਾ। ਆਵਧ=ਸ਼ਾਸਤਰ। ਸੂਰ=ਸੂਰਮਾ (ਜੋਧਾ)। ਤਥਾ=ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਹੀਣੰ=ਬਿਨਾ, ਖ਼ਾਲੀ, ਸਖਣਾ। **ਬੈਸ੍ਨਵਹ**=ਵਿਸ਼ਨੂੰ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਉਪਾਸ਼ਕ) ਭਗਤ।

ਅਰਥ: ਤਿਲਕ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਜਿਵੇਂ ਹੁਕਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਰਾਜਾ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ਸਤਰ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸੂਰਮਾ (ਸੋਭਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ), ਤਿਵੇਂ ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਧਰਮ ਤੋਂ ਖਾਲੀ (ਪ੍ਰਭੂ-ਭਗਤ ਕਿਸੇ ਸਤਿਕਾਰ ਦਾ ਅਧਿਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਬਣ ਸਕਦਾ)।੫੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣਾ ਕਰਕੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਜੇ ਟਿਕਾ ਨਹੀਂ, ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹਿੰਦੂ ਨਮਸਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ 'ਟਿਕਾ' ਉਸ ਦੀ ਬਾਹਰਲੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਜਿਸ ਰਾਜੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਨਾ ਮੰਨਿਆ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦੀ ਕੀ ਇਜ਼ਤ ਹੈ? ਜਿਸ ਸੂਰਮੇ ਪਾਸ ਸ਼ਸਤਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ

ਉਹ ਕੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਰਖਿਆ ਕਰੇਗਾ? ਇਸ ਘਾਟ ਕਾਰਨ ਉਹ ਆਪਣਾ ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਜੇ ਸਾਧੂ ਆਪ ਹੀ ਧਰਮ ਤੋਂ ਸਖਣਾ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਭਗਤ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ?:—

ਬੈਸਨੋ ਸੋ, ਜਿਸੁ ਊਪਰਿ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨ ॥
ਬਿਸਨ ਕੀ ਮਾਇਆ ਤੇ ਹੋਇ ਭਿੰਨ॥
ਕਰਮ ਕਰਤ ਹੋਵੈ ਨਿਹਕਰਮ ॥
ਤਿਸੁ ਬੈਸਨੋ ਕਾ ਨਿਰਮਲ ਧਰਮ॥ [ਪੰਨਾ ੨੭੪

ਇਸ ਲਈ ਪ੍ਰਭੂ ਭਗਤ ਦੀ ਸੋਭਾ ਧਰਮ-ਧਾਰਨੀ ਬਣ ਕੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੇ ਭਾਵ ਨੂੰ ਮੁਖ ਰਖ ਕੇ ਇਕ ਦੋਹਰਾ ਪੁਰਾਤਨ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਿਲਦਾ ਹੈ:—

ਨਿਸ ਮੰਦ ਜਿਮ ਚੰਦ ਬਿਨ, ਮੰਦ ਕੰਜ ਬਿਨ ਤਾਲ ॥
ਪੁਰਖ ਮੰਦ ਤਿਮ ਧਰਮ ਬਿਨ, ਤਾ ਤੇ ਧਰਮ ਨ ਟਾਲ॥

[ਪ੍ਰਿਯਾ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਭਾ. ਸ਼ਾਮ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਿਚੋਂ

ਨ ਸੰਖੰ ਨ ਚਕ੍ਰੰ, ਨ ਗਦਾ ਨ ਸਿਆਮੰ ॥ ਅਸ੍ਰਰਜ ਰੂਪੰ ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ ॥ ਨੇਤ ਨੇਤ ਕਥੰਤਿ ਬੇਦਾ ॥ ਊਚ ਮੂਚ ਅਪਾਰ ਗੋਬਿੰਦਹ ॥ ਬਸੰਤਿ ਸਾਧ ਰਿਦਯੰ ਅਚੁਤ ॥ ਬੁਝੰਤਿ ਨਾਨਕ ਬਡਭਾਗੀਅਹ ॥ ੫੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੰਖੰ=ਸੰਖ। ਚਕ੍ਰੰ=ਚੱਕ। ਗਦਾ=ਮੁਗਦਰ। ਸਿਆਮੰ=ਸਾਂਵਲਾ (ਕਾਲਾ) ਰੰਗ। ਅਸ੍ਰਰਜ=ਅਦਭੁਤ। ਰਹੰਤ ਜਨਮੰ=ਜਨਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ। ਨੇਤ ਨੇਤ=ਨੋਟ-ਸ਼ੁੱਧ ਸਰੂਪ 'ਨੇਤਿ' ਹੈ। ਅਰਥ ਹਨ-ਨਾ ਇਤੀ, ਇਹ

ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। ਇਤਿ=ਹਦ। ਨ ਇਤਿ=ਬੇਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਥੰਤ=ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬੇਦਾ=ਬੇਦ। ਮੂਚ=ਵੱਡਾ। ਅਪਾਰ=ਬੇਅੰਤ। ਬਸੰਤਿ=ਵਸਦਾ ਹੈ। ਰਿਦਯੰ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਅਚੁਤ=ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂ। ਬੁਝੰਤਿ=ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਵਡਭਾਗੀਅਹ=ਵਡੇਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ।੫੭।

ਅਰਥ: (ਗੋਬਿੰਦ ਪਾਸ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਉਸ ਪਾਸ) ਨਾ ਸੰਖ ਹੈ, ਨਾ ਚੱਕ੍ਰ ਹੈ, ਨਾ ਗਦਾ ਹੈ, ਨਾ (ਉਹ) ਸਾਂਵਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਹੈ। (ਉਹ) ਅਦਭੁਤ ਰੂਪ ਵਾਲਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ। ਵੇਦ (ਉਸ ਨੂੰ) ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ (ਨਾ ਇਤੀ) ਆਖਦੇ ਹਨ। (ਉਹ) ਗੋਬਿੰਦ ਬਹੁਤ ਉੱਚਾ, ਵੱਡਾ ਅਤੇ ਬੇਅੰਤ ਹੈ। (ਉਹ) ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਪ੍ਰਭੂ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਭੇਦ) ਵਡੇਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ (ਪੁਰਸ਼ ਹੀ) ਸਮਝਦੇ ਹਨ।੫੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਵਾਸਤਵ ਰੂਪ ਨੂੰ ਵਰਣਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਈ ਲੋਕ ਉਸ ਨੂੰ ਕਾਲੇ ਰੰਗ ਵਾਲਾ, ਸੰਖ, ਚੱਕ੍ਰ ਤੇ ਗਦਾ ਧਾਰੀ ਆਦਿ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਇਸ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਖੰਡਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਦਸਦੇ ਹਨ, ਕਿ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਨਮ ਤੋਂ ਰਹਿਤ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਦੇਹਧਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਸੋ, ਦੇਹ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਹੀ ਦਸੇ ਗਏ ਚਿੰਨਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸ ਦਾ ਵਾਸਤਵ ਸਰੂਪ ਦਸਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ 'ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ' ਹੈ, ਪਰ ਉਸ ਅਸਚਰਜ ਰੂਪ ਦਾ ਵਖਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਨੇਤਿ ਨੇਤਿ ਹੈ।

ਉਦਿਆਨ ਬਸਨੰ ਸੰਸਾਰੰ, ਸਨਬੰਧੀ ਸ੍ਵਾਨ ਸਿਆਲ ਖਰਹ ॥ ਬਿਖਮ ਸਥਾਨ ਮਨ ਮੋਹ ਮਦਿਰੰ, ਮਹਾਂ ਅਸਾਧ ਪੰਚ

ਤਸਕਰਹ ॥ ਹੀਤ ਮੋਹ ਭੈ ਭਰਮ ਭ੍ਰਮਣੰ, ਅਹੰ ਫਾਂਸ ਤੀਖ੍ਣ ਕਠਿਨਹ ॥ ਪਾਵਕ ਤੋਅ ਅਸਾਧ ਘੋਰੰ, ਅਗਮ ਤੀਰ ਨਹ ਲੰਘਨਹ ॥ ਭਜੁ ਸਾਧਸੰਗਿ ਗੁੋਪਾਲ ਨਾਨਕ, ਹਰਿ ਚਰਣ ਸਰਣ ਉਧਰਣ ਕ੍ਰਿਪਾ ॥ ੫੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਉਦਿਆਨ=ਜੰਗਲ, ਉਜਾੜ, ਬੀਆਬਾਨ। ਬਸਨੰ=ਵਸਣ। ਸੰਸਾਰੰ=ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ। ਸਨਬੰਧੀ=ਸਾਥੀ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਵਾਸਤਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਵਾਨ=ਕੁੱਤੇ। ਸਿਆਲ=ਗਿੱਦੜ। ਖਰਹ=ਖੋਤੇ। ਬਿਖਮ ਸਥਾਨ=ਕਠਿਨ, ਔਖਾ ਥਾਂ। ਮਦਿਰੰ=ਨਸ਼ਾ। ਮਹਾਂ=ਬਹੁਤ ਹੀ। ਅਸਾਧ=ਨਾ ਸਾਧੇ (ਜਿਤੇ) ਜਾ ਸਕਣ ਵਾਲੇ। ਤਸਕਰਹ=ਚੋਰ। ਹੀਤ=ਹਿਤ। ਭ੍ਰਮਣੰ=ਭਰਮ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਹੰ ਫਾਂਸ=ਹਉਮੈ ਦੀ ਫਾਹੀ। ਤੀਖ੍ਣ=ਤਿੱਖੀ, ਤੇਜ਼। ਕਠਿਨਹ=ਔਖੀ। ਪਾਵਕ=(ਤ੍ਰਿਸ਼ਨ ਰੂਪੀ) ਅੱਗ। ਤੋਅ=ਪਾਣੀ (ਪਦਾਰਥ, ਭਾਵ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ)। ਘੋਰੰ=ਭਿਆਨਕ। ਅਗਮ=ਅਪਹੁੰਚ। ਤੀਰ=ਕੰਢਾ, ਕਿਨਾਰਾ। ਨਹ ਲੰਘਨਹ=ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭਜੁ=ਸਿਮਰ। ਗੁੋਪਾਲ=ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪਾਲਕ ਨੂੰ। ਉਧਰਣ=ਉਧਾਰ, ਪਾਰ-ਉਤਾਰਾ।੫੮।

ਅਰਥ: ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਸਣਾ (ਮਾਨੋ ਇਕ) ਜੰਗਲ ਦਾ (ਵਸਣਾ ਹੈ, ਜਿਥੇ) ਕੁੱਤੇ, ਗਿੱਦੜ, ਖੋਤੇ (ਵਰਗੇ ਜਾਨਵਰ ਇਸ ਦੇ) ਸਬੰਧੀ (ਸਾਥੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ ਭਾਵ ਜੀਅ ਦਾ ਸੁਭਾਉ ਕੁਤਿਆਂ ਗਿਦੜਾਂ ਤੇ ਖੋਤਿਆਂ ਵਾਲਾ ਹੈ)। ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਬੜੇ ਔਖੇ ਥਾਂ ਤੇ (ਘਿਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ) ਮੋਹ ਦਾ ਨਸ਼ਾ ਹੈ, (ਨਾਲ ਹੀ) ਨਾ ਸਾਧ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਚੋਰ ਵੀ ਵਸਦੇ ਹਨ। (ਫਿਰ ਇਥੇ) ਮੋਹ, ਹਿਤ ਭੈ ਤੇ ਭਰਮਣਾ ਭਟਕਣਾ ਹੈ, ਅਹੰਕਾਰ ਦੀ ਤਿਖੀ ਤੇ ਕਰੜੀ ਫਾਹੀ ਹੈ। (ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਅਥਾਹ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਰੂਪੀ) ਅੱਗ ਹੈ, ਜੋ ਬੁਝਾਈ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ।

ਪਾਣੀ (ਸਾਗਰ) ਹੈ, (ਜਿਥੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੈ ਉਹ) ਕਿਨਾਰਾ ਅਪਹੁੰਚ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸ ਤੋਂ (ਪਾਰ ਨਹੀਂ ਲੰਘਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ! ਤੂੰ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪਾਲਕ ਹਰੀ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰ, (ਉਸ) ਦੀ ਚਰਨ ਸ਼ਰਣ ਪਿਆ ਰਹੁ। (ਉਸ ਦੀ) ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ (ਇਸ ਬਿਖਮ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ) ਉਧਾਰ (ਭਾਵ ਪਾਰ ਉਤਾਰਾ) ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।੫੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਨਾਲ ਤੁਲਨਾ ਦਿਤੀ ਹੈ, ਜਿਥੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾਲੂ ਸੁਭਾਵਾਂ ਵਾਲੇ ਕੁਤੇ, ਗਿੱਦੜ, ਖੋਤੇ ਆਦਿ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵੀ ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਵਾਲੀ ਬ੍ਰਿਤੀ ਤਨ ਤੇ ਮਨ ਦੀ ਖੇਹ ਖਬੜੀ ਉਡਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੰਚ ਅਸਾਧ ਚੋਰਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦਾ ਇਕੋ ਇਕ ਸਾਧਨ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਚਰਨ-ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਤੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੁੜ ਕੇ ਉਸ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਂਦੇ ਰਹੀਏ।

ਉਹ ਕਿਤਨਾ ਕੁ ਉਚਾ ਤੇ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਇਹ ਦਸਣਾ ਸੰਭਵ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ 'ਅਪਾਰ' (ਬੇਅੰਤ) ਹੈ। ਹਾਂ, ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਹੋਂਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਸੰਤਾਂ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਫੁਰਮਾਇਆ ਹੈ:–

ਪ੍ਰਭ ਜੀ ਬਸਹਿ ਸਾਧ ਕੀ ਰਸਨਾ ॥

ਨਾਨਕ, ਜਨ ਕਾ ਦਾਸਨਿ ਦਸਨਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੨੬੩

ਜਿਥੋਂ ਤਕ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਿਰਮਲ ਸਰੂਪ ਦਾ ਸਬੰਧ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਨੇ 'ਜਾਪੁ ਸਾਹਿਬ' ਦੇ ਆਰੰਭਕ ਛੰਦ ਵਿਚ ਹੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰ ਦਿਤਾ ਹੈ:–

ਚਕ੍ਰ ਚਿਹਨ ਅਰੁ ਬਰਨ, ਜਾਤਿ ਅਰੁ ਪਾਤਿ ਨਹਿਨ ਜਿਹ॥
ਰੂਪ ਰੰਗ ਅਰੁ ਰੇਖ ਭੇਖ, ਕੋਊ ਕਹਿ ਨ ਸਕਤਿ ਕਿਹ ॥

ਕ੍ਰਿਪਾ ਕਰੰਤ ਗੋਬਿੰਦ ਗੋਪਾਲਹ, ਸਗਲ੍ਯੰ ਰੋਗ ਖੰਡਣਹ ॥ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣਿ ਗੁਣ ਰਮਤ ਨਾਨਕ, ਸਰਣਿ ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸੁਰਹ ॥ ੫੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਕਰੰਤ=ਕਰਦਾ ਹੈ। ਸਗਲ੍ਯੰ=ਸਾਰੇ (ਉਚਾਰਨ-ਸਗਲਿਐਂ)। ਖੰਡਣਹ=ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੇਣਿ=ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਰਮਤ=ਉਚਾਰਦਾ, ਗਾਉਂਦਾ ਹੈ।੫੯।

ਅਰਥ: ਜਦੋਂ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਤੇ ਪਾਲਕ (ਜੀਵ ਉਤੇ ਆਪਣੀ) ਕਿਰਪਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, (ਤਾਂ ਜੀਵ ਦੇ) ਸਾਰੇ ਰੋਗ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਿਰ ਜੀਵ ਉਸ) ਪੂਰਨ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ (ਭਾਵ ਉਸ ਦੀ) ਸੰਗਤ ਵਿਚ (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਬੇਅੰਤ) ਗੁਣ ਗਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।੫੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਹ ਮਾਰਗ ਹੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਨਦਰਿ ਤੇ ਕਿਰਪਾ ਦਾ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਉਪਾਵਾਂ ਤੇ ਜਤਨਾਂ ਦੀ ਟੇਕ ਸਿਵਾਏ ਥਕੇਂਵੇ ਦੇ ਹੋਰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਬਣੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਤਕ ਹਉਮੈ ਦੀ ਫਾਹੀ ਨਹੀਂ ਕੱਟੀ ਜਾਂਦੀ, ਨਾਮ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੋਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਸੋ, ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ, ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਤੇ ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣ ਗਾਉਣੇ, ਇਹੋ ਹੀ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਹਨ।

ਸਿਆਮਲੰ ਮਧੁਰ ਮਾਨੁਖੵੰ, ਰਿਦਯੰ ਭੂਮਿ ਵੈਰਣਹ ॥
ਨਿਵੰਤਿ ਹੋਵੰਤਿ ਮਿਥਿਆ, ਚੇਤਨੰ ਸੰਤ ਸ੍ਵਜਨਹ ॥ ੬੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਿਆਮਲੰ=ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਮੋਹਣੀ ਸੂਰਤ ਵਾਲਾ। ਮਧੁਰ=ਮਿੱਠਾ। ਮਾਨੁਖੵੰ=ਜੀਵ (ਉਚਾਰਨ-ਮਨੁਖਿਅੰ)। ਰਿਦਯੰ ਭੂਮਿ=ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ। ਵੈਰਣਹ=ਵੈਰ। ਨਿਵੰਤਿ=ਨਿਵਣਾ, ਹੋਵੰਤਿ=ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਿਥਿਆ=ਝੂਠ। ਚੇਤਨੰ=ਸਾਵਧਾਨ। ਸ੍ਵਜਨਹ=ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼।੬੦।

ਅਰਥ: (ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਕੋਈ) ਮਨੁੱਖ ਸੁੰਦਰ (ਮਨ ਨੂੰ ਮੋਹਣ ਵਾਲਾ) ਹੋਵੇ (ਅਤੇ) ਮਿਠ-ਬੋਲਾ ਹੋਵੇ, (ਪਰ ਜੇ ਉਸ ਦੇ) ਹਿਰਦੇ ਰੂਪੀ ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਵੈਰ (ਭਾਵਨਾ ਦਾ ਬੀਜ) ਹੈ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ (ਦੂਜਿਆਂ ਅਗੇ) ਨਿਵਣਾ, (ਨਿਰਾ) ਝੂਠ ਭਾਵ ਵਿਖਾਵੇ ਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਤ ਸਜਣ (ਭਲੇ ਪੁਰਸ਼ ਅਜਿਹੀ ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖਾ ਤੋਂ ਸਦਾ) ਚੇਤੰਨ ਭਾਵ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।੬੦।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਸਿਆਮਲੰ ਮਧੁਰ ਮਾਨੁਖੵੰ ਰਿਦਯੰ ਭੂਮਿ ਵੈਰਣਹ ॥
ਨਿਵੰਤਿ ਹੋਵੰਤਿ ਮਿਥਿਆ, ਚੇਤਨੰ ਸੰਤ ਸ੍ਵਜਨਹ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਜੋ ਪਰਮੇਸ੍ਵਰ ਸਿਆਮ ਰੰਗ ਵਾਲਾ ਔ ਮਧੁਰ ਬਾਣੀ ਵਾਲਾ ਰਾਮ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਆਦੀ ਪੁਰਸ਼ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨੇਹਾਰਾ ਹੈ ਤਿਸ ਕੋ ਜੋ ਅਪਨੇ ਰਿਦੇ ਭੂਮੀ ਮੈ ਨਿਵਾਸ ਕਰਾਵਤੇ ਹੈਂ ਅਰਥਾਤ ਰਿਦੇ ਮੈ ਧਿਆਨ ਕਰਤੇ ਹੈਂ ਤਿਨ ਸੰਤੋਂ ਕੇ ਵੈਰ ਵਿਰੋਧ ਕੋ ਵਿਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਤਾ। ਤਿਨ ਮਹਾਤਮਾਂ ਸੰਤੋਂ ਕੇ ਆਗੇ ਜੋ ਜਗਯਾਸੀ ਜਨ ਨਿਮ੍ਰਤ ਹੋਤੇ ਹੈਂ ਤਿਨੋ ਕੋ ਤਿਨ ਸੰਤੋਂ ਕੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੇ ਜਗਤ (ਮਿਥਿਆ) ਝੂਠ ਰੂਪ ਪ੍ਰਤੀਤ ਹੋਤਾ ਹੈ।

ਤਿਨ ਸੰਤ ਸਜਨੋਂ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰ ਓਹੁ ਜਗਯਾਸੀ ਚੇਤਨ ਸਰੂਪ ਹੀ ਹੋ ਜਾਤੇ ਹੈਂ। [ਫ.ਸ.

੨. ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਮਿਠੇ ਮੂੰਹ ਦਾ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਹਿਰਦੇ ਰੂਪ ਭੂਮੀ ਵਿਚ ਵੈਰ ਹੋਵੇ, ਉਸ ਦਾ ਨਿਵਣਾ ਝੂਠਾ ਹੈ। ਹੇ ਸੰਤੋ! ਉਸ ਤੋਂ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ਰਹਿਣਾ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਮਨੁੱਖ (ਵੇਖਣ ਨੂੰ) ਸੋਹਣਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਮਿਠ-ਬੋਲਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਹਿਰਦੇ-ਧਰਤੀ ਵਿਚ ਵੈਰ (ਦਾ ਬੀਜ) ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ (ਦੂਜਿਆਂ ਅਗੇ) ਲਿਫਣਾ (ਨਿਰੀ) ਠੱਗੀ ਹੈ। [ਦਰਪਣ

ਨਿਰਣੈ: ਕਈ ਕਥਾ ਵਾਚਕ 'ਮਧੁਰ' ਪਦ ਦਾ ਅਰਥ 'ਮਧੁਰਾ ਮਨੁਖ' ਕਰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਪ੍ਰਕਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਥੇ ਇਹ ਅਰਥ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਇਥੇ 'ਮਧੁਰ' ਤੋਂ ਭਾਵ ਮਿਠ-ਬੋਲਾ ਹੀ ਠੀਕ ਹੈ। ਮਧੁਰੇ ਮਨੁਖ ਬਾਰੇ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਚਿਹਮੇਗੋਈਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਵਖਰਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਲੋਕ ਨਾਲ ਉਸ ਦਾ ਕੋਈ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਨੰਬਰ ੨ ਅਤੇ ੩ ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਠੀਕ ਹਨ।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਦੀ ਵਿਆਖਿਆ ਜੋ ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ (ਨਿਰਗੁਣੀਆਰਾ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ੧੯੭੧) ਵਿਚ ਕੀਤੀ, ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਇਕ ਸੁੰਦਰ ਸੇਧ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ:–

''ਕਪਟੀ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣੇ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿਆਮਲੰ ਸਾਂਉਲੇ ਤੇ ਸਲੋਨੇ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਤੋਂ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਸੂਰਤ ਮੋਹ ਲੈਣੇ ਵਾਲੀ ਹੋਵੇ ਤੇ ਬੋਲ ਚਾਲ ਵੀ ਜਿਸ ਦਾ ਮਿੱਠਾ ਹੋਵੇ,

ਪਰ ਰਿਦੇ ਵਿਚ ਜਿਸ ਦੇ ਧ੍ਰੋਹ ਵਸਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਨੀਉਣਾ ਝੂਠਾ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਰੂਰ ਧੋਖਾ ਦੇਵੇਗਾ। ਹੇ ਸੰਤ ਅਰ ਸਜਣ ਪੁਰਖੋ! ਐਸੇ ਪੁਰਖਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਕੇ ਰਹਿਣਾ। ਸੋ ਪ੍ਰਤੱਖ ਅਜ ਕਲ ਐਸੇ ਪੁਰਖ ਸਾਧਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਅਰ ਸਿਖਾਂ ਵਿਚ ਬੀ ਦਿਸਦੇ ਹਨ। ਸਾਧਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਐਸੇ ਐਸੇ ਰਿਸ਼ਟ ਪੁਸ਼ਟ ਰਸਨਾ ਦੇ ਚਤੁਰ ਕਥਾ ਕਰਨੇ ਵਿਚ ਨਿਪੁਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੁਛੋ ਨਾ। ਹਿਰਦਾ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਿਚ ਲੰਪਟ ਹੈ, ਸੇਰ ਸੇਰ ਬਦਾਮ ਤੇ ਪਾ ਪਾ ਘਿਉ ਰੋਜ਼ ਚਟਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਰ ਇਸਤ੍ਰੀਆਂ ਪਾਸ ਇਕਾਂਤ ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ ਅਰ ਕੁਕਰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਐਸਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਏ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਡੰਗੇ ਦਾ ਮੰਤ੍ਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਸੂਰਤ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਫਾਹੀ ਦੀ ਕੁੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਰਸਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੱਟੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਨਿੰਮ੍ਰਤਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਲਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਭੋਲੇ ਤੇ ਸ਼ਰਧਾਵਾਨਾਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਪਕਵਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਤਯਾਨਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਐਸੇ ਨਾਗ ਰੂਪ ਸਾਧਾਂ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਏ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਧਾਂ ਨੂੰ ਕਪਟੀ ਚੇਲੇ ਬੀ ਐਸੇ ਲਭਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਿਉਂ ਨਿਉਂ ਕੇ ਰੁਪਿਆ ਪੈਸਾ ਲੈਕੇ ਉਡ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਚੇਤ ਮੂੜਾ ਨ ਜਾਣੰਤ, ਘਟੰਤ ਸਾਸਾ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ ॥ ਛਿਜੰਤ ਮਹਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕਾਂਇਆ, ਕਾਲ ਕੰਨਿਆ ਗ੍ਰਾਸਤੇ ॥ ਰਚੰਤਿ ਪੁਰਖਹ ਕੁਟੰਬ ਲੀਲਾ, ਅਨਿਤ ਆਸਾ ਬਿਖਿਆ ਬਿਨੋਦ ॥ ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਬਹੁ ਜਨਮ ਹਾਰਿਓ, ਸਰਣਿ ਨਾਨਕ ਕਰੁਣਾ ਮਯਹ ॥ ੬੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਅਚੇਤ=ਬੇ-ਸਮਝ। ਮੂੜਾ=ਮੂਰਖ। ਨ ਜਾਣੰਤ=ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ। ਘਟੰਤ=ਘਟਦੇ ਹਨ। ਸਾਸਾ=ਸੁਆਸ। ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ=ਹਰ ਰੋਜ਼, ਸਦਾ ਹੀ। ਛਿਜੰਤਿ=ਛਿਜਦੀ ਹੈ, ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਕਾਂਇਆ=ਦੇਹੀ। ਕਾਲ

ਕੰਨਿਆ=ਕਾਲ ਦੀ ਧੀ ਭਾਵ ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ। ਗ੍ਰਾਸਤੇ=ਗ੍ਰਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਚੰਤਿ=ਰਚਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਖਹ=ਮਨੁੱਖ। ਕੁਟੰਬ ਲੀਲਾ=ਪਰਵਾਰ ਦੀ (ਅਜਬ ਖੇਡ ਵਿਚ)। ਅਨਿਤ ਆਸਾ=ਨਿਤ ਨਾਹ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਝੂਠੀ ਆਸਾ। ਬਿਖਿਆ ਬਿਨੋਦ=ਮਾਇਆ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ੀਆਂ। ਭ੍ਰਮੰਤਿ ਭ੍ਰਮੰਤਿ=ਭਟਕਦਿਆਂ ਭਟਕਦਿਆਂ। ਕਰੁਣਾ ਮਯਹ=ਦਇਆ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ।੬੧।

ਅਰਥ: ਬੇ-ਸਮਝ, ਮੂਰਖ ਮਨੁੱਖ (ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ ਕਿ) ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸੁਆਸ ਘਟ ਰਹੇ ਹਨ। ਅਤਿ ਸੋਹਣੀ ਕਾਇਆਂ ਛਿਜਦੀ ਭਾਵ ਖੀਣ (ਕਮਜ਼ੋਰ) ਹੁੰਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ (ਅਤੇ) ਕਾਲ ਦੀ ਧੀ (ਬ੍ਰਿਧ ਅਵਸਥਾ) ਗ੍ਰਸ ਰਹੀ ਹੈ (ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਜ਼ੋਰ ਪਾ ਰਹੀ ਹੈ) 'ਗ੍ਰਸਤ ਜਾਤ ਬਲ ਜਰਣੀ' ਹੈ। ਅਜਿਹੀ ਦਸ਼ਾ ਵਿਚ (ਮੂਰਖ) ਮਨੁਖ ਆਪਣੇ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਅਜਬ-ਖੇਡ ਵਿਚ ਪਰਚ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਅਤੇ) ਮਾਇਆ ਅਨਿਤ (ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ) ਆਸਾ ਤੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੇ ਕਲੋਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਜੀਵ!) ਤੂੰ ਵੱਖ ਵੱਖ ਜੋਨੀਆਂ ਵਿਚ ਭਰਮਦਿਆਂ ਭਰਮਦਿਆਂ ਹਾਰ ਗਿਆ ਹੈਂ (ਭਾਵ ਥੱਕ ਟੁੱਟ ਗਿਆ ਹੈਂ, ਹੁਣ) ਦਇਆ ਸਰੂਪ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣ ਲੈ (ਤਾਂ ਜੋ ਤੇਰਾ ਆਵਾਗਵਣ ਵਾਲਾ ਚੱਕਰ ਕਟਿਆ ਜਾਵੇ)।੬੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਰ ਰੋਜ਼ ''ਦਿਨ ਤੇ ਪਹਰ,ਪਹਰ ਤੇ ਘਰੀਆ, ਆਵ ਘਟੈ ਤਨੁ ਛੀਜੈ'' ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਪ੍ਰਤਖ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਾਲ ਅਹੇਰੀ ਦਾ ਤੌਖਲਾ ਵੀ ਤੰਗ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਫਿਰ ਵੀ ਪਰਵਾਰਕ ਲੀਲਾ ਵਿਚ ਹੀ ਖਚਿਤ ਹੈ। ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਜੀਵ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ! ਮਾਇਕੀ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਰਸਾਂ-ਕਸਾਂ ਦੀ ਅਨਿਤ ਆਸਾ ਅਤੇ ਬਨਿਤਾ-

ਬਿਨੋਦ ਨੂੰ ਛਡ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਲੈ ਤਾਂ ਜੋ ਤੂੰ ਜਨਮ-ਮਰਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਚੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾ ਸਕੇਂ।

ਹੇ ਜਿਹਬੇ, ਹੇ ਰਸਗੇ, ਮਧੁਰ ਪ੍ਰਿਅ ਤੁਯੰ ॥ ਸਤ ਹਤੰ, ਪਰਮ ਬਾਦੰ, ਅਵਰਤ ਏਥਹ ਸੁਧ ਅਛਰਣਹ ॥ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾਮੋਦਰ ਮਾਧਵੇ ॥ ੬੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਹੇ ਜਿਹਵੇ=ਹੇ ਰਸਨਾ, ਹੇ ਜੀਭ!। ਰਸਗੇ=ਰਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਣਨ ਵਾਲੀ। ਮਧੁਰ=!ਮਿੱਠੇ। ਪ੍ਰਿਆ=ਪਿਆਰੇ। ਤੁਯੰ=ਤੈਨੂੰ। ਸਤ=ਸਚ, ਸਚ ਦੀ (ਵਾਦੀ ਤੋਂ)। ਹਤੰ=ਮਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰਮ ਬਾਦੰ=ਵਡੇ ਵਡੇ ਵਾਦ-ਵਿਵਾਦ ਵਿਚ। ਅਵਰਤ ਏਥਹ=(ਸੰਤ) ਮੁੜ ਮੁੜ ਉਚਾਰਨ ਕਰ। ਸੁਧ ਅਛਰਣਹ=ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਬਦ। ਮਾਧਵੇ=ਮਾਇਆ ਦੇ ਪਤੀ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਨੂੰ।੬੨।

ਅਰਥ: ਹੇ ਰੱਸਾਂ ਨੂੰ ਜਾਨਣ ਵਾਲੀ ਰਸਨਾ! ਤੈਨੂੰ ਮਿਠੇ (ਪਦਾਰਥ) ਪਿਆਰੇ ਲਗਦੇ ਹਨ। (ਪਰ ਤੂੰ) ਸਚ ਵਲੋਂ ਮਰ ਰਹੀ ਹੈਂ ਅਤੇ ਇਥੇ ਵਡੇ ਵਡੇ ਝਗੜਿਆਂ ਵਿਚ (ਫਸ ਰਹੀ ਹੈਂ), ਤੂੰ ਸ਼ੁੱਧ ਅਖਰ (ਭਾਵ ਗੋਬਿੰਦ ਦਮੋਦਰ ਮਾਧਵੇ ਦੀ ਬਾਣੀ) ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਜਾ।੬੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਹਬਾ ਨੂੰ ਇਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਤਾ ਹੈ:—

ਆਨ ਰਸਾ ਜੇਤੇ ਤੈ ਚਾਖੇ ॥ ਨਿਮਖ ਨ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਤੇਰੀ ਲਾਥੇ ॥
ਹਰਿ ਰਸ ਕਾ ਤੂੰ ਚਾਖਹਿ ਸਾਦੁ ॥
ਚਾਖਤ ਹੋਇ ਰਹਹਿ ਬਿਸਮਾਦੁ ॥ ੧ ॥
ਅੰਮ੍ਰਿਤੁ ਰਸਨਾ ਪੀਉ ਪਿਆਰੀ ॥
ਇਹ ਰਸ ਰਾਤੀ ਹੋਇ ਤ੍ਰਿਪਤਾਰੀ ॥ ੧ ॥ ਰਹਾਉ ॥

ਹੇ ਜਿਹਵੇ ਤੂੰ ਰਾਮਗੁਣ ਗਾਉ ॥
ਨਿਮਖ ਨਿਮਖ ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰਿ ਧਿਆਉ ॥
ਆਨ ਨ ਸੁਨੀਐ ਕਤਹੂੰ ਜਾਈਐ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਡਭਾਗੀ ਪਾਈਐ॥੨॥
ਆਠ ਪਹਰ ਜਿਹਵੇ ਆਰਾਧਿ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਠਾਕੁਰ ਆਗਾਧਿ ॥
ਈਹਾ ਊਹਾ ਸਦਾ ਸੁਹੇਲੀ॥
ਹਰਿਗੁਣ ਗਾਵਤ ਰਸਨ ਅਮੋਲੀ ॥੩॥
ਬਨਸਪਤਿ ਮਉਲੀ ਫਲ ਫੂਲ ਪੇਡੇ ॥
ਇਹ ਰਸ ਰਾਤੀ ਬਹੁਰਿ ਨ ਛੋਡੇ॥
ਆਨ ਨ ਰਸ ਕਸ ਲਵੈ ਨ ਲਾਈ॥
ਕਹੁ ਨਾਨਕ ਗੁਰ ਭਏ ਹੈ ਸਹਾਈ॥੪॥ [ਪੰਨਾ ੧੮੦

ਹਰੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਸਾਰਾ ਜਗਤ ਹੀ ਅੰਧਾ ਤੇ ਧੰਧਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਪਵਿੱਤਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਏ। ਸਾਰੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਝਗੜੇ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਮਾਰਥ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋ ਕੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰੇ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਹ ਲੋਕ ਸੁਖੀ ਪਰਲੋਕ ਸੁਹੇਲਾ ਹੋ ਜਾਵੇ।

ਗਰਬੰਤਿ. ਨਾਰੀ ਮਦੋਨ ਮਤੰ ॥ ਬਲਵੰਤ, ਬਲਾਤ ਕਾਰਣਹ ॥ ਚਰਨ ਕਮਲ ਨਹ ਭਜੰਤ, ਤ੍ਰਿਣ ਸਮਾਨਿ ਧ੍ਰਿਗੁ ਜਨਮਨਹ ॥ ਹੇ ਪਪੀਲਕਾ ਗ੍ਰਸਟੇ, ਗੋਬਿੰਦ ਸਿਮਰਣ ਤੁਯੰ ਧਨੇ ॥ ਨਾਨਕ, ਅਨਿਕ ਬਾਰ ਨਮੋ ਨਮਹ ॥ ੬੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਗਰਬੰਤਿ=ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਰੀ=ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੇ। ਮਦੋਨ ਮਤੰ=ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਮਤਾ ਹੋਇਆ। ਬਲਵੰਤ=ਬਲਵਾਨ।

ਬਲਾਤਕਾਰਣਹ=ਧਕੇ ਸ਼ਾਹੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ, ਧਿੰਗੋਜ਼ੋਰੀ ਭੋਗ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਨਹ ਭਜੰਤ=ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦਾ। ਤ੍ਰਿਣ ਸਮਾਨਿ=ਘਾਹ ਦੇ ਤੀਲੇ ਵਰਗਾ। ਧ੍ਰਿਗੁ=ਫਿਟਕਾਰ ਜੋਗ। ਜਨਮਨਹ=ਜਨਮ, ਜੀਵਨ। ਪਪੀਲਕਾ=ਕੀੜੀ। ਗ੍ਰਿਸਟੇ=ਭਾਰੀ, ਭਾਵ ਮਹਾਨ। ਤੁਯੰ ਧਨੇ=ਤੇਰਾ ਧਨ। ਅਨਿਕ ਬਾਰ=ਅਨੇਕ ਵਾਰੀ। ਨਮੋ ਨਮਹ=ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ, ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।੬੩।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ) ਨਾਰੀ (ਇਸਤ੍ਰੀ ਦੀ) ਕਾਮ ਵਾਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਮੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਬਲਵਾਨ (ਹੋਣ ਦੇ ਨਸ਼ੇ ਵਿਚ ਪਰ-ਇਸਤ੍ਰੀ ਨਾਲ) ਧਿੰਗੋਜ਼ੋਰੀ ਭੋਗ ਕਰਦਾ ਹੈ। (ਜਿਹੜਾ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸਿਮਰਦਾ, (ਉਸ ਦਾ) ਜੀਵਨ ਫਿਟਕਾਰ ਜੋਗ ਹੈ, (ਜੋ ਪੈਰਾਂ ਵਿਚ ਰੁਲ ਰਹੇ) ਘਾਹ ਦੇ ਤੀਲੇ ਸਮਾਨ ਹੈ। ਹੇ ਕੀੜੀ! (ਜੇ) ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ (ਨਾਮ) ਸਿਮਰਨ ਤੇਰਾ ਧਨ ਹੈ (ਤਾਂ ਤੂੰ ਉਸ ਬਲਵਾਨ ਮਨੁੱਖ ਨਾਲੋਂ) ਭਾਰੀ, ਭਾਵ ਮਹਾਨ ਹੈਂ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇਂ ਹਨ ਕਿ ਨੀਵਿਆਂ ਨੂੰ ਉਚਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਮੇਰੀ) ਅਨੇਕ ਵਾਰੀ ਨਮਸਕਾਰ ਹੈ।੬੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਵਿਕਾਰੀ ਪੁਰਸ਼ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਨ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਵਿਚ ਉਸ ਅਹੰਕਾਰੀ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਜੀਵਨ ਕਿਸੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਭਾਵ ਨਿਕੰਮਾ ਹੈ। ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਕੀੜੀ ਵਤ ਨਿੰਮਰਤਾ ਰਖਣ ਵਾਲਾ ਮਨੁੱਖ ਹਜ਼ਾਰ ਦਰਜੇ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜੋ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਸੁਰਜੀਤ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਜਪੁ ਬਾਣੀ ਵਿਚ 'ਕੀੜੀ ਤੁਲ ਨ ਹੋਵਨੀ, ਜੇ ਤਿਸੁ ਮਨਹੁ ਨ ਵੀਸਰਹਿ' ਵਾਲੀ ਪੰਕਤੀ ਇਸ ਸਲੋਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ।

ਤ੍ਰਿਣੰ ਤ ਮੇਰੰ, ਸਹਕੰ ਤ ਹਰੀਅੰ ॥ ਬੂਡੰ ਤ ਤਰੀਅੰ, ਊਣੰ ਤ ਭਰੀਅੰ ॥ ਅੰਧਕਾਰ, ਕੋਟਿ ਸੂਰ ਉਜਾਰੰ ॥ ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ, ਹਰਿ ਗੁਰ ਦਯਾਰੰ ॥ ੬੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਤ੍ਰਿਣੰ ਤ=ਤੀਲੇ ਤੋਂ। ਮੇਰੰ=ਸੁਮੇਰ ਪਹਾੜ। ਸਹਕੰ ਤ=ਸੁਕਾ ਹੋਇਆ। ਹਰੀਅੰ=ਹਰਾ ਸਰਸਬਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੂਡੰ ਤ=ਡੁਬਦਾ ਹੋਇਆ। ਤਰੀਅੰ=ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਊਣੰ ਤ=ਖਾਲੀ, ਸਖਣਾ। ਭਰੀਅੰ=ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਧਕਾਰ=ਹਨੇਰਾ। ਕੋਟਿ ਸੂਰ=ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਸੂਰਜ। ਉਜਾਰੰ=ਉਜਾਲਾ, ਰੋਸ਼ਨੀ। ਬਿਨਵੰਤ=ਬੇਨਤੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦਯਾਰੰ=ਦਇਆਲੂ।੬੪।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ) ਬੇਨਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਣਨ ਕਰਦੇ ਹਨ (ਕਿ ਜਿਸ ਜੀਵ ਉਤੇ) ਗੁਰ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਇਆਲੂ ਹੋ ਜਾਣ, (ਉਹ ਜੀਵ) ਤੀਲੇ ਤੋਂ ਸੁਮੇਰ ਪਰਬਤ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸੁਕੇ ਤੋਂ ਹਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਡੁਬਦਾ ਹੋਇਆ ਤਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਖ਼ਾਲੀ ਤੋਂ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਘੁਪ ਹਨੇਰੇ ਚੋਂ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਸੂਰਜਾਂ ਦਾ ਚਾਨਣ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੬੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਗੁਰੂ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਜੋ ਪਰਿਵਰਤਨ ਆ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਵਰਨਣ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਹਰਮੁਖੀ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਨੂੰ ਪਰਮਾਰਥਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਭਾਵਕ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਮਝਣਾ ਬੜਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਕੱਖ ਤੋਂ ਸੁਮੇਰ ਹੋਣ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਮਨੁੱਖ ਲੋਭ ਨਾਲ ਹੌਲਾ ਹੋ ਗਿਆ (ਭਇਓ ਲੋਭ ਸੰਗਿ ਹਉਰਾ) ਉਹ ਗੁਰ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਲੋਭ ਦਾ ਤਿਆਗ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁੱਧ ਹੋ ਗਿਆ, ਮਹਾਨ ਗੌਰਵਤਾ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਅਉਗੁਣਾਂ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਨਾਲ ਸੁੱਕ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਦੈਵੀ ਗੁਣਾਂ ਦੀ

ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਹਰਾ-ਭਰਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਹੜਾ ਮਨ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਡੁਬ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਹ ਹੁਣ ਤਰ ਗਿਆ। ਗੁਣਾਂ ਤੋਂ ਸਖਣਾ ਮਨੁੱਖ, ਮਾਨੋ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ "ਅਗਿਆਨੁ ਅੰਧੇਰਾ ਕਟਿਆ ਗੁਰ ਗਿਆਨੁ ਘਟਿ ਬਲਿਆ" ਵਾਲੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ।

ਬ੍ਰਹਮਣਹ ਸੰਗਿ ਉਧਰਣੰ॥ ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਮ ਜਿ ਪੂਰਣਹ ॥ ਆਤਮ ਰਤੰ ਸੰਸਾਰ॥ ਗਹੰ ਤੇ ਨਰ ਨਾਨਕ ਨਿਹਫਲਹ ॥੬੫॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਉਧਰਣੰ=ਉਧਰ ਜਾਂਦੇ, ਤਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਮ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕੰਮ। ਜਿ=ਜੋ, ਜਿਹੜੇ। ਪੂਰਨਹ=ਪੂਰਨ, ਨਿਪੁੰਨ। ਆਤਮ=ਆਪਣਾ ਆਪ, ਮਨ। ਰਤੰ=ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਗਹੰ ਤੇ=ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਅਰਥ: (ਉਨ੍ਹਾਂ) ਬ੍ਰਾਹਮਣਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ (ਜੀਵ ਦਾ) ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਮ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਵਿਚ) ਨਿਪੁੰਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦਾ) ਆਤਮਾ ਸੰਸਾਰ ਦੇ (ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ) ਰੱਤਾ ਹੋਇਆ (ਭਾਵ ਲੀਨ ਹੈ), ਉਹ ਮਨੁੱਖ (ਆਪਣਾ ਜਨਮ) ਨਿਸਫਲ (ਗੁਜ਼ਾਰ) ਜਾਂਦੇ ਹਨ।੬੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਤੋਂ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਸਪਸ਼ਟ ਨਿਰਣਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ 'ਬ੍ਰਾਹਮਣ' ਜਾਤਿ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ, ਜੋ ਬ੍ਰਹਮ-ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬ੍ਰਾਹਮਣ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮ ਦੀ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਜੋਤਿ-ਸਰੂਪ ਅਥਵਾ ਮੂਲ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੈ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਨੇ ਇਸ ਸਿਧਾਂਤ ਤੇ ਮੁਹਰ ਲਾਈ ਹੈ:--

ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੁ ਬੀਚਾਰੈ ॥

ਸੋ ਬ੍ਰਾਹਮਣੁ ਕਹੀਅਤੁ ਹੈ ਹਮਾਰੈ॥ [ਪੰਨਾ ੩੨੪

ਪਰ ਦਰਬ ਹਿਰਣੰ, ਬਹੁ ਵਿਘਨ ਕਰਣੰ, ਉਚਰਣੰ ਸਰਬ ਜੀਅ ਕਹ ॥ ਲਉ ਲਈ ਤ੍ਰਿਸਨਾ ਅਤਿਪਤਿ ਮਨ ਮਾਏ, ਕਰਮ ਕਰਤ ਸਿ ਸੂਕਰਹ ॥੬੬॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਪਰ ਦਰਬ=ਪਰਾਇਆ ਧਨ। ਹਿਰਣੰ=ਚੁਰਾਂਦੇ। ਬਹੁ ਵਿਘਨ ਕਰਣੰ=(ਦੂਜੇ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ) ਬਹੁਤ ਰੋੜੇ ਜਾਂ ਰੁਕਾਵਟਾਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਉਚਰਣੰ=ਉਚਾਰਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਰਬ ਜੀਅ ਕਹ=ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ। ਲਉ=ਮੈਂ ਲਵਾਂ। ਲਈ=ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂ (ਭਾਵ ਨਿਰਾ ਲੈਣ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ)। ਅਤਿਪਤਿ=ਅਤ੍ਰਿਪਤੀ, ਅਸ਼ਾਂਤ। ਮਨ ਮਾਏ=ਮਨ ਦੇ ਵਿਚ। ਕਰਮ ਕਰਤ=ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਸਿ ਸੂਕਰਹ=ਸੂਰਾਂ ਵਰਗੇ (ਭਾਵ ਗੰਦਗੀ ਖਾਣ ਵਰਗੇ)।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਜਾਂ ਪਰਵਾਰ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਲਈ) ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਚੁਰਾਂਦੇ ਹਨ, (ਆਪਣੇ ਸੁਆਰਥ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ, ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ) ਬਹੁਤ ਰੋੜੇ ਅਟਕਾਉਂਦੇ ਹਨ, (ਉਂਜ) ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਪ੍ਰਤੀ (ਚੰਗਾ ਕਰੋ, ਸਚ ਬੋਲੋ, ਚੋਰੀ ਨ ਕਰੋ) ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, (ਪਰ ਅਸਲੀਅਤ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ) ਮਨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਲਵਾਂ ਮੈਂ ਲੈ ਲਵਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਲਗੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਦੀ ਕਦੇ ਵੀ) ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ (ਅਤੇ ਉਹ) ਸੂਰਾਂ ਵਾਲੇ (ਗੰਦ-ਮੰਦ ਖਾਣ)ਵਰਗੇ, ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।੬੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਬ੍ਰਹਮ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਉਲਟ, ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਮੂੰਹ ਜ਼ਬਾਨੀ ਤਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਨੇਕ ਬਣਨ ਦਾ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪ ਪਰਾਇਆ ਧਨ ਚੁਰਾਉਣ ਤੋਂ ਗੁਰੇਜ਼ ਨਹੀਂ

ਕਰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਸਦਾ ਅਸ਼ਾਂਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਲੈਣ ਹੀ ਲੈਣ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਗਲ ਕੀ ਆਪਸੁਆਰਥੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦਾ ਹਸ਼ਰ ਮਾੜਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸ਼ਕਲ ਮੋਮਨਾ ਕਰਤੂਤ ਕਾਫ਼ਰਾਂ ਵਾਲਾ ਅਖਾਣ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁਖਾਂ ਤੇ ਠੀਕ ਘਟਦਾ ਹੈ।

ਮਤੇ ਸਮੇਵ ਚਰਣੰ, ਉਧਰਣੰ ਭੈ ਦੁਤਰਹ ॥ ਅਨੇਕ ਪਾਤਿਕ ਹਰਣੰ, ਨਾਨਕ, ਸਾਧ ਸੰਗਮ ਨ ਸੰਸਯਹ ॥ ੬੭ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਮਤੇ=ਮਸਤ। ਸਮੇਵ=ਸਮਾਉਣਾ, ਲੀਨ ਹੋਣਾ। ਉਧਰਣੰ=ਉਧਰਦੇ ਹਨ। ਭੈ ਦੁਤਰਹ=ਡਰਾਉਣੇ ਤੇ ਔਖੇ ਤਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ। ਅਨੇਕ=ਅਨਗਿਣਤ। ਪਾਤਿਕ=ਪਾਪ। ਹਰਣੰ=ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਧ ਸੰਗਮ=ਸਾਧਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਨ ਸੰਸਯਹ=ਕੋਈ ਸੰਸਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।੬੭।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ) ਮਸਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਚਰਣਾ ਵਿਚ ਸਮਾਅ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਡਰਾਉਣੇ ਤੇ ਔਖੇ ਤਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕੀਤਿਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਪਾਪ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ) ਇਸ ਵਿਚ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ ਸਤਿਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਚਰਨ ਕਮਲ ਦੀ ਮਉਜ ਮਾਣਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਪ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਥਨ ਵਿਚ ਰਤਾ ਭਰ ਵੀ ਸ਼ੰਕਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਸਤਿ ਸੰਗਤਿ ਕਰਨ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਉਹ ਭਿਆਨਕ ਤੇ ਔਖੇ ਤਰੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸੰਸਾਰ ਤੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:—

ਢਹਦੀ ਜਾਇ ਕਰਾਰਿ, ਵਹਣਿ ਵਹੰਦੇ ਮੈ ਡਿਠਿਆ ॥
ਸੇਈ ਰਹੇ ਅਮਾਣ, ਜਿਨਾ ਸਤਿਗੁਰੁ ਭੇਟਿਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੯੭

ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਦਾ ਸਰਵੇਖਣ

ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੰ ਨਹ ਸਿਮਰੰਤ,

ਅਗਿਆਨੀ ਜਾਨੰਤਿ ਅਸਥਿਰੰ॥ [ਪੰ. ੧੩੫੪

ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਜੀਵਨ ਸੁਪਨੇ ਵਰਗਾ ਹੈ ਪਰ ਮੂਰਖ ਜੀਵ ਨੇ ਇਸ ਨੂੰ ਸਚ ਮੰਨ ਕੇ ਪਕੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਹਰੀ ਨੂੰ ਛੱਡਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਜੀਵ ਨੂੰ 'ਸਫਲ ਜੀਵਨ' ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਕ ਦਰਸ਼ਕ ਵਾਂਗੂੰ ਅਨੰਦਮਈ ਜੀਵਨ ਬਿਤੀਤ ਕਰਨ ਦਾ ਚਾਹਵਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਜਗਿਆਸੂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕ੍ਰਾਂਤੀ ਪਰਵੇਸ਼ ਕਰ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਚ ਦੀਆਂ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਛੁਹੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਨੇ ਸਚ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਸਾਂਝ ਬਣਾ ਲਈ ਹੈ, ਉਹ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਨੀਂਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗੁਆਂਦਾ। ਆਦਰਸ਼ਕ ਜੀਵਨ ਦਾ ਇਕ ਯਥਾਰਥਕ ਪਹਿਲੂ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਾਗ੍ਰਤ ਅਵਸਥਾ ਵਾਲੇ ਜਗਿਆਸੂ 'ਉਦਮ ਕਰਿ ਹਰਿ ਜਾਪਣਾ ਵਡਭਾਗੀ ਧਨੁ ਖਾਟਿ॥ ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਹਰਿ ਸਿਮਰਣਾ, ਮਲੁ ਜਨਮ ਜਨਮ ਕੀ ਕਾਟਿ॥' (ਪੰਨਾ ੮੯੭) ਵਾਲੇ ਆਦੇਸ਼ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਅਰਥਾਤ ਸੱਚ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੇ ਹੱਕਦਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ 'ਜੋਤਿ ਰੂਪਿ ਹਰਿ ਆਪਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਕਹਾਯਉ' ਅਤੇ 'ਗੁਰੁ ਅਰਜੁਨੁ ਪਰਤਖ ਹਰਿ' ਨੇ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਲਈ ਮਾਰਗ-ਦਰਸ਼ਨ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਬਣਿਆਂ ਜਗਿਆਸੂ ਦਾ ਸਿਰਜਨਹਾਰ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਪਰਕ ਕਾਇਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਦਰਸਾਏ ਮਾਰਗ ਵਿਚ ਕਰਮ-ਕਾਂਡਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰ ਸ਼ਬਦ ਸਿਖਿਆਰਥੀ ਦਾ ਮੂਲ ਲਕਸ਼ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਅਭਿਆਸ ਕਮਾਈ ਸਦਕਾ ਸਚ ਧਰਮ ਦੀ ਵੇਲ ਸਵਾਈ ਹੋਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਭਰੋਸੇ ਤੇ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਲਜੁਗਿ ਵਿਚ ਕੇਵਲ 'ਏਕੋ ਧਰਮੁ' ਭਾਵ ਸੱਚ ਦੀ ਪਰਧਾਨਤਾ ਪਰਵਾਨ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:-

ਏਕੋ ਧਰਮੁ ਦ੍ਰਿੜੈ ਸਚੁ ਕੋਈ॥

ਗੁਰਮਤਿ ਪੂਰਾ ਜੁਗਿ ਜੁਗਿ ਸੋਈ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੮੮

ਇਸ ਸਚਾਈ ਤੋਂ ਹਰੇਕ ਜੀਵ ਜਾਣੂੰ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਪਰਵਾਰ ਦੇ ਜਿਤਨੇ ਸੰਬੰਧੀ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਓਹ ਮਾਤਾ ਪਿਤਾ ਹਨ ਭਾਵੇਂ ਭੈਣ ਭਾਈ, ਇਸਤ੍ਰੀ ਜਾਂ ਪੁੱਤਰ ਹਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਅਪ-ਸੁਆਰਥੀ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਵਰਤਾਰੇ ਬਾਰੇ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੇ ਕਿਤਨੇ ਸਰਲ ਤੇ ਸਪਸ਼ਟ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਜੀਵ ਨੂੰ ਆਗਾਹ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ:-

ਦਾਰਾ ਮੀਤ ਪੂਤ ਸਨਬੰਧੀ, ਸਗਰੇ ਧਨ ਸਿਉ ਲਾਗੇ॥
ਜਬ ਹੀ ਨਿਰਧਨ ਦੇਖਿਓ ਨਰ ਕਉ,
ਸੰਗੁ ਛਾਡਿ ਸਭ ਭਾਗੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੩੩

ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਮੌਜੂਦ ਹੈ:-

ਧ੍ਰਿਗੰਤ ਮਾਤ ਪਿਤਾ ਸਨੇਹੰ, ਧ੍ਰਿਗ ਸਨੇਹੰ ਭ੍ਰਾਤ ਬਾਂਧਵਹ॥
ਧ੍ਰਿਗ ਸ੍ਨੇਹੰ ਬਨਿਤਾ ਬਿਲਾਸ ਸੁਤਹ ॥
ਧ੍ਰਿਗ ਸ੍ਨੇਹੰ ਗ੍ਰਿਹਾਰਥ ਕਹ ॥
ਸਾਧਸੰਗ ਸ੍ਨੇਹ ਸਤ੍ਰਿੰ, ਸੁਖਯੰ ਬਸੰਤਿ ਨਾਨਕਹ ॥ ੨ ॥

ਗੁਰੂ ਸਵਾਰਿਓ! ਸੰਸਾਰ ਵਲ ਨਿਗਾਹ ਮਾਰੀਏ ਤਾਂ ਸਚਾ ਸਨੇਹੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ। ਇਸ ਲਈ 'ਹਮਰੋ ਕਰਤਾ ਰਾਮ ਸਨੇਹੀ' ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਪਰਵਾਰ ਅਤੇ ਪਾਪ ਕਰਮਾਂ ਵਿਚ ਪਰਵਿਰਤ ਹੋਣਾ ਕੀ ਵੱਡੇ ਘਾਟੇ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ? ਜਿਸ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੇ ਜੀਵ ਨੂੰ ਮਾਤ-ਗਰਭ ਦੀ ਕੁੰਭੀ ਨਰਕ ਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਕੰਚਨ ਵੰਨੀ ਸੁੰਦਰ ਅਰੋਗ ਦੇਹੀ ਬਖਸ਼ੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਜੀਭ, ਅੱਖਾਂ, ਨੱਕ, ਕੰਨ, ਹੱਥ, ਪੈਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ, ਨਾਲ ਹੀ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਸੁਆਸਾਂ ਦੀ ਪੂੰਜੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ, ਫਿਰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਆਪਣੀ ਨੂਰੀ ਜੋਤਿ ਟਿਕਾਈ ਹੈ, ਜੇ ਜੀਵ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਤੋਂ ਘੁੱਥਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਜੀਵਨ-ਨਿਸਤਾਰਾ ਕਿਵੇਂ ਹੋਵੇਗਾ?

ਵੇਖੋ ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਕਿਤਨੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ:-

ਅਚੇਤ ਮੂੜਾ ਨ ਜਾਣੰਤ, ਘਟੰਤ ਸਾਸਾ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ ॥
ਛਿਜੰਤ ਮਹਾ ਸੁੰਦਰੀ ਕਾਇਆ, ਕਾਲ ਕੰਨਿਆ ਗ੍ਰਾਸਤੇ॥
[ਪੰਨਾ ੧੩੫੯

ਜੀਵਨ-ਸੁਧਾਰ ਹਿੱਤ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਯੋਗ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ, ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਫੜਨ ਦੇ ਜਤਨ ਵਿਚ ਲਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਦ ਤੱਕ ਇਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਫੜਦਾ ਹੈ, ਤਦ ਤੱਕ ਇਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਜਦੋਂ ਇਹ ਬੇ-ਸਹਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਓਦੋਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਇਸ ਦੀ ਬਾਂਹ ਫੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਜੀਵ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ ਕਿ ਓਹ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਸਨਮੁਖ ਹੋ ਕੇ ਅਰਦਾਸਿ ਤਾਂ ਕਰੇ:-

ਹਰਿ ਦਇਆ ਪ੍ਰਭ ਧਾਰਹੁ ਪਾਖਣ ਹਮ ਤਾਰਹੁ,
ਕਢਿ ਲੇਵਹੁ ਸਬਦਿ ਸੁਭਾਇ ਜੀਉ ॥
ਮੋਹ ਚੀਕੜਿ ਫਾਤੇ ਨਿਘਰਤ ਹਮ ਜਾਤੇ,
ਹਰਿ ਬਾਂਹ ਪ੍ਰਭੂ ਪਕਰਾਇ ਜੀਉ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੪੬

ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ੧੦ਵੇਂ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਨਹ ਬਿਲੰਬ ਧਰਮੰ, ਬਿਲੰਬ ਪਾਪੰ ॥ ਦ੍ਰਿੜੰਤ ਨਾਮੰ, ਤਜੰਤ ਲੋਭੰ' ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਾਰਕ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਹਰਖ ਸੋਗ, ਜਨਮ ਮਰਣ ਤਾਂ ਲੱਗਾ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਘਬਰਾਉਣ ਜਾਂ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ, ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਦੀ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਸਾਈਂ ਦਾ ਸਦਾ ਚਿੰਤਨ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਸਭ ਦੇ ਸਿਰ ਉਤੇ ਰਖਵਾਲਾ ਹੈ।

ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦਾ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਸਚ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਵਿਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਪ੍ਰਭੂ ਪਾਸ ਇਹ ਜਾਚਨਾ ਕਰਦਾ ਰਹੇ:--

ਜਾਚੰਤਿ ਨਾਨਕ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਪ੍ਰਸਾਦੰ,
ਨਹ ਬਿਸਰੰਤਿ ਨਹ ਬਿਸਰੰਤਿ ਨਾਰਾਇਣਹ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫੫

ਜੀਵ ਸਦਾ ਹੀ ਨਿਮਾਣਾ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦੇ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਇਉਂ ਜੋਦੜੀ ਕਰਦਾ ਰਹੇ:-

ਨਹ ਸਮਰਥੰ ਨਹ ਸੇਵਕੰ, ਨਹ ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਰਮ ਪੁਰਖੋਤਮੰ ॥
ਤਵ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ਸਿਮਰਤੇ ਨਾਮੰ, ਨਾਨਕ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਹਰਿ ਹਰਿ ਗੁਰੰ॥

ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਓਹ ਪੀੜ ਨੂੰ ਵੀ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਹੀ ਸਮਝਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਬਾਣੀ 'ਗੁਰਮੰਤ੍ਰ ਹੀਣਸ ਜੋ ਪ੍ਰਾਣੀ, ਧ੍ਰਿਗੰਤ ਜਨਮ

ਭ੍ਰਸਟਣਹ' ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਵਿਹੂਣੇ ਮਨੁੱਖ ਸੂਰ, ਖੋਤੇ, ਕਾਂ ਤੇ ਸੱਪ ਆਦਿ ਗੰਦੀਆਂ ਜੂਨਾਂ ਵਾਂਗ ਭਰਮਦੇ ਤੇ ਦੁੱਖ ਪਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸਿਵਾਏ ਭਗਵਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਦੇ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਦੁਰਲਭ ਨਹੀਂ, ਪੜ੍ਹੋ ੩ਪਵਾਂ ਸਲੋਕ। ਕਰਣਹਾਰ ਕਰਤਾਰ ਨੂੰ ਨਮਸਕਾਰ ਕਰਨੀ ਅਤੇ 'ਘਟੰਤ ਸਾਸਾ ਨਿਤ ਪ੍ਰਤੇ' ਵਾਲੀ ਚਿਤਾਵਨੀ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਅਹੰਕਾਰ ਤੋਂ ਬਚਣਾ ਹੈ ਤੇ 'ਬੋਲਹੁ ਸਚੁ ਨਾਮੁ ਕਰਤਾਗ। ਫੁਨਿ ਬਹੁੜਿ ਨ ਆਵਣਵਾਰ' ਵਾਲਾ ਸਬਕ ਸਦਾ ਚੇਤੇ ਰਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ 'ਗਾਥਾ' ਵਿਚ ਵੀ 'ਏਕੰਕਾਰ ਨਾਮ ਉਰ ਧਾਰੰ' ਦਾ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਅੰਕਿਤ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਸਚਾ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਹਰੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਅਤੇ ਉਸ 'ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਮਿਤੋ' ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਦੀ ਪੱਕੀ ਗੰਢ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਜੋ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਨਿਸ਼ਾਨੀ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਸਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਜੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਤਿ ਹੋਰ ਵਿਆਖਿਆ ਕੀਤੀ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਕ ਇਕ ਸਲੋਕ ਤੇ ਪੂਰੀ ਪੁਸਤਕ ਲਿਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਪਰ ਪੁਸਤਕ ਦੇ ਆਕਾਰ ਵੱਧਣ ਦੇ ਭੈ ਕਰਕੇ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

ਇਸ ਵਿਚ ਸੰਦੇਹ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਕਠਿਨ ਹੈ ਪਰ 'ਪੁਨਾ ਪੁਨਾ ਅਭਿਆਸ' ਨਾਲ ਅਉਖੇ ਤੋਂ ਅਉਖਾ ਕੰਮ ਵੀ ਰਾਸਿ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਚਰਨਾਂ ਵਿਚ ਅਰਦਾਸਿ ਕਰਕੇ ਇਸ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਕਾਗਰ ਚਿਤ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੋ, ਸਤਿਗੁਰ ਸਚੇ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਆਪ ਹੀ ਦਰਿ ਢਠਿਆਂ ਤੇ ਮਿਹਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਕੇ ਨਿਹਾਲ ਕਰਨਗੇ--

ਜੋ ਸਰਣਿ ਆਵੈ ਤਿਸੁ ਕੰਠਿ ਲਾਵੈ
ਇਹੁ ਬਿਰਦੁ ਸੁਆਮੀ ਸੰਦਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੫੪੪

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ, ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਿਹ।

ਗਾਥਾ

ਭਾ.ਸ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗਾਥਾ ਇੱਕ ਛੰਦ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਉਂ ਆਰਜਾ ਅਤੇ ਗਾਹਾ ਭੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਆਪ ਜੀ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਸ਼ਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਪਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲੇ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ। 'ਲਲਿਤ- ਵਿਸ੍ਤਰ' ਆਦਿ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ "ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕ" ਅਤੇ "ਗਾਥਾ" ਇਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਕਈ ਅਗਯਾਨੀ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਗਾਥਾ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਅਲਪ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਯਾਕਰਣ ਵਿਰੁੱਧ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ।"

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਕੋਸ਼ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸੰਕੇਤ ਕੋਸ਼ ਦੇ ਕਰਤਿਆਂ ਦੇ ਵੀਚਾਰ ਭਾ. ਕਾਨ੍ਹ ਸਿੰਘ ਨਾਲ ਮੇਲ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਬਦਲਿਆ ਹੋਇਆ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਸਰੂਪ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਿਆਕਰਣ ਨੇਮਾਂ ਦਾ ਪਾਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਪੰਡਤ ਤਾਰਾ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨਰੋਤਮ ਨੇ 'ਗੁਰ ਗਿਰਾਰਥ ਕੋਸ਼' ਵਿਚ 'ਗਾਥਾ' ਦੇ ਇਉਂ ਅਰਥ ਕੀਤੇ ਹਨ:–

ਸੰ.- ਕਥਾ ਯਾ ਗਾਥਾ 'ਗੁੰਫ ਗੋਪਾਲ ਕਥੰ ਮਥੰ ਮਾਨ ਮਰਦਨਹ': ਕਥੰ ਕਥਨ ਯੋਗਯ ਗੋਪਾਲ ਕੀ ਕਥਾ ਜੋ ਗੁੰਫ ਗੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੋ ਮਥੰ ਮਥਨ ਭਾਵ ਬਿਚਾਰਨੇ ਸੇ, ਮਾਨ ਕੋ ਮਲਨੇ ਵਾਲੀ ਹੈ, ਤੀਨ ਖਟ ਨੌ ਆਦਿ ਤੁਕਾਂ ਵਾਲੇ ਛੰਦ ਜਿਨਾ ਦਾ ਨਾਮ ਲੋਕ ਬਿਸ਼ਨ ਪਦੇ ਬੋਲਤੇ ਹੈਂ। ਸਹੀ ਨਾਮ ਬਿਖਮ ਪਦੇ ਹੈ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਕੇ ਪਿੰਗਲੋਂ ਮੇਂ ਬਿਖਮ ਪਦ ਅਰਥਾਤ ਤੀਨ ਖਟ ਆਦਿ ਤੁਕਾਂ ਵਾਲੇ ਛੰਦ 'ਗਾਥਾ' ਨਾਮ ਸੇ ਲਿਖੇ ਹੈ।

ਅਸਲ ਵਿਚ 'ਗਾਥਾ' ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਇਸ ਵਿਚ 'ਸਮਝਣੰ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਾਕ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਗਾਥ ਤੇ ਗਾਥਾ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਵਰਨਣ ਇਉਂ ਉਪਲਬਧ ਹੈ:–

੧. ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਗੁਣ ਉਚਾਰਣ, ਹਰਿ ਨਾਮ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਪਾਥ ॥

ਕਰਹੁ ਕ੍ਰਿਪਾ ਮੁਰਾਰਿ ਮਾਧਉ, ਸੁਣਿ ਨਾਨਕ ਜੀਵੈ ਗਾਥ ॥

[ਪੰਨਾ ੧੦੦੭

੨. ਸੁਨੀ ਨ ਜਾਈ ਸਚੁ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕਾਥਾ ॥
ਰਾਰਿ ਕਰਤ ਝੂਠੀ ਲਗਿ ਗਾਥਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੭੬

੩. ਮਹਰਾਜਰੋ ਗਾਥੁ ਵਾਹੂ ਸਿਉ ਲੁਭੜਿਓ,
ਨਿਹਭਾਗੜੋ ਭਾਹਿ ਸੰਜੋਇਓ ਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੧੫

'ਗਾਥਾ' ਦੇ ਅਰਥ- ਕਥਾ, ਪ੍ਰਸੰਗ, ਕਹਾਣੀ, ਉਪਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਹਨ ਪਰ 'ਗਾਥ' ਦੇ ਅਰਥ 'ਪਦਾਰਥ' ਵੀ ਹਨ। ਜਿਥੋਂ ਤੱਕ 'ਗਾਥਾ' ਬਾਣੀ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਰਚਨਾ ੨੪ ਪਦਿਆਂ ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਰਚਨਹਾਰ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਹਨ। ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਛੇਵੇਂ, ਦਸਵੇਂ ਅਤੇ ਅਠਾਰਵੇਂ ਪਦੇ ਵਿਚ 'ਗਾਥਾ' ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਅਤੇ ਮਨੋਰਥ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕਰਦੀ ਹੈ:-

ੳ- ਗਾਥਾ ਗੂੰਫ ਗੋਪਾਲ ਕਥੰ ਮਥੰ ਮਾਨ ਮਰਦਨਹ ॥
ਹਤੰ ਪੰਚ ਸਤਰੇਣ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਬਾਣੇ ਪ੍ਰਹਾਰਣਹ ॥੬॥

ਅ- ਗਾਥਾ ਗੂੜ ਅਪਾਰੰ, ਸਮਝਣੰ ਬਿਰਲਾ ਜਨਹ ॥
ਸੰਸਾਰ ਕਾਮ ਤਜਣੰ ॥
ਨਾਨਕ ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੰ ਸਾਧ ਸੰਗਮਹ॥੧੦॥

ੲ- ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ ਮਨ ਬਿਧੵੰ ਸਿਧੵੰ ਸਰਬ ਕੁਸਲਣਹ ॥
ਗਾਥਾ ਗਾਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਭਬੵੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬਣਹ ॥

ਇਹ ਗਾਥਾ, ਛੰਦਾਂ ਦੀਆਂ ਸੀਮਾਵਾਂ ਤੋਂ ਸੁਤੰਤਰ ਹੈ।

ਇਹਨਾਂ ਪਦਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੋਂ ਇਸ ਬਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣਾ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਰਤਾਰੀ ਕਥਾ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਸ਼ਤਰੂਆਂ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਦਲ-ਮਲ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਮਨੁਖਾ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੂਲਾਹ ਧੰਧੜਿਆਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਸਾਧਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ

ਕਰਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਚਰਨਾ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗਾਥਾ ਗਾਉਣ ਦੇ ਫਲ ਸਰੂਪ ਸਰਬ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਸਿਧੀ ਤੇ ਕੁਸ਼ਲਤਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਲਈਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗਾਉਣ ਤੇ ਵੀਚਾਰਨ ਵਾਲੇ ਆਪਣਾ ਭਵਿਖ ਹੀ ਉਜਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਸਗੋਂ ਆਪਣੇ ਸੰਗੀਆਂ ਸਾਥੀਆਂ ਤੇ ਸਾਧਕਾਂ ਨੂੰ ਆਵਾਗਉਣ ਵਿਚ ਪੈਣ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਲੈਂਦੇ ਹਨ।

ਜੇ 'ਗਾਥਾ' ਸ਼ਬਦ ਉਤੇ ਸਲੇਸ਼ ਅਲੰਕਾਰ ਲਾਗੂ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਵੀ ਢੁਕਵਾਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜਿਥੇ ਪੁਰਾਤਨ ਬਿਖਮ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ, ਉਥੇ 'ਗੂੜ੍ਹ ਕਥਾ' ਦਾ ਵੀ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ।

ਮਹਲਾ ੫ ਗਾਥਾ ॥

ੴ ਸਤਿਗੁਰ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥ ਕਰਪੂਰ ਪੁਹਪ ਸੁਗੰਧਾ, ਪਰਸ ਮਾਨੁਖ ਦੇਹੰ, ਮਲੀਣੰ ॥ ਮਜਾ ਰੁਧਿਰ ਦ੍ਰੁਗੰਧਾ, ਨਾਨਕ ਅਥਿ ਗਰਬੇਣ ਅਗ੍ਯ੍ਯਾਨਣੋ ॥ ੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਗਾਥਾ=ਇਕ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਭਾਸ਼ਾ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੇ ਸ਼ਬਦ ਮਿਲੇ ਹੋਏ ਦੇਖੀਦੇ ਹਨ। ਲਲਿਤ=ਵਿਸਤਕ ਆਦਿਕ ਬੋਧ ਧਰਮ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥ ਅਤੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ "ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕ" ਅਤੇ "ਗਾਥਾ" ਇਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਕਈ ਅਗਯਾਨੀ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਗਾਥਾ ਦਾ ਅਰਥ ਸਮਝੇ ਬਿਨਾ ਹੀ ਆਪਣੀ ਅਲਪ ਵਿਦਯਾ ਦੇ ਕਾਰਣ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਵਯਾਕਰਣ ਵਿਰੁੱਧ ਆਖਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ। (ਮ. ਕੋ.)। ਇਥੇ 'ਗਾਥਾ' ਬਾਣੀ ਦਾ 'ਨਾਂ' ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਮਨੁਖਾ ਜੀਵਨ ਦਾ ਪਰਮਾਰਥ ਅਤੇ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਸੁਗੰਧੀ ਨੂੰ ਕ੍ਰਿਆਮਾਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਰਪੂਰ=ਮੁਸ਼ਕ, ਕਾਫੂਰ। ਪੁਹਪ=ਫੁੱਲ। ਸੁਗੰਧਾ=ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਖੁਸ਼ਬੂ (ਵਾਲੇ ਪਦਾਰਥ)। ਪਰਸ=ਛੁਹ। ਮਲੀਣੰ=ਮਲੀਨ, ਗੰਦਾ-ਮੰਦਾ। ਮਜਾ=ਮਿੱਝ। ਰੁਧਿਰ=ਲਹੂ। ਦ੍ਰੁਗੰਧਾ=ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਨਾਲ। ਅਥਿ=ਫਿਰ ਭੀ, ਇਸ ਉਤੇ ਭੀ। ਅਗ੍ਯ੍ਯਾਨਣੋ=ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵ।੧।

ਅਰਥ: ਮੁਸ਼ਕ ਕਾਫੂਰ (ਅਤੇ ਹੋਰ) ਸੁਗੰਧੀਆਂ, ਮਨੁੱਖਾ ਦੇਹੀ ਦੀ ਛੁਹ ਨਾਲ ਮੈਲੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਅਗਿਆਨੀ ਜੀਵ ਇਸ (ਦੇਹੀ ਉਤੇ) ਜੋ ਮਿੱਝ, ਲਹੂ ਤੇ ਹੋਰ ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਨਾਲ (ਭਰੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਉਤੇ) ਅਹੰਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ੧ ।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਦੇਹੀ ਦੀ ਬਣਾਵਟ ਬਾਰੇ ਸਹਸਕ੍ਰਿਤੀ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ:–

ਕਾਚ ਕੋਟੰ ਰਚੰਤਿ ਤੋਯੰ, ਲੇਪਨੰ ਰਕਤ ਚਰਮਣਹ ॥

ਨਵੰਤ ਦੁਆਰੰ ਭੀਤ ਰਹਿਤੰ, ਬਾਇ ਰੂਪ ਅਸਥੰਭਨਹ॥[ਪੰਨਾ ੧੩੫੪

ਮਨੁੱਖ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਲਹੂ ਮਿਝ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੁਰਗੰਧੀਆਂ ਢਕੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਪਦਾਰਥ ਲਗ ਕੇ ਦੁਰਗੰਧੀ ਵਾਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:-

ਰੂਪ ਧੂਪ ਸੋਗੰਧਤਾ ਕਾਪਰ ਭੋਗਾਦਿ॥

ਮਿਲਤ ਸੰਗਿ ਪਾਪਿਸਟ ਤਨ ਹੋਏ ਦੁਰਗਾਦਿ॥ [ਪੰਨਾ ੮੧੦

ਇਸ ਲਈ ਸਰੀਰਕ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਮਾਣ ਕਰਨਾ ਮੂਰਖਪੁਣਾ ਹੈ:--

ਹਮਰੋ ਕਰਤਾ ਰਾਮੁ ਸਨੇਹੀ ॥

ਕਾਹੇ ਰੇ ਨਰ ਗਰਬੁ ਕਰਤ ਹਹੁ, ਬਿਨਸਿ ਜਾਇ ਝੂਠੀ ਦੇਹੀ॥[ਪੰ. ੬੯੨

ਪਰਮਾਣੋ ਪਰਜੰਤ ਆਕਾਸਹ, ਦੀਪ ਲੋਅ ਸਿਖੰਡਣਹ ॥

ਗਛੇਣ, ਨੈਣ ਭਾਰੇਣ ਨਾਨਕ, ਬਿਨਾ ਸਾਧੂ ਨ ਸਿਧ੍ਯਤੇ ॥੨॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਪਰਮਾਣੋ=(ਪਰਮ+ਅਣੂ) ਪਰਮਾਣੂ, ਅਤਿ ਸੂਖਮ ਅਣੂ ਜਿਸ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਨ ਹੋ ਸਕੇ। ਪਰਜੰਤ=ਪਰਯੰਤ ਤੀਕ, (ਆਖ਼ਰੀ ਹਦ) ਤਕ। ਆਕਾਸਹ=ਆਕਾਸ਼। ਦੀਪ=ਜਜ਼ੀਰੇ, ਟਾਪੂ। ਲੋਅ=ਲੋਕ। ਖੰਡਣਹ=ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਹਿੱਸੇ। ਗਛੇਣ=ਜਾਣਾ। ਨੈਣ ਭਾਰੇਣ=ਅਖਾਂ ਦੇ ਫਰਕਣ ਜਿਤਨਾ ਸਮਾਂ। ਨ ਸਿਧ੍ਯਤੇ=ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।੨।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਜੇ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਸਿੱਧੀ ਦੇ ਬਲ ਨਾਲ ਪਰਮਾਣੂ ਜਿਤਨਾ ਅਤੇ ਸੂਖਮ ਅਣੂ (ਬਣ ਕੇ) ਆਕਾਸ਼ ਵਿਚ ਉਡਦਾ (ਫਿਰੇ) ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਟਾਪੂ ਲੋਕ (ਅਤੇ) ਖੰਡ ਅਖ ਦੇ ਝਮਕਣ ਜਿਤਨੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਫਿਰ ਆਵੇ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫ਼ੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਮਨੁੱਖ) ਸਤਿਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾ (ਆਪਣੀ ਮਨੋਰਥ ਸਿੱਧੀ ਵਿਚ) ਸਫਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ।੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸਰੀਰ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਰਿਧੀਆਂ ਸਿਧੀਆਂ, ਜਾਂ ਹੋਰ ਚਮਤਕਾਰ ਵਿਖਾਉਣ ਵਿਚ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਣਿ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉਣਾ ਹੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਫਲਤਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਹਨ:--

ਪਹਿਰਾ ਅਗਨਿ ਹਿਵੈ ਘਰੁ ਬਾਧਾ, ਭੋਜਨ ਸਾਰੁ ਕਰਾਈ॥
ਸਗਲੇ ਦੂਖ ਪਾਣੀ ਕਰਿ ਪੀਵਾ, ਧਰਤੀ ਹਾਕ ਚਲਾਈ॥
ਧਰਿ ਤਾਰਾਜੀ ਅੰਬਰੁ ਤੋਲੀ, ਪਿਛੈ ਟੰਕੁ ਚੜਾਈ ॥
ਏਵਡੁ ਵਧਾ ਮਾਵਾ ਨਾਹੀ, ਸਭਸੈ ਨਥਿ ਚਲਾਈ ॥
ਏਤਾ ਤਾਣੁ ਹੋਵੈ ਮਨ ਅੰਦਰਿ, ਕਰੀ ਭਿ ਆਖਿ ਕਰਾਈ ॥
ਜੇਵਡੁ ਸਾਹਿਬੁ ਤੇਵਡ ਦਾਤੀ, ਦੇ ਦੇ ਕਰੇ ਰਜਾਈ ॥
ਨਾਨਕ ਨਦਰਿ ਕਰੇ ਜਿਸੁ ਉਪਰਿ, ਸਚਿ ਨਾਮਿ ਵਡਿਆਈ॥[ਪੰ. ੧੪੭

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਿੱਧੀਆਂ ਸਿੱਧੀਆਂ ਆਤਮਿਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਰੁਕਾਵਟ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਟੇਕ ਲੈ ਕੇ ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਹੀ ਸੁਖਦਾਇਕ ਹੈ।

ਜਾਣੋ ਸਤਿ ਹੋਵੰਤੋ ਮਰਣੋ, ਦ੍ਰਿਸਟੇਣ ਮਿਥਿਆ ॥
ਕੀਰਤਿ ਸਾਥਿ ਚਲੰਥੋ, ਭਣੰਤਿ ਨਾਨਕ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ॥ ੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਜਾਣੋ ਸਤਿ=ਅਟਲ ਸਮਝੋ। ਹੋਵੰਤੋ=ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਮਰਣੋ=ਮਰਨਾ, ਮੌਤ। ਦ੍ਰਿਸਟੇਣ=ਦਿਸਦਾ ਪਸਾਰਾ। ਮਿਥਿਆ=ਝੂਠਾ, ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਕੀਰਤਿ=(ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ) ਕੀਰਤੀ, ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ, ਜਸ। ਸਾਥਿ=ਨਾਲ। ਚਲੰਥੋ=ਚਲਦੀ ਹੈ। ਭਣੰਤ=ਭਣਾ (ਆਖਦਾ ਹੈ)। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਮੌਤ ਦਾ ਹੋਣਾ ਅਟਲ ਸਮਝੋ, ਇਹ ਦਿਸਦਾ ਪਸਾਰਾ (ਸਭ) ਨਾਸ਼ਵੰਤ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਆਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਕਿਸੇ ਵਸਤੂ ਨੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਕੇਵਲ) ਸਾਧ ਸੰਗਤਿ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਕੀਰਤੀ (ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ) ਨਾਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਦੋ ਗਲਾਂ ਦਾ ਨਿਸ਼ਚਾ ਬੰਨ੍ਹਾਇਆ ਹੈ। ਪਹਿਲੀ ਗਲ ਇਹ ਕਿ ਮੌਤ ਅਵੱਸ਼ ਹੈ, ਇਹ ਨਹੀਂ ਟਲ ਸਕਦੀ। ਦੂਜੀ ਗਲ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਨਗਿਣਤ ਪਦਾਰਥ ਇਕਠੇ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ ਸਾਲਾਹ (ਨਾਮ ਕੀਰਤਨ) ਤੋਂ ਬਿਨਾ ਹੋਰ ਕੁਝ ਵੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਉਪਦੇਸ਼ ਹੈ:--

੧. ਚਲਦਿਆ ਨਾਲਿ ਨ ਚਲੈ ਸੋ ਕਿਉ ਸੰਜੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੦੮

੨. ਸਾਥਿ ਨ ਚਾਲੈ ਬਿਨੁ ਭਜਨ, ਬਿਖਿਆ ਸਗਲੀ ਛਾਰੁ ॥
ਹਰਿ ਹਰਿ ਨਾਮੁ ਕਮਾਵਨਾ, ਨਾਨਕ ਇਹੁ ਧਨੁ ਸਾਰੁ ॥੧॥[ਪੰ. ੨੮੮

ਮਾਯਾ ਚਿਤ ਭਰਮੇਣ, ਇਸਟ ਮਿਤ੍ਰੇਖੁ ਬਾਂਧਵਹ ॥
ਲਬਧੵੰ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ਨਾਨਕ,
ਸੁਖ ਅਸਥਾਨੰ ਗੋਪਾਲ ਭਜਣੰ ॥ ੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਭਰਮੇਣ=ਭਰਮਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਟ=ਪਿਆਰੇ। ਮਿਤ੍ਰੇਖੁ=ਸਪਤਮੀ। ਬਾਂਧਵਹ=ਸਨਬੰਧੀ। ਲਬਧੵੰ=ਲੱਭ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਸੁਖ ਅਸਥਾਨੰ=ਸੁਖ ਦਾ ਥਾਂ, ਟਿਕਾਣਾ।

ਅਰਥ: ਮਾਇਆ (ਮਨੁੱਖੀ) ਚਿਤ ਨੂੰ ਪਿਆਰੇ ਮਿਤਰਾਂ ਤੇ ਸਨਬੰਧੀਆਂ ਦੇ (ਮੋਹ ਵਿਚ) ਭਰਮਾਂਦੀ ਹੈ (ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਟਿਕਦਾ ਨਹੀਂ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਤਮਿਕ) ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਪ੍ਰਿਥਵੀ ਦੇ ਪਾਲਕ ਦਾ ਭਜਨ ਹੈ, ਜੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭਦਾ ਹੈ।੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮਾਇਆ ਦਾ ਕਰਮ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਤ੍ਰਿਸ਼ਨਾ ਵਿਚ ਭਟਕਾਉਣਾ ਹੈ। ਸਬੰਧੀਆਂ ਤੇ ਪਿਆਰੇ ਮਿਤਰਾਂ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਫਸਾਉਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕੋਈ

ਆਤਮਿਕ ਸੁਖ ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਹੈ, ਤਾਂ ਉਹ ਕੇਵਲ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਹੈ, ਜਿਥੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:--

੧. ਜੇ ਲੋੜਹਿ ਸਦਾ ਸੁਖੁ ਭਾਈ॥ ਸਾਧੂ ਸੰਗਤਿ ਗੁਰਹਿ ਬਤਾਈ॥

[ਪੰਨਾ ੧੧੮੨

੨. ਸਰਬ ਸੁਖਾ ਕਾ ਦਾਤਾ ਸਤਿਗੁਰੁ, ਤਾ ਕੀ ਸਰਣੀ ਪਾਈਐ॥
ਦਰਸਨੁ ਭੇਟਤ ਹੋਤ ਅਨੰਦਾ, ਦੂਖੁ ਗਇਆ ਹਰਿ ਗਾਈਐ॥

[ਪੰਨਾ ੬੩੦

ਮੈਲਾਗਰ ਸੰਗੇਣ, ਨਿੰਮੁ ਬਿਰਖ ਸਿ ਚੰਦਨਹ ॥
ਨਿਕਟਿ ਬਸੰਤੋ ਬਾਂਸੋ, ਨਾਨਕ, ਅਹੰਬੁਧਿ ਨ ਬੋਹਤੇ ॥੫॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਮੈਲਾਗਰ=ਮਲ ਪਹਾੜ ਤੇ ਉਗਿਆ ਬੂਟਾ, ਚੰਦਨ। ਸੰਗੇਣ=ਸੰਗਤ ਵਾਲਾ। ਨਿੰਮੁ ਬਿਰਖ=ਨਿਮ ਬਿਰਖ ਦਾ ਫਲ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਛਾਂ ਠੰਡੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਿ=ਵਰਗੇ। ਚੰਦਨਹ=ਚੰਦਨ। ਨਿਕਟਿ=ਨੇੜੇ। ਬਸੰਤੋ=ਵਸਦਾ ਹੈ। ਬਾਂਸੋ=ਬਾਂਸ। ਅਹੰਬੁਧਿ=ਅਹੰਕਾਰ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ ਕਰਕੇ। ਨ ਬੋਹਤੇ=ਸੁਗੰਧਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।੫।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਚੰਦਨ ਦੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਨਿੰਮ ਵਰਗਾ ਰੁਖ ਵੀ ਚੰਦਨ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਦਨ ਦੇ) ਨੇੜੇ ਬਾਂਸ ਦਾ (ਰੁੱਖ) ਵਸਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਉਹ ਆਪਣੇ) ਅਹੰਕਾਰ ਵਾਲੀ ਬੁਧੀ ਕਾਰਨ ਸੁਗੰਧਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਬਾਂਸ ਉਚਾ ਕੱਦ ਹੋਣ ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਕਰਕੇ ਆਕੜਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਕੋਲੋਂ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ। ਨਿੰਮ ਵਿਚ ਨਿੰਮਰਤਾ ਵਾਲੀ ਭਾਵਨੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਚੰਦਨ ਪਾਸੋਂ ਸੁਗੰਧੀ ਲੈ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਭਾਵ ਹੰਕਾਰੀ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ, ਨਿੰਮਰ-ਭਾਵੀ ਮਨੁੱਖ ''ਨਿਵੈ ਸੁ ਗਉਰਾ ਹੋਇ'' ਵਾਲੀ ਗੌਰਵਤਾ ਖੱਟ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਭਗਤ

ਕਬੀਰ ਜੀ ਦੇ ਦੋ ਸਲੋਕ ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਤੇ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਚਾਨਣ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ:—

੧. ਕਬੀਰ ਚੰਦਨ ਕਾ ਬਿਰਵਾ ਭਲਾ, ਬੇੜ੍ਹਿਓ ਢਾਕ ਪਲਾਸ॥
ਓਇ ਭੀ ਚੰਦਨੁ ਹੋਇ ਰਹੇ, ਬਸੇ ਜੁ ਚੰਦਨ ਪਾਸਿ ॥੧੧॥
੨. ਕਬੀਰ ਬਾਂਸੁ ਬਡਾਈ ਬੂਡਿਆ, ਇਉ ਮਤ ਡੂਬਹੁ ਕੋਇ ॥
ਚੰਦਨ ਕੈ ਨਿਕਟੇ ਬਸੈ, ਬਾਂਸੁ ਸੁਗੰਧੁ ਨ ਹੋਇ॥੧੨॥[ਪੰਨਾ ੧੩੬੫

ਗਾਥਾ ਗੁੰਫ ਗੋਪਾਲ ਕਥੰ, ਮਥੰ ਮਾਨ ਮਰਦਨਹ ॥
ਹਤੰ ਪੰਚ ਸਤ੍ਰੇਣ,ਨਾਨਕ, ਹਰਿ ਬਾਣੇ ਪ੍ਰਹਾਰਣਹ ॥ ੬ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਗਾਥਾ=(ਹਰੀ ਜਸ ਦੀ) ਵਡਿਆਈ ਵਾਲੀ ਕਥਾ। ਗੁੰਫ=ਗੁੰਦਣਾ। ਕਥੰ=ਕਥਾ। ਮਥੰ=ਮਥਣ, ਰਿੜਕਣ ਭਾਵ ਵਿਚਾਰਨ ਨਾਲ। ਮਰਦਨਹ=ਮਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹਤੰ=ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਭਾਵ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਚ ਸਤ੍ਰੇਣ=ਪੰਜ ਕਾਮ ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਵੈਰੀ। ਬਾਣੇ=ਤੀਰ। ਪ੍ਰਹਾਰਣਹ=ਚਲਾਉਣ ਨਾਲ।੬।

ਅਰਥ: (ਇਸ) ਗਾਥਾ (ਬਾਣੀ) ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਕਥਾ ਗੁੰਦੀ ਹੋਈ ਹੈ (ਇਸ ਕਥਾ ਦੇ) ਉਚਾਰਨ ਤੇ ਵੀਚਾਰਨ ਨਾਲ ਅਹੰਕਾਰ ਨਾਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹਰੀ ਨਾਮ ਦੇ ਤੀਰ ਚਲਾਉਣ ਨਾਲ ਪੰਜ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ ਸ਼ਤਰੂ (ਵੈਰੀ) ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਗਾਥਾ ਦੇ ਉਚਾਰਨ ਤੇ ਵੀਚਾਰਨ ਨਾਲ ਹੰਕਾਰ ਦਾ ਮਲੀਆ ਮੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਰਬੀ ਬਾਣੀ ਦੇ ਤੀਰ ਚਲਾਇਆਂ ਪੰਜ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਆਦਿ) ਵੈਰੀਆਂ ਦਾ ਮਾਣ ਦਲਿਆ-ਮਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:—

ਧਾਵਉ ਦਸਾ ਅਨੇਕ, ਪ੍ਰੇਮ ਪ੍ਰਭ ਕਾਰਣੇ ॥
ਪੰਚ ਸਤਾਵਹਿ ਦੂਤ, ਕਵਨ ਬਿਧਿ ਮਾਰਣੇ ॥
ਤੀਖਣ ਬਾਣ ਚਲਾਇ, ਨਾਮੁ ਪ੍ਰਭ ਧਾਈਐ ॥
ਹਰਿ ਹਾਂ ਮਹਾਂ ਬਿਖਾਦੀ ਘਾਤ, ਪੂਰਨ ਗੁਰੁ ਪਾਈਐ॥[ਪੰਨਾ ੧੩੬੩

ਬਚਨ ਸਾਧ ਸੁਖ ਪੰਥਾ, ਲਹੰਥਾ ਬਡ ਕਰਮਣਹ ॥
ਰਹੰਤਾ ਜਨਮ ਮਰਣੇਨ,
ਰਮਣੰ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨਹ ॥ ੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਬਚਨ ਸਾਧ=ਸਾਧੂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਬਚਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਾਕ। ਸੁਖ ਪੰਥਾ=ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ। ਲਹੰਥਾ=ਲਭਦਾ ਹੈ। ਬਡ ਕਰਮਣਹ=ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ। ਰਹੰਤਾ=ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਮਿੱਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਨਮ ਮਰਣੇਨ=ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਚੱਕਰ। ਰਮਣੰ=ਉਚਾਰਨ (ਸਿਮਰਨ) ਨਾਲ।੭।

ਅਰਥ: ਸਾਧੂ (ਸਤਿਗੁਰਾਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ) ਬਚਨ (ਜੀਵਨ ਮਾਰਗ ਵਿਚ) ਸੁੱਖਾਂ ਦਾ ਰਸਤਾ ਹੈ (ਪਰ ਇਹ) ਵਡੇਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਲਭਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹਰੀ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਜਨਮ ਮਰਨ ਦਾ ਚਕਰ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸਤਿਗੁਰੂ ਸਾਧੂ ਦੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ, ਕਥਾਵਾਂ ਜੀਵਨ ਲਈ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਹਨ। ਇਹ ਧਰਮ ਦਾ ਸਹੀ ਮਾਰਗ ਦਸਣ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹਨ, ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:–

੧. ਕਥੜੀਆਂ ਸੰਤਾਹ, ਤੇ ਸੁਖਾਊ ਪੰਧੀਆ ॥
ਨਾਨਕ, ਲਧੜੀਆ ਤਿੰਨਾਹ ਜਿਨਾ ਭਾਗੁ ਮਥਾਹੜੈ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੦੧

੨. ਸੰਤਹੁ ਸਾਗਰੁ ਪਾਰਿ ਉਤਰੀਐ, ਜੇ ਕੋ ਬਚਨੁ ਕਮਾਵੈ ਸੰਤਨ ਕਾ,
ਸੋ ਗੁਰਪਰਸਾਦੀ ਤਰੀਐ ॥ [ਪੰਨਾ ੭੪੭

ਪਤ੍ਰ ਭੁਰਿ ਜੇਣ ਝੜੀਯੰ, ਨਹ ਜੜੀਐ ਪੇਡ ਸੰਪਤਾ ॥
ਨਾਮ ਬਿਹੂਣ ਬਿਖਮਤਾ,
ਨਾਨਕ, ਬਹੰਤਿ ਜੋਨਿ ਬਾਸਰੋ ਰੈਣੀ ॥ ੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਭੁਰਿ=ਭੁਰ ਕੇ। ਜੇਣ=ਜਿਹੜੇ। ਝੜੀਅੰ=ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਹ ਜੜੀਅੰ=ਨਹੀਂ ਜੜ੍ਹੇ ਜਾ ਸਕਦੇ। ਪੇਡ ਸੰਪਤਾ=ਬ੍ਰਿਛ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲ। ਨਾਮ ਬਿਹੂਣ=ਨਾਮ ਤੋਂ ਖਾਲੀ (ਸਖਣਾ)। ਬਿਖਮਤਾ=ਔਖਿਆਈ, ਮੁਸ਼ਕਲ। ਬਹੰਤਿ=ਵਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜੋਨਿ=ਜੂਨਾਂ ਵਿਚ। ਬਾਸਰੋ=ਦਿਨ। ਰੈਣੀ=ਰਾਤ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਜਿਹੜੇ ਪੱਤੇ ਦਰਖਤ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਝੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਓਹ ਇਧਰ ਉਧਰ ਰੁਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਟਹਿਣੀਆਂ ਨਾਲ) ਨਹੀਂ ਜੋੜੇ ਜਾ ਸਕਦੇ।

ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ) ਨਾਮ ਤੋਂ ਸਖਣੇ ਮਨੁੱਖ ਦਿਨ ਰਾਤ ਕਠਿਨਾਈ (ਮੁਸ਼ਕਲ) ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ (ਅਤੇ ਅੰਤ ਗੰਦੀਆਂ ਮੰਦੀਆਂ) ਜੂਨਾਂ ਦੇ (ਹੜ) ਵਿਚ ਵਹਿੰਦੇ (ਰੁੜ੍ਹਦੇ ਖੁਆਰ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ)।੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਹੜੀ ਚੀਜ਼ ਮੂਲ ਨਾਲੋਂ ਟੁੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਵਿਛੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸੁਖੀ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਦੁਖਾਂ ਵਿਚ ਖ਼ਰਾਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਸਾਨੂੰ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ:–

੧. **ਤਰਵਰ ਵਿਛੁੰਨੇ ਨਹ ਪਾਤ ਜੁੜਤੇ, ਜਮ ਮਗਿ ਗਉਨੁ ਇਕੇਲੀ॥**
ਬਿਨਵੰਤਿ ਨਾਨਕ ਬਿਨੁ ਨਾਮ ਹਰਿ ਕੇ, ਸਦਾ ਫਿਰਤ ਦੁਹੇਲੀ ॥
[ਪੰਨਾ ੫੪੬

੨. **ਪਬਰ ਤੂੰ ਹਰੀਆਵਲਾ, ਕਵਲਾ ਕੰਚਨ ਵੰਨਿ ॥**
ਕੈ ਦੋਖੜੈ ਸੜਿਓਹਿ ਕਾਲੀ ਹੋਈਆ ਦੇਹੁਰੀ, ਨਾਨਕ ਮੈ ਤਨਿ ਭੰਗੁ॥
ਜਾਣਾ ਪਾਣੀ ਨਾ ਲਹਾਂ, ਜੈ ਸੇਤੀ ਮੇਰਾ ਸੰਗੁ ॥
ਜਿਤੁ ਡਿਠੈ ਤਨੁ ਪਰਫੁੜੈ, ਚੜੈ ਚਵਗਣਿ ਵੰਨੁ॥੩੦॥[ਪੰਨਾ ੧੪੧੨

੩. **ਕਾਲੀ ਕੋਇਲ, ਤੂ ਕਿਤ ਗੁਨ ਕਾਲੀ ॥**
ਅਪਨੇ ਪ੍ਰੀਤਮ ਕੇ ਹਉ ਬਿਰਹੈ ਜਾਲੀ॥ [ਪੰਨਾ ੭੯੪

ਮਨੁੱਖਾ ਜਨਮ ਦੀ ਸਫਲਤਾ ਨਾਮ ਜਪਣ ਵਿਚ ਹੈ। ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਜਪਦਾ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਦੁਰਲਭ ਜਨਮ ਛੇਤੀ ਛੇਤੀ ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ। ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਜੀ ਦਾ ਫੁਰਮਾਨ ਹੈ:–

ਕਬੀਰ ਮਾਨਸ ਜਨਮੁ ਦੁਲੰਭੁ ਹੈ, ਹੋਇ ਨ ਬਾਰੈ ਬਾਰ॥
ਜਿਉ ਬਨ ਫਲ ਪਾਕੇ ਭੁਇ ਗਿਰਹਿ, ਬਹੁਰਿ ਨ ਲਾਗਹਿ ਡਾਰ॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੬੬

ਭਾਵਨੀ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ, ਲਭੰਤੰ ਬਡ ਭਾਗਣਹ ॥
ਹਰਿ ਨਾਮ ਗੁਣ ਰਮਣੰ,
ਨਾਨਕ,ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਨਹ ਬਿਆਪਣਹ ॥ ੯ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਭਾਵਨੀ=ਸ਼ਰਧਾ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਲਭੰਤੰ=ਲਭਦੀ ਹੈ। ਬਡਭਾਗਣਹ=ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ। ਰਮਣੰ=ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ। ਨਹ ਬਿਆਪਣਹ=ਨਹੀਂ ਵਿਆਪ ਸਕਦੇ, ਭਾਵ ਨੇੜੇ ਨਹੀਂ ਲਗ ਸਕਦੇ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਵਡੇਭਾਗਾਂ ਨਾਲ (ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਲਈ) ਸ਼ਰਧਾ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ (ਉਸ ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਗੁਣ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਦੇ (ਦੁਖ) ਨਹੀਂ ਵਿਆਪ ਸਕਦੇ।੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਭਾਵਨੀ (ਸ਼ਰਧਾ) ਵਿਚ ਬੜੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਭਾਵਨੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ, ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜੁੜਿਆਂ ਇਹ ਦਾਤਿ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਵੀ ਅਜਿਹੀ ਸੇਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ:–

੧. **ਹਰਿ ਭਾਉ ਲਗਾ ਬੈਰਾਗੀਆ, ਵਡਭਾਗੀ ਹਰਿ ਮਨਿ ਰਾਖੁ॥**
ਮਿਲਿ ਸੰਗਤਿ ਸਰਧਾ ਊਪਜੈ, ਗੁਰਸਬਦੀ ਹਰਿ ਰਸੁ ਚਾਖੁ॥

[ਪੰਨਾ ੯੯੭

੨. ਹਰਿ ਗੁਣ ਹਿਰਦੈ ਟਿਕਹਿ ਤਿਸ ਕੈ,
ਜਿਸੁ ਅੰਤਰਿ ਭਉ ਭਾਵਨੀ ਹੋਈ॥
ਬਿਨੁ ਭੈ ਕਿਨੈ ਨ ਪ੍ਰੇਮੁ ਪਾਇਆ,
ਬਿਨੁ ਭੈ ਪਾਰਿ ਨ ਉਤਰਿਆ ਕੋਈ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੧੫

ਭਾਈ ਸਾਹਿਬ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਕਬਿਤ ਨੰਬਰ ੧੧੧ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:—

ਭਾਵਨੀ ਭਗਤ ਭਾਇ ਕੌਡੀ ਅਗਰ ਭਾਗੁ ਰਾਖੈ,
ਤਾਹਿ ਗੁਰੁ ਸਰਬ ਨਿਧਾਨ ਦੇਤ ਹੈ॥

ਗਾਥਾ ਗੂੜ ਅਪਾਰੰ, ਸਮਝਣੰ ਬਿਰਲਾ ਜਨਹ ॥
ਸੰਸਾਰ ਕਾਮ ਤਜਣੰ ॥
ਨਾਨਕ, ਗੋਬਿੰਦ ਰਮਣੰ ਸਾਧ ਸੰਗਮਹ ॥ ੧੦ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਗੂੜ=ਗੂੜ੍ਹੀ, ਡੂੰਘੀ। ਅਪਾਰੰ=ਪਾਰ ਰਹਿਤ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੀ। ਬਿਰਲਾ ਜਨਹ=(ਕੋਈ) ਵਿਰਲਾ ਸੇਵਕ-ਜਨ। ਕਾਮ=ਕਾਮਨਾ, ਵਾਸ਼ਨਾ। ਤਜਣੰ=ਛਡਣਾ। ਰਮਣੰ=ਉਚਾਰਦਿਆਂ, ਸਿਮਰਦਿਆਂ। ਸਾਧ ਸੰਗਮਹ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ।੧੦।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਇਹ) ਗਾਥਾ (ਬਾਣੀ ਜੋ) ਅਪਾਰ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦੀ (ਕਥਾ ਹੈ) ਬਹੁਤ ਹੀ ਡੂੰਘੀ ਹੈ ਸਮਝਣੀ (ਔਖੀ) ਹੈ, ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਮਨੁੱਖ ਹੀ (ਇਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ) ਸਮਝ ਸਕਦਾ ਹੈ। (ਇਸ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨ ਲਈ) ਸੰਸਾਰ ਦੇ (ਮਾਇਆਵੀ) ਕੰਮ ਤਿਆਗਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਜਗਿਆਸੂ)ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੋਬਿੰਦ ਦੇ (ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ) ਉਚਾਰਦਾ ਹੈ (ਉਹੀ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ)।੧੦।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਕਿਸੇ ਡੂੰਘੀ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਲਈ ਮਨ ਤੇ ਸੁਰਤਿ ਦੀ ਇਕਾਗਰਤਾ ਦੀ ਡਾਢੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਮਨ ਵਿਚ ਦੁਨਿਆਵੀ ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਹੀ ਹਰ ਵੇਲੇ ਤੰਗ

ਕਰਦੀਆਂ ਰਹਿਣ, ਤਾਂ ਗੁਰ-ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਤੇ ਅਮਲ ਕਰਨਾ ਕਿਤੇ ਰਿਹਾ, ਮਨ ਸੁਣਨ ਤੋਂ ਹੀ ਅਸਮਰਥ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗਾਥਾ ਨੂੰ ਗੂੜ੍ਹ ਕਹਿਣ ਦਾ ਅੰਤਰੀਵ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵਿਚ ਫਸਣ ਤੋਂ ਮਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸ਼ੇਖ ਫਰੀਦ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨ ਹਨ:—

੧. **ਫਰੀਦਾ ਜਿਨੀ ਕੰਮੀ ਨਾਹਿ ਗੁਣ, ਤੇ ਕੰਮੜੇ ਵਿਸਾਰਿ ॥**
ਮਤੁ ਸਰਮਿੰਦਾ ਥੀਵਹੀ, ਸਾਂਈ ਦੈ ਦਰਬਾਰਿ ॥੫੯॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੮੧

੨. **ਧੰਧੜੇ ਕੁਲਾਹ, ਚਿਤਿ ਨ ਆਵੈ ਹੇਕੜੋ ॥**
ਨਾਨਕ,ਸੇਈ ਤੰਨ ਫੁਟੰਨਿ, ਜਿਨਾ ਸਾਂਈ ਵਿਸਰੈ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੩੨੩

ਸੋ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਗੁਣ ਸਿਮਰਨੇ ਅਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਵਾਸ਼ਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਕੇ ਹੀ ਇਸ ਗੂੜ੍ਹ ਕੱਥਾ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਸੁਮੰਤ੍ਰ ਸਾਧ ਬਚਨਾ, ਕੋਟਿ ਦੋਖ ਬਿਨਾਸਨਹ ॥
ਹਰਿ ਚਰਣ ਕਮਲ ਧ੍ਯਾਨੰ,
ਨਾਨਕ, ਕੁਲ ਸਮੂਹ ਉਧਾਰਣਹ ॥ ੧੧ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੁਮੰਤ੍ਰ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮੰਤ੍ਰ, ਉਤਮ ਉਪਦੇਸ਼। ਸਾਧ ਬਚਨਾ=ਸਾਧੂ (ਸਤਿਗੁਰੂ) ਦੇ ਬਚਨ। ਕੋਟਿ=ਕ੍ਰੋੜਾਂ। ਦੋਖ=ਪਾਪ। ਬਿਨਾਸਨਹ=ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਧ੍ਯਾਨੰ=ਧਿਆਨ ਧਰਨ ਨਾਲ। ਕੁਲ ਸਮੂਹ=ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ। ਉਧਾਰਣਹ=ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਸਾਧ (ਗੁਰੂ ਦੇ) ਬਚਨ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ (ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾਤੇ ਅਤੇ) ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਜਗਿਆਸੂ) ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਰਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਮਾਨੋ ਆਪਣੀਆਂ) ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹੋ ਨਿਬੜਦੇ ਹਨ।੧੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸਾਧ-ਗੁਰੂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਬੇਅੰਤ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ। ਇਕ ਜਨਮ ਦੇ ਨਹੀਂ ਕਈ ਜਨਮਾਂ ਦੇ ਕ੍ਰੋੜਾਂ ਪਾਪ ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਗੁਰ ਕੇ ਬਚਨ ਵਾਲਾ ਸ਼ਬਦ ਪੜ੍ਹੋ ਜਿਸ ਤੋਂ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ:--

ਗੁਰ ਕਾ ਬਚਨ ਬਸੈ ਜੀਅ ਨਾਲੇ॥.... [ਪੰਨਾ ੬੮੯

ਜਿਹੜਾ ਜਗਿਆਸੂ ਗੁਰੂ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਧਾਰੀ ਬਣਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਇਕ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰਨਹਾਰਾ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ:–

ਜਿਹ ਠਾਕੁਰੁ ਸੁਪ੍ਰਸੰਨੁ ਭਯੋ, ਸਤ ਸੰਗਤਿ ਤਿਹ ਪਿਆਰੁ॥
ਹਰਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੁ ਜਿਨ ਪਰਸਿਓ, ਤਿਨ ਸਭ ਕੁਲ ਕੀਓ ਉਧਾਰੁ॥

[ਪੰਨਾ ੧੩੮੬

ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰ ਸੈਣਹ ॥ ਜੇਣ ਮਧ ਹਰਿ ਕੀਰਤਨਹ ॥
ਮੁਕਤੇ ਰਮਣ ਗੋਬਿੰਦਹ ॥
ਨਾਨਕ, ਲਬਧ੍ਹੰ ਬਡ ਭਾਗਣਹ ॥ ੧੨ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੁੰਦਰ=ਸੋਹਣੇ। ਮੰਦਰ=ਘਰ। ਜੇਣ ਮਧ=ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ (ਉਚਾਰਨ-ਮਧਿਅ)। ਮੁਕਤੇ=ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਮਣ ਗੋਬਿੰਦਹ=(ਜੋ) ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ (ਜਸ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਲਬਧ੍ਹੰ=ਲਭਦਾ ਹੈ (ਉਚਾਰਨ-ਲਬਧਿਅੰ)। ਬਡਭਾਗਣਹ=ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ।੧੨।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਉਹ) ਘਰ-ਮੰਦਰ ਸੋਹਣੇ ਤੇ ਸੁਹਾਵਣੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਹਰੀ ਦਾ ਅਖੰਡ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਪ੍ਰਾਣੀ) ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਜਸ ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਤੋਂ) ਮੁਕਤ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ (ਪਰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਪ੍ਰਭੂ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ ਸੰਗ) ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।੧੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਸ ਥਾਂ ਤੇ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ ਭਾਵੇਂ ਉਹ 'ਬਸਤਾ ਤੁਟੀ ਝੁੰਪੜੀ' ਕਿਉ ਨਾ ਹੋਵੇ, ਸੁੰਦਰ ਮੰਦਰਿ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਭਾਵ ਦੇ ਕਈ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:—

੧. ਜਿਥੈ ਬੈਸਨਿ ਸਾਧ ਜਨ, ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹੰਦਾ ॥
ਓਇ ਸੇਵਨਿ ਸੰਮ੍ਰਿਥੁ ਆਪਣਾ, ਬਿਨਸੈ ਸਭੁ ਮੰਦਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੯
੨. ਜਿਥੈ ਜਾਇ ਭਗਤੁ ਸੋ ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਣਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੬੩
੩. ਜਿਥੈ ਨਾਮੁ ਜਪੀਐ ਪ੍ਰਭ ਪਿਆਰੇ॥
ਸੇ ਅਸਥਲ ਸੋਇਨ ਚਉਬਾਰੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੫
੪. ਧਰਤਿ ਸੁਹਾਵੀ ਸਫਲ ਥਾਨੁ, ਪੂਰਨ ਭਏ ਕਾਮ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੧੯
੫. ਥਾਨੁ ਸੁਹਾਵਾ ਪਵਿਤੁ ਹੈ, ਜਿਥੈ ਸੰਤ ਸਭਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੪

ਹਰਿ ਲਬਧੋ, ਮਿਤ੍ਰ ਸੁਮਿਤੋ ॥ ਬਿਦਾਰਣ ਕਦੇ ਨ ਚਿਤੋ ॥
ਜਾ ਕਾ ਅਸਥਲੁ ਤੋਲੁ ਅਮਿਤੋ ॥
ਸੁੋਈ ਨਾਨਕ, ਸਖਾ ਜੀਅ ਸੰਗਿ ਕਿਤੋ ॥ ੧੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਲਬਧੋ=ਲਭਿਆ ਹੈ। ਸੁਮਿਤੋ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਿੱਤਰ। ਬਿਦਾਰਣ=ਤੋੜਨਾ। ਜਾ ਕਾ=ਜਿਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਦਾ। ਅਸਥਲੁ=ਅਸਥਾਨ। ਤੋਲੁ=ਵਜ਼ਨ ਭਾਵ ਗੌਰਵ। ਅਮਿਤੋ=ਅਮਿਣਵਾ ਹੈ। ਸੁੋਈ=ਓਹੀ (ਪ੍ਰਭੂ) (ਉਚਾਰਨ-ਸੁਈ)। ਸਖਾ=ਮਿੱਤਰ। ਜੀਅ ਸੰਗ=ਜੀਅ ਨਾਲ (ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ)। ਕਿਤੋ=ਕੀਤਾ, ਬਣਾਇਆ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਮੈਨੂੰ) ਹਰੀ, ਜੋ ਮਿਤਰਾਂ ਚੋਂ ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਿਤਰ ਹੈ, ਲਭ ਪਿਆ ਹੈ। (ਉਹ ਹਰੀ) ਕਦੇ ਵੀ (ਆਪਣੇ ਪਿਆਰਿਆਂ ਦਾ) ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਤੋੜਦਾ। ਜਿਸ (ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਮਿਤਰ) ਦਾ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਤੋਲ ਅਮਿਣਵਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਦਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸਾਂ) ਉਹੀ (ਪ੍ਰਭੂ ਜਿਹੜਾ ਹਰ ਵੇਲੇ) ਦਿਲ ਦੇ ਨਾਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, (ਆਪਣਾ) ਮਿੱਤਰ ਬਣਾਇਆ ਹੈ।੧੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਕਹਿਣ ਮਾਤਰ ਕਈ ਮਿਤਰ ਹਨ ਪਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਓਹ ਬੋਲ ਕੁਬੋਲ ਨਾਲ ਦਿਲ ਤੋੜ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਅਧ ਚੰਗਿਆਈ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਬੜਕਾਂ ਮਾਰਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਹਰ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ, ਅੰਤ ਸਮੇਂ ਦੇ ਸਾਥੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਗੁਰੂ ਪਾਤਿਸ਼ਾਹ ਜੀ ਨੇ ਉਹ ਸਾਥੀ ਲਭਿਆ ਹੈ, ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਦਸ ਪਾਈ ਹੈ, ਜੋ ਕਦੇ ਦਾਸਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਤੋੜਦਾ। ਉਹ ਬੇ-ਕੱਸਾਂ ਦਾ ਯਾਰ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚੋਂ ਅਨੇਕ ਪ੍ਰਮਾਣ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇ:-

੧. **ਬਨਿ ਭੀਹਾਵਲੇ, ਹਿਕੁ ਸਾਥੀ ਲਧਮੁ, ਦੁਖ ਹਰਤਾ ਹਰਿਨਾਮਾ।**
ਬਲਿ ਬਲਿ ਜਾਈ ਸੰਤ ਪਿਆਰੇ, ਨਾਨਕ ਪੂਰਨ ਕਾਮਾਂ।[ਪੰਨਾ ੫੧੯

੨. **ਗੁਝੜਾ ਲਧਮੁ ਲਾਲੁ, ਮਥੈ ਹੀ ਪਰਗਟੁ ਥਿਆ ॥**
ਸੋਈ ਸੁਹਾਵਾ ਥਾਨੁ, ਜਿਥੈ ਪਿਰੀਏ ਨਾਨਕ ਜੀ ਤੂ ਵੁਠਿਆ।
[ਪੰਨਾ ੧੦੯੬

੩. **ਮਿਤ੍ਰ ਘਣੇਰੇ ਕਰਿ ਥਕੀ, ਮੇਰਾ ਦੁਖੁ ਕਾਟੈ ਕੋਇ ॥**
ਮਿਲਿ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੁਖੁ ਕਟਿਆ, ਸਬਦਿ ਮਿਲਾਵਾ ਹੋਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੭

ਅਪਜਸੰ ਮਿਟੰਤ ਸਤ ਪੁਤ੍ਰਹ ॥
ਸਿਮਰਤਬ੍ਯ ਰਿਦੈ ਗੁਰ ਮੰਤ੍ਰਣਹ ॥
ਪ੍ਰੀਤਮ ਭਗਵਾਨ ਅਚੁਤ ॥
ਨਾਨਕ, ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤਾਰਣਹ ॥ ੧੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਅਪਜਸੰ=ਬਦਨਾਮੀ। ਸਤ ਪੁਤ੍ਰਹ=ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁੱਤ੍ਰ ਦੇ (ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਤੇ)। ਸਿਮਰਤਬ੍ਯ=ਸਿਮਰਦਾ ਹੈ। ਰਿਦੈ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ। ਮੰਤ੍ਰਣਹ=ਉਪਦੇਸ਼। ਪ੍ਰੀਤਮ=ਪਿਆਰਾ। ਭਗਵਾਨ=ਮਾਲਕ। ਅਚੁਤ=ਅਬਿਨਾਸੀ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਪੁਤ੍ਰ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਨਾਲ (ਕੁਲ ਦੀ ਪਿਛਲੀ)

ਬਦਨਾਮੀ ਮਿਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ) ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਮੰਤਰ ਸਿਮਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਹੇ ਭਾਈ!) ਪਿਆਰੇ ਅਬਿਨਾਸ਼ੀ ਮਾਲਕ ਦਾ (ਸਿਮਰਨ) ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ ਤਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।੧੪।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਪਿਛੇ ੧੧ਵੇਂ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਸੁਮੰਤ੍ਰ ਸਾਧ ਬਚਨਾ' ਦੀ ਵਡਿਆਈ ਵਲ ਧਿਆਨ ਦਿਉ। ਜਿਹੜਾ ਜੀਵ ਉਠਦਿਆਂ ਬੈਠਦਿਆਂ ਗੁਰ-ਮੰਤ੍ਰ ਦਾ ਜਾਪ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਕੁਲ ਦਾ ਨਾਂ ਰੌਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜੇ ਕੋਈ ਕੁਲ ਦੀ ਬਦਨਾਮੀ ਹੋਈ ਹੋਵੇ, ਤਾਂ ਉਹ ਕਲੰਕ ਵੀ ਧੋ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਗੁਰ-ਮੰਤਰ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਤੀ ਹੈ:--

੧. **ਚਲਤ ਬੈਸਤ ਸੋਵਤ ਜਾਗਤ, ਗੁਰਮੰਤ੍ਰੁ ਰਿਦੈ ਚਿਤਾਰਿ॥**
ਚਰਣ ਸਰਣ ਭਜੁ ਸੰਗਿ ਸਾਧੂ, ਭਵ ਸਾਗਰ ਉਤਰਹਿ ਪਾਰਿ॥੧॥

[ਪੰਨਾ ੧੦੦੬-੭

ਗੁਰ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸਾਣ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਲੋਕ ਪਰਲੋਕ ਵਿਚ ਸੋਭਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ:-

ਅਪਜਸੁ ਮਿਟੈ ਹੋਵੈ ਜਗਿ ਕੀਰਤਿ, ਦਰਗਹ ਬੈਸਣੁ ਪਾਈਐ ॥
ਜਮ ਕੀ ਤ੍ਰਾਸ ਨਾਸ ਹੋਇ ਖਿਨ ਮਹਿ,
ਸੁਖ ਅਨਦ ਸੇਤੀ ਘਰਿ ਜਾਈਐ॥ **[ਪੰਨਾ ੫੦੦**

ਮਰਣੰ, ਬਿਸਰਣੰ ਗੋਬਿੰਦਹ ॥
ਜੀਵਣੰ, ਹਰਿ ਨਾਮ ਧਾਵਣਹ॥
ਲਭਣੰ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ॥
ਨਾਨਕ, ਹਰਿ ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਣਹ॥੧੫॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਮਰਣੰ=ਮਰਨਾ, ਮੌਤ। ਬਿਸਰਣੰ ਗੋਬਿੰਦਹ=ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਵਿਸਰਨਾ। ਜੀਵਣੰ=(ਅਮਰ) ਜੀਵਨ। ਧਾਵਣਹ=ਧਿਆਉਣਾ। ਲਭਣੰ=ਲਭਦਾ ਹੈ।

ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਪੂਰਬਿ ਲਿਖਣਹ=ਪਹਿਲੇ, ਪਿਛਲੇ ਧੁਰ ਤੋਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਲੇਖ।੧੫।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਗੋਬਿੰਦ (ਨਾਮ ਦਾ) ਵਿਸਰਨਾ ਮੌਤ ਹੈ (ਅਤੇ) ਹਰੀ ਦਾ ਨਾਮ ਧਿਆਉਣਾ (ਅਮਰ) ਜੀਵਨ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਨਾਮ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ (ਉਸ ਨੂੰ) ਲਭਦਾ ਹੈ (ਜਿਸ ਦੇ ਮਥੇ ਉਤੇ) ਹਰੀ ਨੇ ਧੁਰੋਂ ਹੀ ਲੇਖ ਲਿਖੇ ਹੋਣ।੧੫।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਮਰਣ ਤੇ ਜੀਵਣ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਨਿਰੂਪਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਦਾ ਇਹ ਸਿਧਾਂਤ ਹੈ:--

੧. **ਸੋ ਜੀਵਿਆ ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸਿਆ ਸੋਇ ॥**
ਨਾਨਕ, ਅਵਰੁ ਨ ਜੀਵੈ ਕੋਇ ॥
ਜੇ ਜੀਵੈ ਪਤਿ ਲਥੀ ਜਾਇ ॥
ਸਭੁ ਹਰਾਮੁ ਜੇਤਾ ਕਿਛੁ ਖਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੪੨

੨. **ਸੋ ਜੀਵਤ ਜਿਹ ਜੀਵਤ ਜਪਿਆ ॥**
ਪ੍ਰਗਟ ਭਏ, ਨਾਨਕ ਨਹ ਛਪਿਆ ॥੨੧॥ [ਪੰਨਾ ੨੫੪

੩. **ਨਾਨਕ ਸੋਈ ਜੀਵਿਆ, ਜਿਨਿ ਇਕੁ ਪਛਾਤਾ ॥** [ਪੰਨਾ ੩੧੯

ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵਿਸਰ ਗਿਆ ਹੈ, ਉਹ ਜਾਣੋ ਮੁਰਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਤੇ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਕਮਾਈ ਪੂਰਬਲੇ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਲੇਖਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਦਸਨ ਬਿਹੂਨ ਭੁਯੰਗੰ, ਮੰਤ੍ੰ ਗਾਰੁੜੀ ਨਿਵਾਰੰ ॥
ਬ੍ਯਾਧਿ ਉਪਾੜਣ ਸੰਤੰ ॥ ਨਾਨਕ, ਲਬਧ ਕਰਮਣਹ ॥੧੬॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਦਸਨ=ਦੰਦ। ਬਿਹੂਨ=ਬਿਨਾ। ਭੁਯੰਗੰ=ਸੱਪ। ਮੰਤ੍ੰ=ਮੰਤਰ

ਨਾਲ। ਗਾਰੁੜੀ=ਸਪ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਮਾਂਦਰੀ। ਨਿਵਾਰੰ=ਦੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਧਿ=ਰੋਗ। ਉਪਾੜਣ=ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਲਬਧ=ਲਭਦਾ ਹੈ। ਕਰਮਣਹ=ਕਰਮ (ਭਾਗਾਂ) ਨਾਲ।੧੬।

ਅਰਥ: (ਜਿਵੇਂ) ਸਪ ਦਾ ਮੰਤਰ ਜਾਣਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਮਾਂਦਰੀ ਸਪ ਦੀ ਜ਼ਹਿਰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਹਿਤ ਉਸ ਨੂੰ ਦੰਦ ਹੀਣਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਬੀ-ਸੰਤ ਗੁਰੂ ਦੇ ਨਾਮ) ਮੰਤ੍ਰ ਨਾਲ (ਜੀਵ ਦੇ ਆਧਿ, ਬਿਆਧਿ ਉਪਾਧਿ ਤਿੰਨੇ ਰੋਗ) ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ (ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਗੁਰੂ) ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਨਾਲ ਲਭਦਾ ਹੈ।੧੬।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

''ਸਰਬ ਰੋਗ ਕਾ ਅਉਖਦ ਨਾਮੁ'' ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਪੜ੍ਹਦੇ ਹਾਂ, ਪਰ ਅਜੇ ਤਕ ਇਸ ਤੇ ਸਾਡਾ ਵਿਸ਼ਵਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਬੱਝਾ, ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਹਕੀਮਾਂ, ਵੈਦਾਂ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਡਾਕਟਰ ਵੈਦ ਸਰੀਰਕ ਰੋਗ ਨੂੰ ਦੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਦਵਾਈ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮਨ ਦੇ ਰੋਗ ਉਹ ਨਹੀਂ ਕਟ ਸਕਦੇ। ਮਨ ਨੂੰ ਵਸ ਕਰਨ ਦਾ ਮੰਤਰ ਸਿਵਾਏ ਸਤਿਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ, ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਉਹ ਦਵਾਈ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੀ ਕਿਰਪਾ:—

ਦਸ ਦਿਸ ਖੋਜਤ ਮੈ ਫਿਰਿਓ, ਜਤ ਦੇਖਉ ਤਤ ਸੋਇ ॥
ਮਨ ਬਸਿ ਆਵੈ ਨਾਨਕਾ, ਜੇ ਪੂਰਨ ਕਿਰਪਾ ਹੋਇ॥੧॥ [ਪੰਨਾ ੨੯੮

ਇਥੇ ਸੰਤ ਪਦ ਆਦਰਵਾਚੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦਾ ਲਖਾਇਕ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਨਾਮ-ਮੰਤਰ ਦਾ ਦਾਤਾ ਕੇਵਲ ਸਤਿਗੁਰੂ ਹੈ; ਫਿਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਲਗਦੇ ਸਲੋਕ ਵਿਚ 'ਪਰਸਾਦੰ ਗੁਰ ਦਰਸਨਹ' ਵਾਲੀ ਮੁਹਰ ਛਾਪ ਇਸ ਵੀਚਾਰ ਦਾ ਨਿਰਣਾ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

ਜਥ ਕਥ ਰਮਣੰ, ਸਰਣੰ ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਅਣਹ ॥
ਤਥ ਲਗਣੰ ਪ੍ਰੇਮ ਨਾਨਕ ॥

ਪਰਸਾਦੰ ਗੁਰ ਦਰਸਨਹ ॥ ੧੭ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਜਥ ਕਥ=ਜਿਥੇ ਕਿਥੇ ਭਾਵ ਹਰ ਥਾਂ ਤੇ। ਰਮਣੰ=ਰਵ ਰਿਹਾ, ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਰਣੰ=ਸਰਨ। ਸਰਬਤ੍ਰ ਜੀਅਣਹ=ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ। ਤਥ=ਉਸ (ਪ੍ਰਭੂ) ਵਿਚ। ਪਰਸਾਦੰ=ਕਿਰਪਾ ਦੁਆਰਾ। ਗੁਰ ਦਰਸਨ=ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ) ਜਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ (ਵੇਖੋ) ਵਿਆਪਕ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ (ਅਤੇ ਉਹ) ਸਾਰੇ ਜੀਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਣ (ਆਸਰਾ ਦੇਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਹੈ)। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਉਸ ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਹੀ (ਸੱਚਾ) ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਦਾ ਹੈ।੧੭।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਾਂ ਦੀ ਬਰਕਤ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰੇਮ ਲਗਦਾ ਹੈ, 'ਸਾਚੀ ਪ੍ਰੀਤਿ ਹਮ ਤੁਮ ਸਿਉ ਜੋਰੀ॥ ਤੁਮ ਸਿਉ ਜੋਰਿ ਅਵਰ ਸੰਗਿ ਤੋਰੀ' ਦਾ ਮੁਢ ਬਝਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਦਾ ਵੀਚਾਰ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵਸ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜਿੱਥੇ ਕਿੱਥੇ ਵੇਖੋ ਵਿਆਪਕ ਹਰੀ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਨਾਲ 'ਹਰਿ ਰੰਗ ਸਹਜੇ ਮਾਣ' ਵਾਲੀ ਅਵਸਥਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ ਮਨ ਬਿਧੰ॥ ਸਿਧੰ ਸਰਬ ਕੁਸਲਣਹ ॥
ਗਾਥਾ ਗਾਵੰਤਿ ਨਾਨਕ, ਭਬੰ ਪਰਾ ਪੂਰਬਣਹ ॥ ੧੮ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਚਰਣਾਰਬਿੰਦ=ਚਰਨਾਰ ਬਿੰਦ ਭਾਵ ਕਮਲ ਸਾਰਖੇ ਸੋਹਣੇ ਚਰਨ। ਬਿਧੰ=ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਿਧੰ=ਸਿਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਸਫਲ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਰਬ=ਸਾਰੇ। ਕੁਸਲਣਹ=ਸੁਖ, ਕਲਿਆਣ। ਗਾਥਾ=ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਸਿਫਤਿ-ਸਾਲਾਹ ਵਾਲੀ ਗੂੜ੍ਹੀ ਕਥਾ। ਗਾਵੰਤ=ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਭਬੰ=ਭਾਵੀ, ਭਾਗ। ਪਰਾ ਪੂਰਬਣਹ=ਬਹੁਤ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਲ ਦੇ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ! ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮਨ (ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ) ਸੋਹਣੇ ਚਰਨਾ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, (ਉਸ ਨੂੰ) ਸਾਰੇ ਕੁਸਲ (ਸੁਖ ਅਨੰਦ) ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰਬੀ-ਗੁਣਾਂ ਦੀ) ਗਾਥਾ (ਓਹੀ) ਗਾਉਂਦੇ ਹਨ (ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਥੇ ਤੇ) ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗ ਹੋਣ।੧੮।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਬਾਰਹਮਾਹ ਮਾਝ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹੈ ਕਿ:–

ਪੋਖਿ ਤੁਖਾਰੁ ਨ ਵਿਆਪਈ, ਕੰਠਿ ਮਿਲਿਆ ਹਰਿ ਨਾਹੁ ॥
ਮਨੁ ਬੇਧਿਆ ਚਰਨਾਰਬਿੰਦ, ਦਰਸਨਿ ਲਗੜਾ ਸਾਹੁ ॥
ਓਟ ਗੋਵਿੰਦ ਗੋਪਾਲ ਰਾਇ, ਸੇਵਾ ਸੁਆਮੀ ਲਾਹੁ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੩੫

ਜੇ ਜੀਵ ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਦੇ ਚਰਨ-ਕਮਲਾਂ ਦਾ ਭੌਰਾ ਬਣ ਜਾਏ ਤਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਸੁਖਾਂ ਦਾ ਭਾਗੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭੂ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦੀ ਗਾਥਾ ਗਾਉਣ ਦਾ ਸੰਜੋਗ ਉਸ ਵਡਭਾਗੇ ਪੁਰਸ ਨੂੰ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੱਥੇ ਤੇ ਪੂਰਬਲੇ ਭਾਗ ਹੋਣ। ਗੁਰਦੇਵ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਹਨ:–

੧. **ਮਸਤਕਿ ਹੋਵੈ ਲਿਖਿਆ, ਹਰਿ ਸਿਮਰਿ ਪ੍ਰਾਣੀ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੧੯**
੨. **ਮਤ ਕੋਈ ਜਾਣਹੁ ਅਵਰੁ ਕਛੁ, ਸਭ ਪ੍ਰਭ ਕੈ ਹਾਥਿ ॥**
ਸਰਬ ਸੂਖ ਨਾਨਕ ਪਾਏ ਸੰਗਿ ਸੰਤਨ ਸਾਥਿ ॥ [ਪੰਨਾ ੮੧੪

ਸੁਭ ਬਚਨ ਰਮਣੰ ਗਵਣੰ, ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ ਉਧਰਣਹ ॥
ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰੰ, ਨਾਨਕ, ਪੁਨਰਪਿ ਜਨਮ ਨ ਲਭ੍ਹਤੇ ॥੧੯॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੁਭ ਬਚਨ=ਸੋਹਣੇ ਬੋਲ। ਰਮਣੰ=ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ। ਗਵਣੰ=ਗਮਨ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਉਧਰਣਹ=ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਨਰਪਿ=ਫੇਰ, ਮੁੜ ਕੇ। ਨ ਲਭ੍ਹਤੇ=ਨਹੀਂ ਲਭਦਾ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਸਾਧ-ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਜਾ ਕੇ (ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਸਿਫਤਿ

ਸਾਲਾਹ ਦੇ) ਸ੍ਰੇਸ਼ਟ ਬੋਲ ਉਚਾਰਨ ਨਾਲ (ਜੀਵ ਦਾ) ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ) ਸੰਸਾਰ ਸਾਗਰ ਤੋਂ (ਤਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ) ਮੁੜ ਕੇ (ਕੋਈ) ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ (ਭਾਵ ਉਹ ਪ੍ਰਭੂ ਵਿਚ ਅਭੇਦ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ)।੧੯।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਬਚਨ ਹਨ:-

ਸੁਭ ਬਚਨ ਬੋਲਿ ਗੁਨ ਅਮੋਲ ॥ ਕਿੰ ਕਰੀ ਬਿਕਾਰ ॥[ਪੰਨਾ ੧੨੨੯

ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਗੁਣ ਗਾਉਣ ਦਾ ਇਹ ਲਾਭ ਹੈ ਕਿ ਮੁੜ ਕੇ ਜਨਮ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ:-

ਰਾਜ ਧਨੁ ਪਰਵਾਰੁ ਮੇਰੈ ਸਰਬਸੋ ਗੋਬਿੰਦ ॥
ਸਾਧ ਸੰਗਮਿ ਲਾਭੁ ਪਾਇਓ, ਨਾਨਕ ਫਿਰਿ ਨ ਮਰੰਦ॥[ਪੰਨਾ ੧੩੦੪

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਕੀਰਤਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜੀਵ ਦਾ ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਆਵਾਗਵਣ ਮੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:-

ਵਡੈ ਭਾਗਿ ਪ੍ਰਭ ਕੀਰਤਨੁ ਗਾਇਆ॥
ਸੰਤ ਸੰਗਿ ਨਾਨਕ ਪ੍ਰਭੁ ਪਾਇਆ॥ [ਪੰਨਾ ੮੦੫

ਬੇਦ ਪੁਰਾਣ ਸਾਸਤ੍ਰ ਬੀਚਾਰੰ ॥ ਏਕੰਕਾਰ ਨਾਮ ਉਰ ਧਾਰੰ ॥
ਕੁਲਹ ਸਮੂਹ ਸਗਲ ਉਧਾਰੰ ॥
ਬਡਭਾਗੀ ਨਾਨਕ ਕੋ ਤਾਰੰ ॥੨੦॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਬੀਚਾਰੰ=ਵੀਚਾਰ। ਏਕੰਕਾਰ=ਇਕੋ ਇਕ, ਇਕ-ਰਸ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਪ੍ਰਭੂ। ਉਰ ਧਾਰੰ=ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਨਾਲ। ਕੁਲਹ ਸਮੂਹ=ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ। ਉਧਾਰੰ=ਉਧਾਰਨ ਵਾਲਾ। ਕੋ=ਕੋਈ। ਤਾਰੰ=ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ।

ਅਰਥ: (ਹੇ ਭਾਈ!) ਏਕੰਕਾਰ (ਪਰਮਾਤਮਾ) ਦਾ ਨਾਮ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਧਾਰਨ ਨਾਲ ਵੇਦਾਂ ਪੁਰਾਣਾਂ ਸ਼ਾਸਤਰਾਂ (ਆਦਿ) ਦਾ ਵੀਚਾਰ (ਸੁਤੇ) ਹੀ ਅੰਦਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। (ਨਾਮ) ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਤੇ (ਜਗਤ ਦੇ) ਸਾਰੇ (ਜੀਆਂ ਨੂੰ) ਉਧਾਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਕੋਈ (ਵਿਰਲਾ ਵਡੇਭਾਗਾਂ ਨਾਲ (ਮਨੁੱਖ ਆਪ ਨਾਮ ਜਪ ਕੇ ਹੋਰਨਾਂ ਨੂੰ) ਤਾਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣਦਾ ਹੈ।੨੦।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਜਿਸ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ ਵਸ ਗਿਆ, ਉਥੇ ਹੋਰ ਕਿਸੇ ਗਲ ਦੀ, ਕਿਸੇ ਗਿਆਨ-ਧਿਆਨ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ। ਉਹ ਆਪ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਕੇਵਲ ਕੁਲਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਸੰਗੀਆਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਉਧਾਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਪਾਵਨ ਵਾਕ ਹਨ:—

੧. **ਜਿਸੁ ਮਨਿ ਵਸੈ ਨਰਾਇਣੋ, ਸੋ ਕਹੀਐ ਭਗਵੰਤੁ ॥** [ਪੰਨਾ ੧੩੭

੨. **ਵਡਭਾਗੀ ਸੰਗਤਿ ਮਿਲੈ, ਗੁਰਮੁਖਿ ਸਵਾਰੀ ॥** [ਪੰਨਾ ੬੫੧

੩. **ਸੋ ਵਡਭਾਗੀ ਜਿਸੁ ਨਾਮਿ ਪਿਆਰੁ॥**
ਤਿਸ ਕੈ ਸੰਗਿ ਤਰੈ ਸੰਸਾਰੁ॥ [ਪੰਨਾ ੧੧੫੦

ਸਿਮਰਣੰ ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੰ, ਉਧਰਣੰ ਕੁਲ ਸਮੂਹਣਹ ॥
ਲਬਧਿਅੰ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣਿ,
ਨਾਨਕ, ਵਡਭਾਗੀ ਭੇਟੰਤਿ ਦਰਸਨਹ ॥੨੧॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਿਮਰਣੰ=ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ। ਗੋਬਿੰਦ ਨਾਮੰ=ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ। ਉਧਰਣੰ=ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕੁਲ ਸਮੂਹਣਹ=ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ। ਲਬਧਿਅੰ=ਲਭਦਾ ਹੈ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣ=ਸਾਧੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ। ਵਡਭਾਗੀ=ਵਡੇ ਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ। ਭੇਟੰਤਿ=ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਦਰਸਨਹ=ਦਰਸ਼ਨ (ਕਰਦੇ ਹਨ)।੨੧।

ਅਰਥ: ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਉਧਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਸਿਮਰਨ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਲਭਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵਡੇਭਾਗਾਂ ਵਾਲੇ (ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਗੁਰ-ਪਰਮੇਸ਼ਰ ਜੀ ਦੇ) ਦਰਸ਼ਨ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।੨੧।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੇ ਮਾਲਕ ਗੋਬਿੰਦ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ, ਜੋ ਸਾਰੀਆਂ ਕੁਲਾਂ ਦਾ ਤਾਰਕ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਵਡਭਾਗੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰੂ ਪਾਸੋਂ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

ੳ) ਨਾਵੈ ਨੋ ਲੋਚੈ ਜੇਤੀ ਸਭ ਆਈ ॥
ਨਾਉ ਤਿਨਾ ਮਿਲੈ ਧੁਰਿ ਪੁਰਬਿ ਕਮਾਈ ॥
ਜਿਨੀ ਨਾਉ ਪਾਇਆ ਸੇ ਵਡਭਾਗੀ,
ਗੁਰ ਕੈ ਸਬਦਿ ਮਿਲਾਇਦਾ।੧੩। [ਪੰਨਾ ੧੦੬੪

ਅ) ਨਾਨਕ, ਨਾਮੁ ਤਿਨਾ ਕਉ ਮਿਲਿਆ,
ਜਿਨ ਕਉ ਧੁਰਿ ਲਿਖਿ ਪਾਇਆ। [ਪੰਨਾ ੬੪੪

ਸਰਬ ਦੋਖ ਪਰੰਤਿਆਗੀ, ਸਰਬ ਧਰਮ ਦ੍ਰਿੜੰਤਣਃ॥
ਲਬਧੇਣਿ ਸਾਧ ਸੰਗੇਣਿ, ਨਾਨਕ, ਮਸਤਕਿ ਲਿਖ੍ਹਣ ਃ॥੨੨॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸਰਬ ਦੋਖ=ਸਾਰੇ ਪਾਪ। ਪਰੰ ਤਿਆਗੀ=ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਪੂਰਨ ਤਿਆਗੀ। ਸਰਬ ਧਰਮ=ਸਾਰੇ ਧਰਮ। ਦ੍ਰਿੜੰਤਣਃ=ਪੱਕੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਲਬਧੇਣਿ=ਲਭਦੇ ਹਨ। ਸਾਧ ਸੰਗੇਣਿ=ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ। ਮਸਤਕਿ=ਮੱਥੇ ਉਤੇ। ਲਿਖਣਃ=ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਲੇਖ।

ਅਰਥ: ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਦੇ) ਮੱਥੇ ਉਤੇ ਚੰਗਾ ਲੇਖ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ ਉਹ) ਸਾਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਗੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ

ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ (ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦਾਤਿ ਉਸ ਨੂੰ) ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਵਿਚੋਂ ਲਭ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।੨੨।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਸਾਰੀ ਗਲ ਮੱਥੇ ਦੇ ਭਾਗਾਂ ਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਭਾਗ ਵੀ ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਹੀ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਸਾਧ ਸੰਗਤ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਦਾ ਵਰਨਣ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੀ ਬਰਕਤ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਸਾਰੇ ਪਾਪਾਂ ਦਾ ਤਿਆਗੀ ਅਤੇ ਸਾਰੇ ਧਰਮਾਂ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ:—

ੳ. ਜਾ ਕੋ ਭਾਗੁ ਤਿਨਿ ਲੀਓ ਰੀ ਸੁਹਾਗੁ,
ਹਰਿ ਹਰਿ ਹਰੇ ਹਰੇ ਗੁਨ ਗਾਵੈ ਗੁਰਮਤਿ,
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲੇ ਹਉ ਬਲਿ ਬਲੇ,
ਜਨ ਨਾਨਕ ਹਰਿ ਜਪਿ ਭਈ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ ਨਿਹਾਲ॥
[ਪੰਨਾ ੧੨੯੬

ਅ. ਜਾ ਕੈ ਮਸਤਕਿ ਭਾਗ ਸਿ ਸੇਵਾ ਲਾਇਆ ॥
ਤਾ ਕੀ ਪੂਰਨ ਆਸ, ਜਿਨ ਸਾਧ ਸੰਗੁ ਪਾਇਆ ॥ [ਪੰਨਾ ੪੫੭

ਹੋਯੋ ਹੈ ਹੋਵੰਤੋ ਹਰਣ ਭਰਣ ਸੰਪੂਰਣਃ॥
ਸਾਧੂ ਸਤਮ ਜਾਣੋ, ਨਾਨਕ ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਾਰਣੰ ॥ ੨੩ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਹੋਯੋ=ਜੋ ਹੋ ਚੁਕਾ ਹੈ। ਹੈ=ਜੋ ਹੁਣ ਹੈ। ਹੋਵੰਤੋ=ਜੋ ਅਗੇ ਨੂੰ ਹੋਵੇਗਾ। ਹਰਣ=ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਭਰਣ=ਭਰਨ ਵਾਲਾ ਭਾਵ ਪਾਲਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲਾ। ਸੰਪੂਰਣਃ=ਸੰਪੂਰਨ, ਮੁਕੰਮਲ ਹੈ। ਸਾਧੂ=ਸਤਿਗੁਰੂ। ਸਤਮ ਜਾਣੋ=ਨਿਸਚੇ ਕਰਕੇ ਜਾਣੋ, ਸਚ ਕਰਕੇ ਜਾਣੋ। ਪ੍ਰੀਤਿ ਕਾਰਣੰ=ਪ੍ਰੀਤਿ ਪਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਨ।

ਅਰਥ: (ਜਿਹੜਾ ਹਰੀ) ਨਾਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਤੇ (ਸਭ ਦਾ ਪੇਟ) ਭਰਨ ਵਾਲਾ (ਅਤੇ ਸਦਾ ਹੀ) ਸੰਪੂਰਨ (ਤੇ ਪਰੀਪੂਰਨ) ਹੈ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਐਸੇ ਪ੍ਰਭੂ ਨਾਲ) ਪ੍ਰੀਤ ਪਾਣ ਦਾ ਕਾਰਨ ਨਿਸਚੇ ਹੀ ਸਤਿਗੁਰੂ ਨੂੰ ਜਾਣੋ।੨੩।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚ ਜਗਿਆਸੂਆਂ ਦਾ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਾ ਪੱਕਾ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਾਧ-ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਅਤੇ ਪ੍ਰੀਤ ਕੀਤਿਆਂ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਮਿਲਾਪ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰਵਾਕ ਹਨ:—

ਕਈ ਬੈਕੁੰਠ ਨਾਹੀ ਲਵੈ ਲਾਗੇ॥ਮੁਕਤਿ ਬਪੁੜੀ ਭੀ ਗਿਆਨੀ ਤਿਆਗੇ॥
ਏਕੰਕਾਰ ਸਤਿਗੁਰ ਤੇ ਪਾਈਐ,
ਹਉ ਬਲਿ ਬਲਿ ਗੁਰ ਦਰਸਾਇਣਾ ॥ [ਪੰਨਾ ੧੦੭੮

ਸੁਖੇਣ ਬੈਣ ਰਤਨੰ, ਰਚਨੰ ਕਸੁੰਭ ਰੰਗਣਃ॥
ਰੋਗ ਸੋਗ ਬਿਓਗੰ, ਨਾਨਕ ਸੁਖੁ ਨ ਸੁਪਨਹ ॥ ੨੪ ॥

ਪਦ ਅਰਥ: ਸੁਖੇਣ=ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ। ਬੈਣ=ਬਚਨ। ਰਤਨੰ=ਰਤਨ। ਰਚਨੰ=ਖਚਿਤ ਹੋਣਾ। ਕਸੁੰਭ ਰੰਗਣ:=ਕਸੁੰਭੜੇ ਦੇ ਕੱਚੇ ਰੰਗ ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਵਿਚ। ਸੋਗ=ਚਿੰਤਾ। ਬਿਓਗੰ=ਵਿਜੋਗ, ਵਿਛੋੜਾ। ਸੁਪਨਹ=ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ।੨੪।

ਅਰਥ: (ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ) ਸੁਖ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਰਤਨਾਂ ਵਰਗੇ ਅਮੋਲਕ ਬਚਨਾਂ ਦੇ ਹੁੰਦਿਆਂ (ਜਿਹੜੇ ਜੀਵ) ਕਸੁੰਭ ਦੇ (ਕਚੇ ਰੰਗ ਭਾਵ ਮਾਇਆ ਵਿਚ) ਖਚਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਨਾਨਕ (ਗੁਰੂ ਜੀ ਫੁਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ) ਰੋਗ ਚਿੰਤਾ ਤੇ ਵਿਛੋੜਾ ਹੀ (ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਲੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ), ਸੁਖ (ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ) ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।੨੪।

ਅਰਥ ਭੇਦ ਅਤੇ ਨਿਰਣੈ

ਸੁਖੇਣ ਬੈਣ ਰਤਨੰ, ਰਚਨੰ ਕਸੁੰਭ ਰੰਗਣ ॥

ਵਖ ਵਖ ਅਰਥ:

੧. ਜਿਨ ਜੀਵੋਂ ਕੀ ਸੁਖੋਂ ਕੇ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ ਜਨੋਂ ਕੇ ਰਤਨ ਰੂਪ ਬਚਨੋਂ ਮੈਂ (ਰਤਨੰ) ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਹੀ ਹੋਤੀ ਔਂ ਕਸੁੰਭੇ ਕੇ ਰੰਗ ਸਮ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਸੁਖੋਂ ਮੈਂ ਰਚ ਰਹੇ ਹੈਂ। [ਫ. ਸ.

੨. ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਖ, ਵੇਸਵਾ ਆਦਿ ਦੇ ਸੁੰਦਰ ਬਚਨ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਖਚਤ ਪੁਰਸ਼, ਦੁਖ ਤੇ ਰੋਗਾਂ ਸੋਗਾਂ ਦਾ ਭਾਗੀ ਹੈ। [ਸ਼ਬਦਾਰਥ

੩. ਹੇ ਨਾਨਕ! (ਮਾਇਆ) ਕਸੁੰਭੇ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਅਤੇ (ਮਾਇਆ ਸੰਬੰਧੀ) ਸੁਖਦਾਈ ਸੋਹਣੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਮਸਤ ਰਿਹਾ। [ਦਰਪਣ

ਨਿਰਣੈ: ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਵਿਚ 'ਰਤਨੰ' ਨੂੰ 'ਰਤ ਨੰ' ਕਰਕੇ 'ਪ੍ਰੀਤੀ ਨਹੀਂ ਹੋਤੀ' ਜਿਵੇਂ ਨੰਬਰ ੧ ਵਾਲੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੰਕਿਤ ਹਨ, ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਇਸ ਸਲੋਕ ਵਿਚੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰਚਣ ਕਾਰਨ ਹੀ ਰੋਗ ਸੋਗ ਤੇ ਬਿਉਗ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਸੁਖਦਾਇਕ ਬਚਨ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਮਾਇਕੀ ਰੰਗ-ਤਮਾਸ਼ੇ ਕਸੁੰਭੇ ਦੇ ਫੁਲਾਂ ਵਾਂਗ ਦੁਨਿਆਵੀ ਸੁਖ ਛਿਨ ਭੰਗਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁਖ ਇਸ ਮਾਇਆ ਦੇ ਝੂਠੇ ਰੰਗਾਂ ਤੇ ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਖਚਿਤ ਹੋਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾ ਵਿਚ ਬੱਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਦੇ ਵੀ ਸੁਖ ਨਹੀਂ ਲੈ ਸਕਦੇ। 'ਸ਼ਬਦਾਰਥ' ਵਾਲੇ ਅਰਥ ਮੂਲ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਸਰੂਪਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਭਾਵਕ ਅਰਥ ਹਨ।

ਸਾਰਥਕ ਵੀਚਾਰ

ਮਾਇਆ ਜਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਸੁਖ ਕਿਥੇ? ਸੁਖ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਰਤਨ ਰੂਪੀ ਅਮੋਲਕ ਬਚਨਾਂ ਵਿਚ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੇ ਬਚਨਾਂ ਨਾਲ ਦਿਲੋਂ ਪ੍ਰੀਤ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਹ ਰੋਗ, ਸੋਗ, ਵਿਜੋਗ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਦੁਖ ਹੀ ਪਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਵੀ ਸੁਖ ਨਸੀਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ:—

੧. ਸਤਗੁਰ ਤੇ ਜੋ ਮੁਹ ਫੇਰਹਿ, ਮਥੇ ਤਿਨ ਕਾਲੇ ॥
ਅਨਦਿਨੁ ਦੁਖ ਕਮਾਵਦੇ, ਨਿਤ ਜੋਹੇ ਜਮਜਾਲੇ ॥
ਸੁਪਨੈ ਸੁਖੁ ਨ ਦੇਖਨੀ, ਬਹੁ ਚਿੰਤਾ ਪਰਜਾਲੇ ॥ [ਪੰਨਾ ੩੦

੨. ਵਿਣੁ ਸਤਿਗੁਰ ਪਰਤੀਤਿ ਨ ਆਵਈ, ਨਾਮਿ ਨ ਲਾਗੋ ਭਾਉ ॥
ਸੁਪਨੈ ਸੁਖੁ ਨ ਪਾਵਈ, ਦੁਖ ਮਹਿ ਸਵੈ ਸਮਾਇ ॥ [ਪੰਨਾ ੬੫